

Inspiratiebundel

Jongeren in oorlogstijd

Een jonge kijk op de Tweede Wereldoorlog

Inhoud

▶ Wegwijzer

▶ Overzicht lesmateriaal

▶ Voor je eraan begint...

De drie pijlers voor herinneringseducatie

Pijler 1: Kennis en inzicht

Pijler 2: Empathie en solidariteit

Pijler 3: Reflectie en actie

▶ Lesthema's

Thema 1: Nabespreking van de getuigenissen in de videofilms

Thema 2: Oorlog en propaganda

Thema 3: Lokale sporen van de Tweede Wereldoorlog

Thema 4: Conflictbeheersing in het groot of in het klein

Thema 5: Gelijkenissen en verschillen

Thema 6: Keuzes maken, ook tijdens de oorlog

Thema 7: Over goed, kwaad en alles daartussen

Thema 8: Emotioneel geladen onderwerpen

Thema 9: Herdenken, monumenten en rituelen

▶ Leesteksten

De Jodenvervolging in België

Het leven van jongeren tijdens de bezetting

Stedelijke basisschool Crea 16 tijdens de Tweede Wereldoorlog

Collaboratie en verzet

Herdenken, monumenten en rituelen

▶ Tijdlijn

België in de Tweede Wereldoorlog met focus op Antwerpen

▶ Uit het archief

▶ Aanvullende activiteiten voor secundair onderwijs

▶ Literatuurlijst

Wegwijzer

Deze inspiratiebundel is ontstaan naar aanleiding van de herdenking van de gebeurtenissen die zich hebben voorgedaan op de speelplaats van Crea 16 op 28 augustus 1942. Toen werden honderden Joden opgepakt in de wijk Zurenborg en verzameld op de speelplaats van de school. In de vroege ochtend werden ze naar het doorgangskamp de Dossinkazerne in Mechelen gebracht. Dit verhaal kan je [hier](#) terugvinden in de leestekst “Stedelijke basisschool Crea 16 tijdens de Tweede Wereldoorlog”. Laat je door dit uitgewerkt voorbeeld inspireren om zelf aan de slag te gaan. Met deze inspiratiebundel helpen we je alvast op weg.

Deze bundel voor leerkrachten bestaat uit 6 onderdelen:

1. Een audiovisueel gedeelte (videofragmenten);
2. Drie pijlers voor herinneringseducatie;
3. [Lesmogelijkheden](#);
4. [Leesteksten](#) en een [tijdslijn](#);
5. ‘[Uit het archief](#)’: tijdsdocumenten;
6. Suggesties voor [aanvullende activiteiten](#).

1. Videofragmenten

Een **audiovisueel gedeelte** bestaat uit gemonteerde videofragmenten van ongeveer 10 à 12 minuten.

Vijf getuigen reflecteren over hun ervaringen als kind tijdens de oorlogsjaren. Deze video-getuigenissen kwamen tot stand dankzij een schoolproject van het Stedelijk Lyceum Linkeroever over schoollopen in oorlogstijd. Het Vredescentrum ondersteunde dit project.

Aan het woord komen:

MICHEL OUKHOW

SONIA KOGAN

REGINE BEER

DORA BOLOTINE

DAISY ROETEMEIJER

Geboren in Ukkel als zoon van Wit-Russische bannelingen. In het boek 'Het verbrande testament'¹ vertelt hij over zijn ervaringen tijdens de Tweede Wereldoorlog als leerling aan het Koninklijk Atheneum te Antwerpen.

Was leerling aan de Stedelijke Lagere School aan de Quellinstraat toen de oorlog uitbrak. In het boek 'Het gebroken uur'² brengt ze verslag over haar belevenissen tijdens de Tweede Wereldoorlog, toen ze als twaalfjarig Joods meisje werd opgepakt.

Werd op 3 september 1943 's nacht met geweld door de Gestapo aangehouden en weggevoerd naar de Dossinkazerne. Ze was op dat moment 22 jaar en had net haar diploma als onderwijzeres behaald aan de Stedelijke Normaalschool. In het boek 'KZA 5148'³ beschrijft ze haar ervaringen.

Was een vriendin van Regine en dochter van de bekende Joodse operazangeres Mina Bolotine. Ze liep tijdens de oorlogsjaren school aan het Koninklijk Lyceum aan de Hertoginstraat.

Ging naar de Stedelijke Lagere School aan de Waterbaan in Deurne. Ze vertelt over haar angsten en indrukken als (half-Joods) kind tijdens de oorlogsjaren.

2. Herinneringseducatie

Drie pijlers voor **herinneringseducatie** reiken een algemene pedagogische oriëntatie aan in herinneringseducatie. Ze zijn geïnspireerd door de toetsstenen van het Bijzonder Comité voor Herinneringseducatie (BCH). Neem dit deel door ter voorbereiding voor je aan de slag gaat met het eigenlijke lesmateriaal.

3. Lesmogelijkheden

In een volgende deel inspireren talrijke **lesmogelijkheden** – gerangschikt naar thema – uren lesinhoud. Elk thema is afzonderlijk in de klas te gebruiken of past in een **vakoverschrijdende** lessenreeks. Een beknopte inhoud van het lesmateriaal vind je [hier](#).

4. Leesteksten en een tijdlijn

Deel 4 bestaat uit **leesteksten en een tijdlijn**. De korte leesteksten zijn bedoeld als historische **oriëntatie** bij de thema's of ondersteunen de lessen. Ze behandelen thema's als Jodenvervolging, verzet en collaboratie en herdenken en vieren. Op de tijdlijn staan de belangrijkste gebeurtenissen in Antwerpen tijdens deze periode aangeduid. De documenten zijn bruikbaar als tekstmateriaal voor de leerlingen.

5. 'Uit het archief'

In dit onderdeel, 'Uit het archief', vind je verschillende **tijdsdocumenten** waarmee je aan de slag kan.

6. Aanvullende activiteiten

Het laatste deel bestaat uit lees- en doe tips met suggesties voor **aanvullende activiteiten**.

Overzicht lesmateriaal

THEMA 1

Nabespreking van de getuigenissen (video)

Leerlingen ontdekken de **geschiedenis van Antwerpen tijdens de oorlog** dankzij het verhaal van vijf verschillende getuigen. Leerlingen kijken en luisteren gericht met behulp van een **vragenwaaier** die het leven van nu toetst aan het leven van toen.

THEMA 2

Oorlog en propaganda

Tijdens de Tweede Wereldoorlog en de bezetting speelde propaganda een belangrijke rol. De **beïnvloeding van de massa** kon het verloop van de oorlog bepalen. Leerlingen inventariseren, analyseren en vergelijken propaganda uit de Tweede Wereldoorlog met hedendaagse vormen. Naast **posters en film**, komen ook **internetmemes** aan bod.

THEMA 3

Lokale sporen uit de Tweede Wereldoorlog

Een straatnaam, een gedenkplaat, een bunker of een monument voor een gebeurtenis uit het verleden zijn allemaal **tastbare sporen** uit de Tweede Wereldoorlog. Leerlingen ontdekken de impact van de Tweede Wereldoorlog op hun onmiddellijke omgeving en onderzoeken de **betekenis van plaatsnamen en de rol van hun school tijdens de oorlog**.

THEMA 4

Conflictbeheersing in het groot of in het klein

Nooit investeerden landen zoveel middelen in conflictbeheersing en georganiseerd overleg tussen staten als na de Tweede Wereldoorlog. Leerlingen ontdekken hoe **De Universele Verklaring van de Rechten van de Mens** uit 1948 in grote lijnen ons leven bepaalt. Jongeren denken zelf na over **persoonlijke conflicten** en de manier waarop ze ermee omgaan. Er ontstaat een lexicon over conflicthantering, onderhandelen, diplomatie en oplossingsmogelijkheden en er wordt nadruk gelegd op het belang van de **Verenigde Naties**.

THEMA 5

Gelijkenissen en verschillen

Hoe reageerden jongeren tijdens de Tweede Wereldoorlog op gebeurtenissen en hoe zouden leerlingen nu op bepaalde situaties reageren? Tijdens deze les vinden leerlingen een herkenbare aansluiting met hun eigen leefwereld. Wanneer ze **gelijkenissen** duidelijk zien, ontdekken ze ook **verschillen**. Het vreemde is dan ingebed in het gewone. Ook voor leerlingen met een niet-Belgische achtergrond brengen deze lesmogelijkheden nieuwe inzichten.

THEMA 6

Keuzes maken, ook tijdens de oorlog

Kiezen heeft gevolgen die we niet altijd kunnen voorzien. Een doordachte of verantwoorde keuze maken vereist een hoog niveau van denken en een bepaald oordeel. Aan de hand van de keuzes van getuigen ontdekken leerlingen, meer dan 75 jaar later, de gevolgen van die keuzes. Kiezen kan je leren, door erover te praten en te filosoferen, maar ook door leerlingen **kritisch** naar hun eigen uitspraken te laten kijken.

THEMA 7

Over goed, kwaad en alles daartussen

De realiteit is nooit enkel wit of zwart, ook niet tijdens de Tweede Wereldoorlog. Ga met de leerlingen op zoek naar die verschillende invalshoeken. Het kan de aanzet zijn van een les over **hoe de oorlog verder leeft in de tweede en derde generatie kinderen** en het belang van **traumaverwerking en verzoening**.

THEMA 8

Emotioneel geladen onderwerpen

Een jongen uit Het Koninklijk Atheneum Antwerpen vertrekt tijdens de Tweede Wereldoorlog richting het Oostfront om daar te gaan vechten. Zo'n 75 jaar later vertrekt de 15-jarige Khalid van dezelfde school richting Syrië om zich bij IS aan te sluiten. Door een verhaal uit de Tweede Wereldoorlog te koppelen aan een verhaal van vandaag vormen gelijkaardige gebeurtenissen in een andere tijd en andere context de ideale opstap om na te denken over **oorlog, polarisatie en radicalisering**.

THEMA 9

Herdenken, monumenten en rituelen

Door jongeren al op vroege leeftijd onder te dompelen in het thema 'herdenken', wordt de kans vergroot dat ze zich ook op latere leeftijd meer betrokken voelen bij herdenkingsplechtigheden. Tijdens deze les gaan jongeren op zoek naar de **betekenis achter herdenken**. Wat herdenken we? Waarom herdenken we en hoe doen we dat? Leerlingen gaan concreet op zoek naar monumenten in de buurt of monumenten die hen inspireren. Vervolgens gaan ze zelf aan de slag en ontwerpen ze een monument en herdenkingsplechtigheid.

Voor je
eraan
begint...

**... maak kennis met de drie pijlers
voor herinneringseducatie**

Herinneringseducatie wordt gedragen door drie pijlers. Naast algemene informatie over deze pijlers komen hier ook mogelijke uitdagingen aan bod. Via lestips bij de verschillende pijlers verwijst deze bundel naar de themalessen. Als je de pijlers nog verder uit wil diepen, kan je terecht op de website van het [Bijzonder Comité voor Herinneringseducatie](#).

Pijler 1: Kennis en inzicht

1.1 Inzicht in de historische context

Feitelijke kennis over wat zich in het verleden heeft afgespeeld is onmisbaar voor herinneringseducatie. Leerlingen verwerven idealiter inzicht in een specifieke historische context die bepaald is door allerlei economische, politieke, sociale en culturele elementen. Dit inzicht leidt tot een beter begrip van bepaalde processen, mechanismen en strategieën.

OPGELET

Het is niet zo dat de geschiedenis ons ondubbelzinnige en kant en klare antwoorden biedt. Toch is het van groot belang dat we het verleden zo correct mogelijk benaderen. Als dat niet gebeurt, bestaat het risico dat het verleden mythische proporties krijgt en dat is niet de bedoeling van herinneringseducatie.

Daarnaast zijn er eenvoudige dingen waar je als begeleider rekening mee kan houden. Niet alle verhalen van mensen, uit boeken of films geven een volledig correct beeld van het verleden. Besteed daarom voldoende aandacht aan de betrouwbaarheid van de bronnen. Houd rekening met volgende vragen:

- Wanneer zijn de verhalen genoteerd?
- Komen dezelfde verhalen vaak terug?

- Wie heeft ze verteld?
- Door wie werden ze genoteerd en waarom?

De getuigen vertellen vaak hetzelfde verhaal vanuit een andere persoonlijke beleving. Hoe komt het bijvoorbeeld dat sommige klasgenoten plots niet meer opdaagden? Ze vertellen over de angsten die ze hadden tijdens de oorlog of hoe ze kleine daden van verzet pleegden.

Ook taal kan misleidend zijn. Zo is het gebruik van het woord 'Duitsers' in sommige contexten misleidend. Niet alle Duitsers waren akkoord met de plannen van de nazi's.

Geschiedenis is vaak het verhaal van de 'winnaars'. Houd rekening met de rol van propaganda en bevooroordeelde informatie.

LESTIP

In de filmpjes vertellen getuigen over de oorlog door kindergen. Ze kwamen als kind ongevraagd terecht in een oorlogssituatie zonder ook maar enige greep op de gebeurtenissen die zich ontrolden. Peil samen met de leerlingen naar de historische feiten achter bepaalde gebeurtenissen. Onderzoek hoe deze een impact hadden op het dagelijks leven van de jongeren. Het bijgevoegde archief met verordeningen en interne onderwijscommunicatie uit de Tweede Wereldoorlog helpt hierbij.

SUGGESTIE

Lesthema 'Nabespreking van de getuigenissen.'

Pijler 1: Kennis en inzicht

1.2 Processen en mechanismen

‘De oorlog wacht geduldig in de coulissen tot het juiste moment er is om op het theater te komen’, schreef de Russische schrijver Ilja Ehrenburg ooit. De Tweede Wereldoorlog kwam niet uit het niets en ontwikkelde zich geduldig. Verschillende processen, strategieën en mechanismen speelden hierbij een rol. Denk bijvoorbeeld aan de verarming van Duitsland na de Eerste Wereldoorlog en het klimaat van onbehagen dat leefde bij veel Duitsers. Of het antisemitisme dat in veel Europese landen aanwezig was en door het nationaalsocialisme in Duitsland, na de machtsovername van Hitler, in zijn ergste vorm werd toegepast.

Hedendaagse processen kunnen gelijkenissen vertonen met vroeger maar de geschiedenis herhaalt zich nooit op dezelfde manier. Daarvoor is de context vaak te verschillend. Bij herinneringseducatie komt het erop aan dat leerlingen niet enkel inzicht verwerven in de historische context maar ook de verschillen en de mogelijke verbanden zien met vandaag. Het is daarom van belang dat leerlingen verschillende stemmen horen, ook als die elkaar tegenspreken. Zo ontstaan verschillende perspectieven. Een (wereld)conflict – zowel vandaag als in het verleden – is nooit eenduidig. De confrontatie met verschillende zienswijzen behoort tot de essentie van onze democratische samenleving.

OPGELET

De Tweede Wereldoorlog was een bijzonder complex conflict. Houd je lessen zo eenvoudig mogelijk door te focussen op de processen en mechanismen die vandaag nog relevant zijn of die een bijzondere relevantie hebben voor je leerlingen. Wat was bijvoorbeeld de invloed van propaganda op het beeld dat men had van Joden? Welke invloed heeft propaganda (en het gebruik van de nieuwe media) in de huidige politieke context? Welk effect had de blinde gehoorzaamheid aan de gevestigde autoriteit op het dagelijks leven van de mensen? Hoe zou je daar vandaag mee omgaan?

LESTIP

Tijdens de Tweede Wereldoorlog en de bezetting speelde propaganda een belangrijke rol. In de videogetuigenissen komen de gevolgen van propaganda zo nu en dan aan bod. Tracht die gevolgen samen met de leerlingen te inventariseren.

SUGGESTIE

Hier vind je een thematische les over oorlog en propaganda.

Pijler 1: Kennis en inzicht

1.3 Geschiedenis en collectieve herinnering

In het beste geval komen historische feiten overeen met onze collectieve herinnering. Maar dat is niet altijd zo. Geschiedenis is als wetenschap gebaseerd op neutrale analyse en interpretatie van bronnen en feiten. Het collectieve geheugen wordt daarentegen beïnvloed door politieke, sociale en ideologische factoren. Soms zal ook een onverwerkt verleden het collectieve geheugen kleuren. Bijgevolg houdt de collectieve herinnering, bewust of onbewust, enkel rekening met historische feiten die in het verhaal passen. Vanuit dit perspectief is het boeiend om met leerlingen te onderzoeken hoe we het verleden herinneren (bv. aan de hand van een monument of gedenkteken) en waarom.

OPGELET

De zoektocht naar de ervaringen van getuigen die de bezetting tijdens de Tweede Wereldoorlog meemaakten verrijkt ons historisch besef. Blijf als begeleider steeds alert voor het gegeven dat elk feit op meerdere manieren gelezen kan worden, juist omdat het verleden meerstemmig is.

LESTIP

Lokale sporen van de oorlog doen een direct appel op de leerlingen omdat de oorlog hun onmiddellijke omgeving binnen sijpelt. Het zijn plekken waar de leerlingen regelmatig voorbij wandelen of fietsen.

SUGGESTIE

Lesthema 'Lokale sporen van de Tweede Wereldoorlog'.

1.4 Referentiekaders

Dit project biedt leerlingen inzicht in verschillende aspecten van geschiedenis zoals tijdsdocumenten, beeldvorming, interpretatie of subjectiviteit. De verhalen die mensen vertellen over het leven tijdens de Tweede Wereldoorlog worden bepaald door de referentiekaders van de vertellers.

OPGELET

Verhalen of getuigenissen over de Tweede Wereldoorlog kunnen op zichzelf bijzonder waardevol zijn. Niet alles is echter even bruikbaar in een educatieve context van herinneringseducatie. Verhalen die we in het onderwijs gebruiken, moeten geplaatst worden in een didactische context.

LESTIP

Neem de tijd om te kijken en te luisteren naar bijgevoegde getuigenissen.

SUGGESTIE

Hier vind je een vragenwaaier om concreet met de filmpjes aan de slag te gaan.

Pijler 1: Kennis en inzicht

1.5 Hoopvolle verhalen

Herinneringseducatie krijgt een grote meerwaarde als er ook aandacht is voor hoopvolle verhalen. Mensen voeren al heel de geschiedenis oorlog maar mensen sluiten ook al heel de geschiedenis vrede. Zo is bijvoorbeeld de Universele Verklaring van de Rechten van de Mens, opgesteld op 10 december 1948, na het grote leed van de twee wereldoorlogen, een mijlpaal in de geschiedenis.

OPGELET

Focus niet uitsluitend op problemen. Grote problemen prikkelen leerlingen minder en zetten niet aan tot verbondenheid of solidariteit.

LESTIP

De Universele Verklaring van de Rechten van de Mens biedt een mogelijkheid om de samenleving vanuit een positieve invalshoek te benaderen. Voor veel leerlingen zijn deze fundamentele rechten heel normaal. Ze staan er niet bij stil dat een belangrijk deel van hun dagelijks leven door die rechten mogelijk is. Tijdens de Tweede Wereldoorlog bestond de Universele Verklaring van de Rechten van de Mens nog niet, maar hadden Belgische burgers gelijkaardige grondrechten. De getuigenissen vertellen hoe die rechten werden opgeschort en het leven ingrijpend veranderde tijdens de Tweede Wereldoorlog.

SUGGESTIE

Hier vind je lesmogelijkheden die hierbij aansluiten.

Pijler 2: Empathie en solidariteit

2.1 Antigif tegen onverschilligheid

Naarmate de Tweede Wereldoorlog verder in het verleden ligt, neemt ook de onverschilligheid en afstandelijkheid bij jongeren toe. Herinneringseducatie beoogt daarom het tegenovergestelde, namelijk de ontwikkeling van (historische) empathie. Primaire bronnen waarin individuen aan het woord komen, zijn daarbij essentieel. Zo worden de betrokkenen zoveel mogelijk als mens voorgesteld en niet als louter statistisch gegeven. Inzicht in de dromen, ideeën, gevoelens en plannen van anderen kan een tegengif zijn voor afstandelijkheid en onverschilligheid.

OPGELET

Herinneringseducatie vraagt een actieve betrokkenheid van de leerlingen. Ze begrijpen en leven zich in anderen in. Dit kan bijvoorbeeld door het referentiekader van anderen te doorgronden. Zo vergelijken jongeren zichzelf en de wijze waarop ze vorm geven aan hun leven met anderen. Toch is hier een valkuil. Het is niet wenselijk dat leerlingen zich volledig identificeren met de ander. Ze blijven zichzelf en zijn zich ervan bewust dat anderen verschillende waarden, interpretaties en overtuigingen hebben. Neem nu een voorbeeld uit de getuigenissen; van een directeur of een leraar in de periode rond de Tweede Wereldoorlog werd meer autoriteit aanvaard dan vandaag. Met dit in het achterhoofd, kunnen we de keuzes van toen beter begrijpen en respecteren.

LESTIP

De getuigen vertellen over een leeftijd die ongeveer overeenkomt met die van de leerlingen. Hier vinden de leerlingen een aansluiting met hun eigen leefwereld en ontdekken ze ook de vele verschillen. Hetzelfde geldt ook voor leerlingen met andere historische wortels.

SUGGESTIE

Thematische lessen die hierbij aansluiten vind je [hier](#) en [hier](#).

Pijler 2: Empathie en solidariteit

2.2 Over goed, slecht en alles daartussen

Empathie neemt verschillende vormen aan, afhankelijk van het perspectief. Soms zijn we bij het lot van de slachtoffers betrokken, leven we ons in met de omstanders of zijn we ons bewust van de onderliggende drijfveren van de daders. Of zijn de daders soms ook slachtoffers?

OPGELET

Als men de gebeurtenissen van de Tweede Wereldoorlog enkel benadert vanuit een slachtofferperspectief mist men de kans om hedendaagse problemen op een genuanceerde wijze te benaderen. Als iedereen slachtoffer is, zijn er geen daders. Veel conflicten leren dat slachtoffers potentiële daders zijn en vice versa.

LESTIP

Sommige getuigenissen tonen hoe een bepaalde handeling vanuit meerdere perspectieven kan worden bekeken. Ga met de leerlingen op zoek naar die verschillende invalshoeken. Het kan de aanzet zijn voor een les over hoe de oorlog verder leeft in de volgende generaties en illustreert het belang van traumaverwerking en verzoening.

SUGGESTIE

Lesthema 'Over goed, kwaad en alles daartussen'.

2.3 Focus op keuzevrijheid

Betrokkenheid bij historische gebeurtenissen betekent aandacht hebben voor individuele keuzevrijheid. Met welke dilemma's werden personen belast? Vind je dergelijke dilemma's ook terug in je eigen leven? Welke keuzes zou je maken in dezelfde omstandigheden?

OPGELET

In hoeverre kun je je inleven in een situatie, of in de leef- en denkwereld van iemand die leefde tijdens de Antwerpse oorlogsjaren? Net omdat de omstandigheden zo complex waren of zich aanboden met een ongekennde brutaliteit, komen we al snel in de verleiding te veralgemenen: "Zouden we niet allemaal hetzelfde gedaan hebben?" We gaan dan voorbij aan de mogelijkheid om eigen keuzes te maken, zelfs in moeilijke omstandigheden.

LESTIP

Kiezen is een vaardigheid die je kan leren. Keuzeprocessen doen zich honderden keren per dag voor. Wat gaan we eten? Wanneer ga ik leren? Wanneer ga ik slapen? In oorlogstijd is het maken van keuzes meer gelimiteerd dan in vreedstijd. Desondanks maken mensen keuzes. De getuigen vertellen meermaals over keuzes die gemaakt werden, soms onder bijzonder moeilijke omstandigheden.

SUGGESTIE

Een les die aansluit bij dit thema vind je [hier](#).

Pijler 2: Empathie en solidariteit

2.4 Voorzichtig omgaan met emotionele beelden en verhalen

Lesgeven over de Tweede Wereldoorlog – of over hedendaagse conflicten – is soms bijzonder emotioneel geladen. Denk aan de beelden van uitgemergelde mensen bij de bevrijding van de kampen, beelden van de gevolgen van de atoombommen op Hiroshima en Nagasaki of hedendaagse oorlogsbeelden die jongeren te zien krijgen via de (sociale) media.

OPGELET

Het komt nog altijd voor dat opvoeders denken dat de rechtstreekse confrontatie met de gruwel een shockeffect heeft of zal helpen om leerlingen beter bij de les te houden. Onderzoek toont echter aan dat de confrontatie met gruwel, zonder verdere omkadering, weinig of geen educatieve waarde heeft. Afschrikking leidt eerder tot angst, onverschilligheid of zelfs fascinatie. Angst is niet enkel een slechte raadgever maar kan ook leiden tot gevoelens van onmacht. Fascinatie voor geweld kan in de weg staan van gevoelens van empathie. In dat geval worden daden van geweld gepercipieerd als irreëel, of soms zelfs als plezierig en onderhoudend.

Dit betekent niet dat emoties uit de weg moeten worden gegaan. Vaak is een emotioneel moment het startpunt van een meer betrokken houding, zolang het emotionele aspect steeds in dienst staat van inzicht en reflectie.

OPGELET

Er zijn meerdere getuigenissen met linken naar vandaag. Zo vertelt één van hen over een vriend die zich - aangetrokken door propaganda - opgaf om te gaan vechten in het Oosten. Van hieruit kan een link gemaakt worden met jonge oorlogsvrijwilligers in actuele oorlogsconflicten.

SUGGESTIE

Lesthema 'Emotioneel geladen onderwerpen'.

Pijler 2: Empathie en solidariteit

2.5 Herdenkingen

Een herdenking is een bezinning over wat gebeurd is. Door deel te nemen aan een herdenkingsplechtigheid of door een herdenkingsmonument te bezoeken erkennen we het leed van de oorlog. Het is een eerbetoon aan de slachtoffers en we tonen op dat moment respect voor de rouw en verwerking van de nabestaanden. Een herdenking veronderstelt een vorm van inlevingsvermogen van de leerlingen en het is daarom nuttig om dit goed voor te bereiden. Door actief deel te nemen aan een herdenkingsmoment worden jongeren geconfronteerd met de rituelen en de gebruiken van een herdenking.

OPGELET

Vanuit educatief oogpunt is het zinvol om toch enige kritische afstand te behouden. Zo kan de filosofie achter een herdenking erg verschillen van cultuur tot cultuur. Zelfs in dezelfde regio duiken verschillen op naargelang wie de herdenking inricht. Het is zeker de moeite om zich de volgende vragen te stellen wanneer men deelneemt aan een herdenkingsplechtigheid:

- Wie herdenkt?
- Wat wordt juist herdacht?
- Waarom wordt dit herdacht?
- Zijn er onderliggende motieven voor de herdenking die niet zo voor de hand liggen?
- Welke boodschap wil deze herdenking overdragen?

LESTIP

Wanneer jongeren vanaf jonge leeftijd kennismaken met het 'waarom' en 'hoe' van herdenkingen, zal dit later doorwerken. Het is aangewezen dat de leraar samen met de leerlingen het herdenkingsmoment voorbereidt en op zoek gaat naar de betekenis achter het herdenkingsmoment.

SUGGESTIE

Lesthema 'Herdenken, monumenten en rituelen'.

Pijler 3: Reflectie en actie

Het verleden actueel maken is een belangrijk onderdeel van herinneringseducatie. Toch moet dit altijd op een weloverwogen manier gebeuren. Het moet gebaseerd zijn op de twee eerste pijlers. Zo zijn bijvoorbeeld historische kennis en inzicht in de onderliggende processen en mechanismen ontzettend belangrijk om gebeurtenissen uit het heden en het verleden naast elkaar te plaatsen.

OPGELET

Bij herinneringseducatie is de valkuil aanwezig dat we gebeurtenissen uit het verleden afzetten tegenover gelijkaardige huidige toestanden. We zetten bijvoorbeeld de Jodenvervolgung uit de Tweede Wereldoorlog tegenover etnische zuiveringen die helaas nog altijd plaatsvinden. De achtergrond van de Tweede Wereldoorlog is echter heel verschillend van de oorlog in Syrië of Koerdistan of de situatie van de Rohingya in Myanmar.

Als we zo'n vergelijking maken is de verleiding daarbij zeer groot om daaraan te koppelen dat we niet in de fouten van het verleden mogen hervallen. Eigenlijk gaan we er dan vanuit dat mensen vandaag humaner

zijn dan mensen van toen en dat gebeurtenissen uit het verleden zonder meer kunnen geplaatst worden naast het heden. Dat is zeker niet altijd het geval en daarbij laten we de kans liggen om met de leerlingen echt in te gaan op de vragen van vandaag.

Herinneringseducatie gaat ervan uit dat leerlingen kunnen leren uit het verleden maar dat betekent niet dat ze daarom in staat zijn een betere samenleving te maken. Daarvoor zijn meerdere competenties nodig die we vinden in andere educatiegebieden (educatie over mensenrechten, duurzaamheid, burgerzin, ...). Herinneringseducatie is in zekere zin leeg als we er geen derde (vervolg)component aan toevoegen: namelijk reflectie en actie.

LESTIP

De les rond 'Herdenken, monumenten en rituelen' vraagt om actie. Verder levert het Stedelijk Onderwijs inspanningen om leerlingen voor te bereiden op een rijk leven in de grootstad van morgen. Actief burgerschap staat centraal.

SUGGESTIE

Je vindt [hier](#) het lesthema 'Herdenken, monumenten en rituelen'. Meer info over de inspanningen van het Stedelijk Onderwijs vind je [hier](#).

OMGAAN MET MOEILIJKE ONDERWERPEN IN DE KLAS

Hoe maak je moeilijke onderwerpen zoals de Holocaust bespreekbaar in de klas?

Soms vrezen leerkrachten heftige reacties van leerlingen en vragen ze zich af hoe ze daar best mee omgaan. Het behandelen van de Jodenvervolgung of andere gevoelige thema's kan lastig zijn. Regelmatig leidt het tot **verhitte discussies**. Toch is het aangewezen om **voldoende tijd** uit te trekken en **de controverse niet uit de weg** te gaan. De wereld zoals we die vandaag kennen is voor een belangrijk deel gevormd door historische gebeurtenissen. Het Bijzonder Comité voor Herinneringseducatie publiceerde op KlasCement een brochure van de Task Force for International Cooperation on Holocaust Education ter ondersteuning bij het lesgeven over de Holocaust. Je vindt dit document [hier](#).

Lesthema's

THEMA 1

Nabespreking van de getuigenissen in de videofilms

Er zijn een viertal pedagogische kenmerken die maken dat een verhaal of getuigenis in de context van herinneringseducatie bruikbaar is. Deze vier kenmerken zijn aanwezig in bijgevoegde getuigenissen en bruikbaar als leidraad bij de nabespreking van de filmpjes.

- 1) **Herkenbaarheid:** Een verhaal is herkenbaar voor de leerlingen als het aansluit bij hun eigen levensvragen en belevingswereld. Ze zijn in staat om zich in de situatie in te leven.
- 2) **Voorstelbaarheid:** Herkenbare verhalen zijn ook voorstelbaar. Uiteraard bevat de Tweede Wereldoorlog veel onbegrijpelijke, absurde en onvoorstelbare elementen. Maar het is wel van belang om deze zaken toch voorstelbaar te vertellen; hoe mensen op een gewone manier met de meest ongewone dingen omgingen.
- 3) **Veelzijdigheid:** Een bruikbaar verhaal laat een veelzijdig beeld van mensen zien. Mensen zijn nooit totaal goed of totaal slecht. Verhalen die enkel gericht zijn op sensationele effecten of de heroïek van de oorlog zijn in een onderwijssituatie ongeschikt. Ze mogen dan wel spannend zijn maar ze spelen in op sentimenten en leiden zelden tot de beoogde betrokkenheid.
- 4) **Uitdagend:** Een bruikbaar verhaal is een verhaal dat nog niet helemaal af is. Het stimuleert leerlingen om vragen te stellen en tot het bepalen van een eigen houding.⁴

Opstap

Afhankelijk van de tijdsbesteding zijn er verschillende mogelijkheden om met de leerlingen aan de slag te gaan:

- Bekijk de filmpjes (of een selectie) klassikaal.
- Verdeel de leerlingen in groepjes en laat elk groepje een getuigenis beoordelen.

Gebruik volgende vragen als leidraad bij de filmpjes.

VRAGENWAAIER

- Verschillende getuigen vertellen over hoe Joodse klasgenoten verdwijnen. Lees de bijgevoegde tekst 'De Jodenvervolging in België' en duid aan hoe de getuigenissen passen in de globale lijnen van de Jodenvervolging. De tekst vind je [hier](#).
- Noemen de getuigen locaties die je zelf kent? Hoe zien die plekken er vandaag uit? Beschrijf ze zo concreet mogelijk.
- De getuigen vertellen over de manier waarop ze reageerden op gebeurtenissen toen. Som enkele reacties op die je bijzonder treffen. Helaas worden we vandaag via de media nog steeds geconfronteerd met mensen die getuigen over de gevolgen van oorlog en de impact hiervan op hun dagelijks leven. Ga op zoek naar herkenbare situaties die overeen komen met wat de getuigen vertellen.
- Zoek voorbeelden die aantonen dat de getuigen op een heel gewone manier reageerden op een zeer ongewone situatie (van oorlog en bezetting). Lees ook de tekst over 'Het leven van jongeren tijdens de bezetting' en vergelijk met wat de getuigen vertellen. De tekst vind je [hier](#).
- Kan jij je voorstellen dat je vandaag in een gelijkaardige situatie op dezelfde manier zou reageren als de getuigen? Waarom wel of niet?
- De getuigen vertellen hoe leerlingen elkaar anders bekeken voor en tijdens de oorlog. Geef hiervan enkele voorbeelden.
- Mensen zijn zelden totaal goed of slecht. Geef voorbeelden uit de filmpjes die deze uitspraak illustreren.
- De getuigen waren jong in een periode die ondertussen meer dan 75 jaar voorbij is. Sindsdien is de samenleving sterk veranderd. Ga op zoek naar situaties in de getuigenissen waarvan je denkt dat ze vandaag niet meer mogelijk zijn. Zijn er situaties die vandaag nog wel bestaan? Vertel waarom je dat denkt.

Laat de leerlingen verschillende gearchiveerde documenten – bv. dienstnota's of verordeningen – in een tijdlijn zetten. Laat de leerlingen deze documenten vergelijken met de getuigenissen en de behandelde leesteksten.

Let op: een vergelijking impliceert dat je de gelijkenissen én verschillen in kaart brengt.

VERORDENING 2
1940, betreffende het verwijderen van Joden
ambten en betrekkingen.
door den Opperbevelhebber van het Leger
den ik voor België het hier navolgende :
Verordening van 28 Oktober 1940, Verorde-
n Bevelhebber, 20e Uitgave Nr. 1), mogen
n meer bekleeden en overigens geen be-
ij openbare besturen of bij vereeni-
ven waarbij de Staat, een provinci-
liekrechtelijk lichaam is be-
vokaat, geen lid van k
geschoolen, van

THEMA 2

Oorlog en propaganda

Tijdens de Tweede Wereldoorlog en de bezetting speelde propaganda een belangrijke rol. Het was duidelijk dat de beïnvloeding van de massa het verloop van de oorlog kon bepalen. Het voornaamste medium was de geschreven pers (of de bezette pers), naast posters, films, mededelingen van de overheid of de bezetter en nieuwsberichten in de bioscoop.

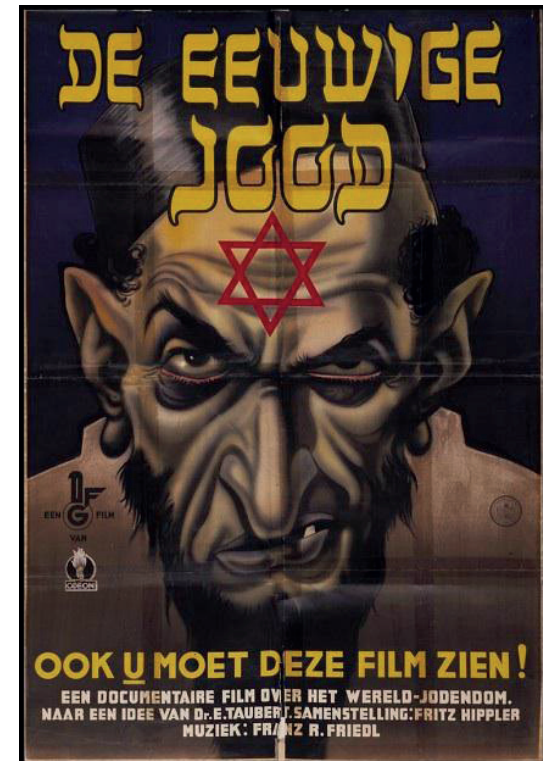
Propaganda is een woord dat veel mensen een onprettig gevoel geeft.

- Maar wat betekent het juist?
- Betekent het leugens vertellen?
- Of juist een overtuigend argument vinden om anderen van je gelijk te overtuigen?

Het Van Dale Groot Woordenboek geeft volgende betekenis: “Alles wat wordt gedaan om aanhangers te winnen: propaganda maken”.

Oorspronkelijk komt het woord propaganda van de Katholieke Kerk, met de bedoeling het katholieke geloof te verspreiden onder de heidenen, maar ook bij de Romeinen vinden we deze werkwijze terug. Zo beschreef Julius Ceasar in *De Bello Gallico* tussen 58 en 48 v.C. zijn belevenissen tijdens de Gallische oorlogen. Het was zijn bedoeling de inwoners van Rome te overtuigen van zijn kwaliteiten. Politieke leiders – of ze nu Twitter of een ander medium gebruiken – hebben doorheen de geschiedenis hun daden overdreven om in de gunst van de bevolking te komen.

Propaganda kan soms zeer brutaal en duidelijk zijn. Zo werden de Joden in de nazistische propagandafilm ‘De Eeuwige Jood’ vergeleken met ratten en ongedierte.

Opstap

In de getuigenissen komt propaganda (direct of indirect) zo nu en dan aan bod. Inventariseer deze vermeldingen.

Werkvormen

Kies een of meerdere werkvormen om met propaganda aan de slag te gaan.

1

Vergelijk propagandaposters uit de Tweede Wereldoorlog

Leerlingen kiezen per twee, 4 posters uit van de nazi's en de geallieerden. Nazipropaganda vind je [hier](#), Amerikaanse propaganda vind je [hier](#).

Bijgevoegde vragenwaaier helpt leerlingen om de impact van propaganda te analyseren. Deze waaier is geïnspireerd op een vragenlijst opgesteld door de [American Social History Project](#). Voor meer informatie kan je ook terecht op [Mediawijs](#).

2

Analyseer hedendaagse propaganda

[Hier](#) vind je talrijke posters over verschillende onderwerpen uit de naoorlogse periode. Per vier kiezen leerlingen een thema uit en gebruiken de vragenwaaier om de posters te analyseren.

VRAGENWAAIER

- Wat zie je? Beschrijf dit zo concreet mogelijk.
- Welke symbolen (als er zijn) worden gebruikt in de poster?
- Als er symbolen gebruikt worden, zijn ze dan klaar en duidelijk? Waarom denk je dat dit symbool werd gebruikt?
- Welke relatie is er tussen tekst en visuele weergave?
- Voor welk publiek is deze poster bedoeld volgens jou?
- Wat hopen de makers met deze poster te bereiken?
- Welk idee wordt er 'verkocht' met deze poster?
- Welke sociale constructies (zoals ras, geslacht, etniciteit, nationaliteit ...) worden er gebruikt in deze poster? Waarom komen juist deze thema's aan bod?
- Welk(e) gevoel(ens) roept deze poster op?
- Welke invloed had deze poster volgens jou op het verdere verloop van de geschiedenis?
- Vergelijk deze propaganda met hedendaagse reclame. Welke gelijkenissen merk je op? Zijn er ook verschillen?

3

Analyseer internetmemes

Per vier gaan leerlingen zelf op zoek naar internetmemes die razendsnel iconische boodschappen verspreiden. Met bovenstaande vragenwaaier analyseren ze hun gekozen meme.

Het woord propaganda had niet altijd de negatieve connotatie die we er vandaag meestal aan geven. Beide wereldoorlogen gebruikten propaganda op een nieuwe manier.

Tijdens de Eerste Wereldoorlog sprak Amerikaanse propaganda systematisch over de 'verkrachting' van het kleine en neutrale België. De Duitsers werden consequent 'Hunnen' genoemd. Woorden hebben een grote impact op de perceptie van mensen. Door subtiel en herhaaldelijk een woord een andere betekenis te geven, keert de perceptie in een andere, soms negatieve spiraal.

De sinistere bijklank van propaganda ontwikkelde zich verder tijdens de Tweede Wereldoorlog; onder andere door de enorme nadruk die de nazi's hierop legden. Ze hadden met Joseph Goebbels zelfs een eigen Minister voor Propaganda. Ook de geallieerde landen maakten handig gebruik van propaganda. De VS noemde hun propagandaprogramma tijdens de Tweede Wereldoorlog een 'strategie van de waarheid'. Het 'Office of War information' verkocht de oorlog aan de eigen inwoners door het beeld te schetsen van een klassieke oorlog tussen 'goed en kwaad'.

THEMA 3

Lokale sporen van de Tweede Wereldoorlog

De Tweede Wereldoorlog liet in Antwerpen verschillende sporen achter. Soms zijn ze duidelijk zichtbaar, soms verwijst enkel een straatnaam, een gedenkplaat of een monument naar een gebeurtenis uit het verleden. Op sommige plaatsen zijn geen tastbare sporen meer, maar leven de herinneringen verder in het collectieve geheugen van Antwerpse inwoners. Denk aan de bominslag op cinema Rex (vandaag UGC).

Het gebeurt soms dat mensen vele jaren na de Tweede Wereldoorlog nog een stukje verleden terug in herinnering willen brengen. Bijvoorbeeld bij de ontdekking van bepaalde gebeurtenissen op een bepaalde plek. Zo werden in 1942 Joden verzameld op de speelplaats van Crea 16 en werden ze in de vroege ochtend van 29 augustus 1942 getransporteerd naar het transitkamp Dossinkazerne in Mechelen. Deze slachtoffers wil men 75 jaar na de gebeurtenissen herdenken.

Een voorwaarde om een project over lokale geschiedenis op te zetten is dat de leerlingen op de hoogte zijn van de grote lijnen van de Tweede Wereldoorlog. Zo kunnen ze de lokale elementen situeren in een groter verband. Het kan zich voordoen dat de leerlingen vanuit de lokale verhalen willen nagaan hoe die zich verhouden tot de grote lijnen van de geschiedenis. Het kan ook via de omgekeerde weg door vanuit de grote lijnen van de geschiedenis op zoek te gaan naar lokale sporen en verhalen.

Opstap

De getuigen vertellen over plaatsen in Antwerpen waar zich tijdens de bezetting bepaalde gebeurtenissen afspeelden. Ze vertellen over hun school, de buurt of bijvoorbeeld over plekken waar mensen werden opgepakt. Kan je deze plaatsen duiden op een kaart van Antwerpen? Vanuit deze 'ijsbreker' zoeken de leerlingen naar sporen van de oorlog in Antwerpen.

Werkvormen

Kies een of meerdere werkvormen om mee aan de slag te gaan.

1

Straatnamen en herinnering

Oudere mensen noemen de Rooseveltplaats nog af en toe de Victoriaplaats.

VRAGENWAAIER

- Wat zou de reden zijn dat de naam van dit plein is veranderd en wat heeft de Tweede Wereldoorlog daarmee te maken?
- Kan je op een kaart van Antwerpen volgende plaatsen aanduiden?
 - › Teniersplaats
 - › Kolonel Harry straat
 - › Wim Saerensplein
 - › Kolonel Silvertoplaan
 - › Alfons Schneiderlaan
 - › Marcel De Backerstraat
- Wat hebben deze straatnamen te maken met de Tweede Wereldoorlog?

SUGGESTIE

Op de website van de Stad Antwerpen kan je een [straatnamenlijst downloaden](#) met hier en daar een aanwijzing over de betekenis van de straatnaam. Een beknopte versie vind je [hier](#).

De Willem Van Laarstraat in Berchem verwijst naar de medestichter van het Koninklijk Atheneum Berchem en schepen van Berchem. Hij stierf in 1945 in het concentratiekamp van Dachau. We weten dit omdat het stadsbestuur dit vermeldt op het naambordje. Toch ontbreekt deze aanwijzing vaak en moet je navraag doen bij het stadsbestuur of archief.

2

Herinnering op school

Een school met een lange traditie heeft mogelijk een oorlogsverleden. Ga samen met de leerlingen op zoek naar de geschiedenis van de school tijdens de Tweede Wereldoorlog. Dit is een boeiende maar ook een complexe speurtocht.

- Zijn er nog archieven bewaard in de school uit die periode?
- Hangt er een herinneringsplaat voor gesneuvelde leerlingen en leerkrachten?

Eens je enkele aanknopingspunten ontdekt, kan bijkomende hulp worden gezocht bij gespecialiseerde organisaties zoals het Vredescentrum, het Stadsarchief of Kazerne Dossin.

Ook de getuigen vertellen over hun schoolervaringen tijdens de Tweede Wereldoorlog.

Sonia Kogan

was leerling in het huidige Stedelijk Lyceum Quellin waar ook Joodse leerlingen naar school gingen. Een gedenkplaat, een initiatief van het Vredescentrum en Stedelijk Onderwijs Antwerpen, herinnert aan de tragedie van de 'gedeporteerde' kinderen. Andere kinderen hebben de oorlog kunnen ontvluchten en hebben hun volwassenleven succesvol verdergezet in de Verenigde Staten of Israël.

Michel Oukhow

was leerling aan het Koninklijk Atheneum Antwerpen tijdens de Tweede Wereldoorlog. In de hal van het Atheneum herinnert een gedenkplaat aan de gesneuvelde leerlingen en leraars tijdens de oorlog.

Regine Beer

was leerling aan de Stedelijke Normaalschool in de Lange Gasthuisstraat 29-31. Vandaag is hier een Startup Village gehuisvest. Regine vertelde hoe ze zich vaak onder de eikenboom op de binnenplaats ontspande met vriendinnen. De boom staat er nog altijd. Het is ook hier dat ze bij haar directrice werd geroepen om zich in te schrijven in het Jodenregister.

Dora Bolotin

was leerling in het Koninklijk Lyceum Antwerpen aan de Hertoginstraat. Ze spreekt over de geïmproviseerde schuilkelders op school.

3

Atlantikwall in Antwerpen

Bunkers en verdedigingsgordels vormen een prominente stille getuige in het (Antwerpse) landschap. Bekend zijn de bunkers in het Antwerps stadspark. Het is een stukje Atlantikwall in het hart van de stad. De Atlantikwall was een meer dan 5000 kilometer lange verdedigingslinie aangelegd door Duitsland tijdens de oorlog ter voorkoming van een invasie door de geallieerden.

Het is een mooie oefening om jongeren te laten opzoeken welke geschiedenis vasthangt aan de overblijfselen van de vaak overwoekerde mastodonten die ze tegenkomen.

Lokale sporen van de oorlog spreken de leerlingen meer aan omdat ze verwijzen naar hun onmiddellijke omgeving. Het zijn plekken waar de leerlingen regelmatig voorbij komen en een hele nieuwe betekenis krijgen door erbij stil te staan.

VRAGENWAAIER

- Uit welke periode dateren ze?
- Dateert elke bunker uit de Tweede Wereldoorlog?
- Hebben ze ook echt gediend?
- Van welk (strategisch) geheel maken ze deel uit?
- Moeten ze verdwijnen of juist blijven bestaan als een tastbare herinnering?

Conflictbeheersing in het groot of in het klein

Al tijdens de Tweede Wereldoorlog kwamen de Amerikaanse president Franklin Roosevelt en de Britse premier Winston Churchill op het idee om een internationale organisatie op te richten met als doel oorlog en de bijhorende gruwel in de toekomst te voorkomen.

Na de Tweede Wereldoorlog, op 24 oktober 1945, kwamen vertegenwoordigers van 48 landen bij elkaar en richtten de Verenigde Naties op. Drie jaar lang werkten ze aan een belangrijk document. De Universele Verklaring van de Rechten van de Mens (UVRM) werd in 1948 aangenomen door de VN. Deze rechten zouden voor mensen in alle landen moeten gelden. Veel landen hebben mensenrechten in hun grondwet en de wetten van hun land opgenomen. Men spreekt dan weleens van ‘grondrechten’. Het gaat om rechten die zo belangrijk zijn, dat ze niet zomaar kunnen worden veranderd. Tegenwoordig zijn 193 landen lid van de Verenigde Naties. Dat zijn bijna alle landen van de wereld.⁵

Opstap

- 1) Laat leerlingen individueel een Nederlandstalige versie van de Universele Verklaring van de Rechten van de Mens doornemen. Een vereenvoudigde versie vind je [hier](#) op de website van Amnesty International België.
- 2) Voor de generaties die opgroeiden na de Tweede Wereldoorlog zijn fundamentele rechten heel normaal. We staan er niet bij stil dat een belangrijk deel van ons leven juist door die rechten mogelijk is. Toch zijn die rechten niet altijd, niet overal en niet voor iedereen evident.

De getuigen vertellen hoe hun wereld er plots anders uitzag tijdens de oorlog. Ze vertellen over dingen die grondig veranderden, niet meer konden of verboden waren. Laat de leerlingen hiervan een inventaris maken en laat ze ontdekken welke rechten werden opgeschort. Opgelet, het gaat hier nog niet om de universele mensenrechten, maar om gelijkaardige Belgische grondrechten.

Werkvormen

1

Een dag vol rechten

Laat leerlingen een inventaris maken van mensenrechten die ze de voorbije dagen 'gebruikten'.

Voorbeelden:

- Een nieuwsbericht horen/lezen (recht op vrije pers).
- Met het openbaar vervoer naar school gaan (recht op verplaatsing, recht op onderwijs).
- Discussiëren over een spannend onderwerp tijdens de les godsdienst of zedenleer (recht op vrijheid van godsdienst en levensbeschouwing, recht op vrije meningsuiting).
- Vergaderen met de leerlingenraad (recht om te vergaderen).

2

Tijdscapsule

Een groep historici bouwt een gigantische kelder. In deze kelder worden allerlei objecten verzameld zoals boeken, gereedschap, tekeningen, meubels en andere objecten die een beeld geven van ons dagelijks leven. De historici hopen dat wanneer de kelder binnen duizend jaar wordt geopend, toekomstige generaties zich een perfect beeld kunnen vormen van hoe onze samenleving eruitzag.

De leerlingen krijgen de opdracht om voorwerpen te kiezen die te maken hebben met de Universele Verklaring van de Rechten van de Mens.

- In groepjes kiezen ze een mensenrecht uit en gaan ze op zoek naar een voorwerp dat daarbij past. Bijvoorbeeld een smartphone voor het recht op informatie of handboeien als aanklacht tegen foltering.
- Elk groepje formuleert in een aantal zinnen hoe het object hun recht illustreert.
- Elk groepje denkt erover na of hun gekozen object ook een keerzijde heeft. Bijvoorbeeld een smartphone waarmee nepnieuws wordt verspreid of executies worden gefilmd.

Onderstaande vragenwaaier helpt de leerlingen alvast op weg.

VRAGENWAAIER

Oefening

- Welk mensenrecht kies je?
- Welk voorwerp past hierbij?
- Waarom kies je dit voorwerp?
- Heeft dit voorwerp ook een keerzijde, iets dat tegen de mensenrechten ingaat?

Bespreking

- Zijn er voorgestelde voorwerpen waar bijna iedereen het over eens is?
- Over welke voorwerpen is er discussie en waarom?
- Zullen deze voorwerpen nog relevant zijn voor mensen in de toekomst?

3

Mensenrechten in de media

Leerlingen verzamelen in groepjes rapporten of verslagen uit de media die te maken hebben met universele mensenrechten. Bijvoorbeeld onderwerpen die te maken hebben met vluchtelingen, vrijheid van meningsuiting, activiteiten van de VN, discriminatie, racisme, oorlog of burgeroorlog...

De leerlingen gebruiken onderstaande vragenwaaier om hun item te analyseren.

VRAGENWAAIER

- Welke mensenrechten komen aan bod in jouw bron?
- Wat wordt er verteld over deze mensenrechten? Worden ze nageleefd of net geschonden?
- Spreekt de auteur positief of negatief over deze rechten? (Want de UVRM wordt in veel landen zoals China, Rusland of de Arabische Wereld sterk bekritiseerd.)
- Worden er ook oplossingen gesuggereerd of wordt enkel het 'probleem' beschreven?
- Hoe denk jij dat het probleem opgelost kan worden?

4

Omgaan met conflicten

Warm de leerlingen op door hen in groepjes een lijst te laten maken van conflicten, ruzies en onenigheden die ze zelf ervaren hebben. Vervolgens beantwoorden ze volgende vragen.

VRAGENWAAIER

- Wat gebeurde er wanneer iemand tussenkwam in de ruzie?
- Maakte het een verschil of dit een leeftijdgenoot was of een leraar, directeur, ouder...?
- Waarom heeft de ene persoon in sommige omstandigheden meer impact dan de andere?
- Heb je zelf al eens bemiddeld?
 - › Indien niet, waarom niet?
 - › Indien wel, welke moeilijkheden deden zich voor?
 - › Hoe kijk je daarop terug en wat zou je zeker anders doen?
- Ga je op een verschillende manier om met conflict in verschillende contexten? Bijvoorbeeld met familie, op school, met vrienden...?

Als bovenstaande opdracht vlot verloopt, krijg je spontaan een lexicon over conflict, conflicthantering, onderhandelen, diplomatie en oplossingsmogelijkheden. Maak de oefening heel concreet door de leerlingen een handleiding (met vijf punten) te laten schrijven over hoe zij zouden wensen dat met conflicten omgegaan wordt.⁶

5

Internationale conflicten

Maak vanuit de vorige oefening een overstap naar de VN en internationale conflicten. Net als bij de beheersing van een 'klein' conflict loopt het vaak mank. Zoals de leerlingen zelf ondervonden bij dagelijkse en kleine conflicten, is vrede geen proces dat in een handomdraai wordt gerealiseerd. Vrede kan je maken, maar het vraagt doorzettingsvermogen, een wil tot verandering en veel diplomatisch inzicht.

De leerlingen stellen een lijst op van fenomenen die de conflictbeheersing bij internationale conflicten kunnen bemoeilijken. Geef zelf enkele voorbeelden.

Hinderpalen bij conflictbemiddeling tussen landen

- Niemand tikt graag een bevriend land op de vingers.
- De autoriteit staat boven alle macht en kan niet ter orde geroepen worden.
- Als je tussenbeide kunt komen moet je zelf een onberispelijke reputatie hebben.
- Partijen beroepen zich op hun recht op zelfbeschikking.
- Partijen willen het liever zelf oplossen, zonder pottenkijkers.
- De autoriteit wordt niet aanvaard.
- Eén partij erkent niet dat er iets aan de hand is.
- Partijen erkennen de tegenpartij niet als gesprekspartner.
- Partijen willen alleen afzonderlijk met de autoriteit praten.
- De autoriteit beïnvloedt de publieke opinie en is dus niet neutraal.
- De publieke opinie vraagt zich af waarom hier wel en ergens anders niet wordt ingegrepen.
- Partijen verwijzen naar hun achterban als bewijs van hun gelijk.
- Er wordt met de verkeerde partijen onderhandeld.
- De sterkste hoeft niet te onderhandelen met de zwakkeren.
- De onderhandelingscultuur wordt verkeerd ingeschat.
- De bemiddelaar wordt geprovoceerd, verliest zijn geduld en dus zijn neutraliteit.
- Het doel is niet consensus te bereiken, maar een schuldige te zoeken.
- Het ligt al bij voorbaat vast wie de schuldige is.
- Eens een schuldige is aangeduid, kan je geen compromissen meer aangaan.
- Alle partijen hebben een eigen 'lezing' van de feiten.
- Onderhandelingen slepen eindeloos aan en in de praktijk verandert er niets.
- Tijdens de onderhandelingen verandert de situatie op het terrein en dus ook de onderhandelingspositie.
- Partijen aanvaarden de regels van de onderhandeling niet en gedragen zich onverantwoordelijk.
- De autoriteit heeft zich zodanig geëngageerd in een bepaalde oplossing dat ze zich niet meer zonder gezichtsverlies kan terugtrekken.
- Als je een sanctie oplegt moet je die ook kunnen en willen controleren.⁷

6

MUN

Neem met de leerlingen deel aan een Model United Nations (MUN). Dit is een extra-curriculaire activiteit waarbij de leerlingen via een rollenspel een delegatie spelen van de VN of een VN-commissie.

Een MUN kan gespeeld worden met de klas of op school. In sommige landen is een MUN zo populair dat er gespeeld wordt tussen scholen uit de regio, of zelfs internationaal.

Een MUN stimuleert de interesse in internationale relaties en verhoogt de capaciteit van de leerlingen om conflicten op te lossen. Spelenderwijze oefenen leerlingen verschillende vaardigheden zoals samenwerken, probleemoplossend denken of debatteren.

Het Vredescentrum faciliteert jaarlijks een MUN. Je kan [hier](#) terecht voor meer info.

Ook [hier](#) vind je meer info over hoe je een MUN kan organiseren.

SUGGESTIE

De website

www.gapminder.org geeft

bij 'Tools' een mooi overzicht van bruikbare statistieken over de actuele humanitaire situatie overal ter wereld. Onder de rubriek 'Teach' vind je verschillende tips om mee aan de slag te gaan. Deze website is in het Engels en Zweeds.

Gelijkenissen en verschillen

Er mogen dan verschillen zijn met jongeren die ongeveer 70 jaar geleden leefden, er zijn ook veel gelijkenissen. Wanneer één van de getuigen vertelt dat in een schuilkamer muziek wordt gemaakt, wordt gedanst, maar zeker niet wordt geleerd, dan is dat herkenbare taal.

Anderzijds zal iedereen de geschiedenis van de Tweede Wereldoorlog op zijn of haar manier ervaren. Voor leerlingen met een migratieachtergrond zijn andere conflicten misschien prominenter aanwezig, denk aan bevrijdingsoorlogen, revoluties of dekolonisatieprocessen. Toch zijn er ook hier gelijkenissen die het mogelijk maken om beroep te doen op het inlevingsvermogen. Zo zijn er soms linken tussen de Tweede Wereldoorlog en latere conflicten in de landen van herkomst van sommige migranten. Of vinden we op kerkhoven in Antwerpen en het Nederlandse Zeeland graven van Marokkaanse soldaten die hier gesneuveld zijn omdat ze werden ingezet tijdens de Tweede Wereldoorlog.

Opstap

Oorlog mag dan wel verschillende gedaanten aannemen, misschien is de wijze waarop we op de gebeurtenissen reageren wel universeel, toen en nu?

Laat leerlingen kijken naar verschillende getuigenissen.

VRAGENWAAIER

- Begrijpen ze dat mensen toen zo gereageerd hebben?
- Is er een mogelijkheid dat ze met een gelijkaardige situatie geconfronteerd zouden worden?
 - › Hoe zouden ze daarop reageren?
 - › Zijn er factoren die maken dat ze anders zouden reageren dan ze willen, zoals groepsdruk of angst?

Werkvorm

Als er in de klas leerlingen met verschillende achtergronden zijn, kan een bruggetje gemaakt worden naar de oorlogsverhalen die bij hen prominent aanwezig zijn. Elk land heeft immers zijn eigen 'oorlog', herdenkt zijn eigen slachtoffers en viert zijn eigen bevrijding of gebeurtenissen om trots op te zijn. De feestdagen of herdenkingen van het éne land staan niet noodzakelijk op de kalender van andere landen. Als de geschiedenis voor elk land anders was, dan ligt het voor de hand dat in elk land anders wordt herdacht of dat andere momenten een breder draagvlak hebben bij de bevolking.

VRAGENWAAIER

- Welke verhalen ken je zelf over oorlog of bevrijding?
- Welke plaats hebben deze verhalen in jouw leven?
- Zijn er gelijkenissen met de verhalen uit de getuigenissen?

In Litouwen wordt 11 maart gevierd als de dag van de onafhankelijkheid. In Marokko is de 'Dag van de Revolutie van de Koning en het Volk' een nationale feestdag ter herinnering aan het feit dat sultan Mohammed V op 20 augustus 1953 tijdens de onafhankelijkheidsstrijd door de Franse autoriteiten werd verbannen. In Oekraïne wordt jaarlijks de 'Dag van Waardigheid en Vrijheid' gehouden ter herinnering aan de gebeurtenissen op het Maidanplein op 21 november 2013.

Keuzes maken, ook tijdens de oorlog

In oorlogstijd is kiezen meer gelimiteerd dan in vreedstijd. Desondanks maken mensen keuzes. De getuigen vertellen meermaals over keuzes die gemaakt werden, soms in bijzonder moeilijke omstandigheden.

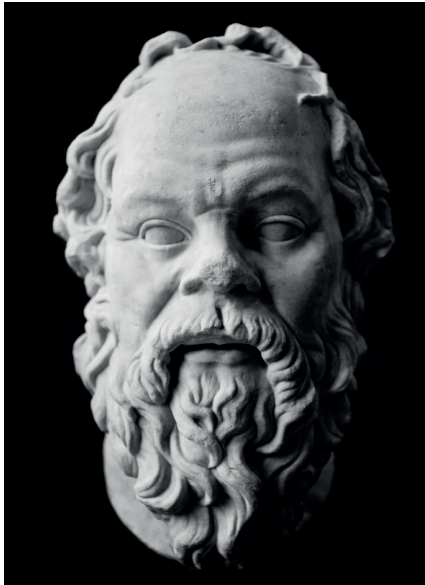
Verstandig kiezen vraagt heel wat denkwerk. Uiteindelijk kies je door een oordeel te vormen: 'Ik gebruik geen drugs, want ik wil gezond blijven'. Of: 'Ik gebruik drugs, want mijn vrienden doen dat en ik vrees anders buiten de groep te vallen'. Voor je een keuze kan maken en motiveren, moet je dus weten, begrijpen, analyseren en toepassen. Je moet leren logisch denken (alle argumenten verzamelen) en leren 'keuzedenken' (conclusies verzamelen en ernaar handelen). Doe je dat niet, bestaat het risico dat je verglijdt in simplismen en vooroordelen of dat je blijft steken in je analyse.

Opstap

In de getuigenissen komen verschillende dilemma's en keuzemogelijkheden aan bod. Zowel keuzes die de getuigen zelf maakten (ik ga mijn Joodse vriend zoeken) als keuzes die anderen maakten (Florreke die ook een Jodenster wil dragen uit solidariteit). Sommige keuzes hebben ingrijpende gevolgen zoals de inschrijving van Regine Beer in het Jodenregister. Andere keuzes vragen moed. Denk maar aan de directrice die de leerlingen toespreekt en hen verbiedt om opmerkingen te maken over medeleerlingen met een ster.

Laat de leerlingen de keuzes noteren die hen het meeste raken. Bespreek ze klassikaal.

Werkvorm

Filosoferen

De Griekse filosoof Socrates was er van overtuigd dat filosoferen morele opvoeding is. Filosoferen met jongeren is een uitgelezen didactiek om het denken te verhelderen en beter keuzes te leren maken. Deze leermethode kan in belangrijke mate bijdragen aan de verdere ontwikkeling van denk-, taal- en communicatievaardigheden van jongeren. Bovendien draagt het bij aan opvoeden tot burgerschap. Tijdens ieder filosofisch gesprek komen waarden en normen naar boven. Als waarden gezamenlijk overdacht en besproken worden (en niet uitsluitend worden overgedragen), ligt het meer voor de hand dat jongeren er ook naar handelen.

Ook een thema als 'oorlog en vrede' leent zich om over te filosoferen met jongeren. In tegenstelling tot de andere vragen in deze lesmap werken we hier met open vragen zonder definitief antwoord.

FILOSOFISCHE VRAGENWAAIER

- Kun je eerlijk zijn?
- Wanneer ben je gelukkig?
- Kan je echt altijd kiezen of word je soms in een keuze gedwongen?
- Wanneer heeft oorlog nut?
- Is vrede makkelijk?

Bij een filosofisch gesprek geef je als leraar geen antwoorden op de vragen maar ben je in de eerste plaats gespreksleider. Je tracht je mening voor jezelf te houden en je concentreert je vooral op het leiden van een gesprek en op doorvragen.

FILOSOFISCHE (DOOR)VRAGENWAAIER

- Waarom zeg je dat?
- Hoe komt het dat je dat zegt?
- Wat maakt dat het zo is?
- Is dat altijd zo? Wanneer wel/wanneer niet?
- Kan je daarop uitzonderingen bedenken?

De kunst is om de leerlingen kritisch naar hun eigen uitspraken te laten kijken. Er zijn geen goede of slechte antwoorden. Iedereen heeft de vrijheid om zijn stem te laten horen en iedereen laat elkaar uitspreken. De enige regel is dat er altijd respectvol met de ander wordt omgegaan.

Er zijn verschillende werkvormen mogelijk.

- De meest eenvoudige is een klassikaal debat waarbij de leerlingen in een kring zitten. Om de traditionele klassikale sfeer te doorbreken, laat je de leerlingen niet hun hand opsteken, maar laat je hen rechtstaan als ze iets willen zeggen.
- Laat leerlingen in groepjes van 4 filosoferen over 1 bepaald onderwerp dat voor elk groepje gelijk is. Vervolgens brengt een afgevaardigde van elk groepje verslag uit van het gesprek.

Het Nederlandse Nationaal Comité 4 en 5 mei heeft een handleiding met filosofische denkvragen over oorlog en vrede opgesteld. Je kan ze [hier](#) bekijken.

Wil je meer weten over filosoferen met kinderen, of wil je jezelf bijscholen, dan kan je [hier](#) terecht.

Kiezen kan je leren, maar het is een bijzonder ingewikkeld proces zodat je er eigenlijk al in de kleuterklas aan moet beginnen (hoekenwerk bijvoorbeeld). De opbouw van 'leren kiezen' zit nu al in de eindtermen ingebakken. Het gaat van heel kleine, persoonlijke keuzes naar standpunten innemen over maatschappelijke problemen. Wie bewust leert kiezen plukt daarvan de voordelen als hij/zij later voor ingrijpende keuzes staat.

THEMA 7

Over goed, kwaad en alles daartussen

Het gebeurt dat leerlingen enkel in aanraking komen met de ‘heroïsche’ kant van de Tweede Wereldoorlog, bijvoorbeeld door te kijken naar speelfilms. In een dergelijke context is het vaak duidelijk wie de ‘goede’ en wie de ‘slechte’ is. De realiteit is echter zelden zwart of wit. Oorlogsfilms gaan meestal over ‘echte mannen’. Maar oorlogen gaan over alle mensen, ook over zij die trachten te overleven of meegesleept worden in een oorlogsretoriek en de kantjes van goed en kwaad afschuimen. Echte oorlog gaat ook over vrouwen en kinderen die vaak vergeten worden in de geschiedschrijving over de Tweede Wereldoorlog. Zo werden miljoenen kinderen slachtoffer. Er zijn om te beginnen de kinderen die geïndoctrineerd werden door het totalitaire regime: ze moesten lid worden van nazi-jeugdbewegingen. Niet-arische kinderen kregen een aparte behandeling. Ze werden –zeker als het ging om Joodse kinderen, Sinti of Roma – net als hun ouders gedeporteerd naar uitroeiingskampen of getto’s en sterven door gebrek aan voedsel en huisvesting. Ook vrouwen worden vaak vergeten of enkel als slachtoffers voorgesteld. Toch namen ze actief deel aan de oorlog. In de bezette landen en in Duitsland waren vrouwen actief in het verzet. Ze werkten als koerier of namen deel aan spionageactiviteiten en begeleidden onderduikers en neergeschoten piloten naar onderduikadressen. En in alle landen zorgden ze ervoor dat de familie te eten kreeg.

De pijn en het verdriet van de oorlog leeft vaak verder in de tweede generatie oorlogskinderen. Kinderen van collaborateurs hebben het probleem dat ze houden van hun ‘foute’ ouders. Kinderen van overlevenden van de kampen hebben vaak geleden onder het stilzwijgen van hun ouders of het onvermogen om erover te praten.⁸

Opstap

Aan de hand van enkele voorbeelden wordt het thema van deze les geschetst. Ook in de getuigenissen wordt zo nu en dan gesproken over verzet of collaboratie. Laat de leerlingen in groepjes die momenten in een getuigenis inventariseren.

Werkvorm

Leerlingen lezen de tekst over 'Verzet en collaboratie' en vergelijken die met de getuigenissen. Gebruik hiervoor onderstaande vragenwaaier.

VRAGENWAAIER

- Waarom sluiten mensen zich aan bij het verzet?
- Waarom helpen sommige mensen de Duitsers?
- Kan je de getuigenissen over verzet en collaboratie plaatsen in de motieven uit de tekst?
- De getuigen praten anders over daden van collaboratie (soms afkeurend, soms met onbegrip, soms met enig begrip ...). Geef de verschillen aan.
- Ben je zelf al eens in een situatie gekomen dat je verzet pleegde tegen daden waarvan je vond dat ze niet door de beugel konden?
- Ben je zelf al eens in een situatie terecht gekomen waarna je spijt had van je daden?
- Denk je dat het mogelijk is om na een oorlog nog met iemand van 'de andere kant' in gesprek te gaan?
- Kan je hedendaagse voorbeelden geven van daders en slachtoffers? Probeer met elkaar onder woorden te brengen welke raakvlakken het thema heeft met de actualiteit en hoe we daar het best mee omgaan.

Een retoriek van 'goed' en 'kwaad', van 'dader' en 'slachtoffer' is emotioneel goed te begrijpen, maar draagt die ook bij tot preventie of in het geval van oorlog tot wederopbouw? Vaak loopt men vast in een cultuur van verwijten die volledig voorbijgaat aan de vraag hoe we dit oplossen in de toekomst. Dergelijke retoriek gaat soms voorbij aan het gegeven dat de werkelijkheid veel complexer is en dat er achter 'goed' en 'kwaad' heel veel grijstinten schuil gaan.

Emotioneel geladen onderwerpen

De getuigen vertellen over hoe ze de oorlogsjaren beleefden tijdens hun eigen jeugd. Dit verhoogt de kans dat de leerlingen emotioneel betrokken raken bij de verhalen en kunnen reflecteren over de impact van de oorlog op het leven toen en vandaag. Er zijn meerdere verhalen in de getuigenissen die bruggetjes maken met vandaag.

Michel Oukhow vertelt hoe een jongen uit zijn klas in het Koninklijk Atheneum Antwerpen de keuze maakte om zich aan te sluiten bij de jongeren die gingen vechten aan het Oostfront. Later hoorden zijn schoolgenoten dat hij zich op een granaat had gesmeten. Hij kon de ellende van het front niet meer aan.

Michel Oukhow, Het verbrande testament, Manteau, Antwerpen, 1979

“Verschillende schoolvrienden engageerden zich in de vrijwilligerskorpsen om te strijden voor de Europese cultuur. Wat hen ertoe dreef heeft vandaag nauwelijks zin om erop in te gaan. Overigens zijn dergelijke engagements vandaag reeds gemoderniseerd en met betere leuzen aantrekkelijk gemaakt, en bovendien vallen zij in een veralgemeend patroon.

Op een keer werden we door een van onze ex-klasgenoten opgewacht bij het uitgaan van de school. Hij was een grote jongen met een enorme vitaliteit. Wij aarzelden om hem te groeten, toen hij op ons afkwam. Hij stond niet in ons kamp. De vijand stond daar met uitgestoken hand, breed lachend. Je kon je moeilijk voorstellen dat hij een van onze leiders zou kunnen worden, als de fascistische oorlog zouden winnen. Hij streed en mat zich waarschijnlijk een heldendom aan dat je nauwelijks door zijn keurig burgerpak kon vermoeden. Maanden later vernamen wij zijn dood. In een gevecht had hij een granaat genomen en zichzelf er boven op gesmeten. Zo vielen velen tevergeefs.”

Iets meer dan 70 jaar later, vertrekt uit dezelfde school de 15-jarige Khalid naar Syrië om zich aan te sluiten bij IS. Het verhaal van Khalid werd opgetekend door Klasse en kan je [hier](#) lezen en bekijken.

Opstap

Beide gebeurtenissen passen uiteraard in een andere tijd en dus een andere context. Toch kan het de opstap zijn om met de leerlingen op zoek te gaan naar verschillen en gelijkenissen. Maak gebruik van de vragenwaaier om de gebeurtenissen met elkaar te vergelijken.

VRAGENWAAIER

- Achterhaal welke politieke of ideologische context in beide verhalen achterliggend aanwezig is.
- Wat motiveerde de twee jongens om ver van huis te gaan vechten?
- Beide jongens laten familieleden, klasgenoten en vrienden achter. Wat betekende dat voor hen?
- Denk je dat het vertrek van de twee jongens iets te maken heeft met 'stoer willen doen'?
- Michel Oukhow schrijft 'velen vielen tevergeefs'. Wat zou hij daarmee bedoelen? Kan je dat ook toepassen op vandaag?
- Heb je begrip voor de keuze van de twee jongens?
- Een klasgenoot van Khalid zegt 'ik voelde me verraden'. Wat zou hij daarmee bedoelen?

Bespreking

Laat tijdens de nabespreking begrippen als polarisatie en radicalisering aan bod komen. Beide begrippen duiken vaak naast elkaar op. Dat is niet verwonderlijk vermits beide begrippen te maken hebben met een wij/zij benadering. Toch is het niet zo dat uit polarisatie automatisch radicalisering volgt. Er zijn verschillen (zie kader) en het is goed om ze mee te nemen in de bespreking.

Polarisatie hoort in zekere zin bij een open democratische samenleving. Het geeft stem aan belangen, emoties en helpt bij de vorming van groepen. Deze verscherpte tegenstellingen zijn bijvoorbeeld zichtbaar in de politiek. De verschillen tussen partijen worden scherper uitgetekend en de debatten worden feller. Daarnaast bieden verschillende groepen aan individuen een platform om een identiteit te ontwikkelen. Dat kan bijvoorbeeld in kerken, moskeeën, op school, verenigingen en op internet. Daarin kan echter ook worden doorgeslagen, dan wordt polarisatie ongezellig en eerder bedreigend dan verrijkend. Polarisatie is de verscherping van tegenstellingen tussen groepen in de samenleving. Het kan resulteren in spanningen tussen deze groepen en in een toename van wij/zij denken en kan uiteindelijk leiden (maar hoeft niet) tot het volledig naast elkaar leven (segregatie).

Radicalisering daarentegen, is een proces van vervreemding dat nauw samenhangt met een persoonlijke zoektocht naar identiteit. Een persoon die radicaliseert komt steeds verder af te staan van zijn/haar vertrouwde omgeving en van de samenleving. Deze vervreemding en opvattingen over wie hij of zij is kunnen gevaarlijk zijn voor de persoon zelf of zijn omgeving, en de eigen toekomst- en ontplooiingskansen beperken. De beslissing om te radicaliseren wordt meestal beïnvloed door ideeën van anderen of (voor onze tijd) online materiaal. Het onderliggend mechanisme is meestal hetzelfde: de banden met de omgeving van de jongeren worden stelselmatig gesloopt. Met voorbeelden wordt aangetoond dat familie, vrienden, de school en uiteindelijk de samenleving het verkeerd voorhebben.

Radicalisering hoeft niet exclusief gebonden te zijn aan één (geloofs)overtuiging. De geschiedenis leert dat individuen en groepen zich in wisselende situaties en omstandigheden aangetrokken voelen tot verschillende vormen van radicalisering (bijvoorbeeld dierenrechten-, rechts-, links- en moslimradicalisering). Radicalisering is het proces waarbij een persoon of groep in toenemende mate bereid is de gevolgen te aanvaarden van de strijd voor een samenleving die niet strookt met de bestaande democratische rechtsorde.⁹

Herdenken, monumenten en rituelen

Het is aangewezen dat een leraar samen met de leerlingen een herdenking voorbereidt en op zoek gaat naar de betekenis achter een herdenkingsmoment. Jong geleerd, is oud gedaan.

Elke herdenking heeft impliciet of expliciet links met concepten zoals 'heldhaftigheid', 'patriottisme', 'pijn en verdriet' en 'vredesboodschap'. Dergelijke 'boodschappen' durven doorheen de tijd wel eens van betekenis te veranderen. Zonder het 'waarom' uit het oog te verliezen, kan de focus tijdens de les dan verschuiven naar het 'hoe' van de herdenking.

- **Waarom hangen vlaggen halfstok?**
- **Wat is eigenlijk de betekenis van een vlag?**
- **Waarom plaatsen we bloemen op een monument?**
 - > **Willen mensen zeggen dat ze denken aan de doden of dat het leven even mooi is als de bloemen?**

Tenslotte kan ook aandacht besteed worden aan het rituele aspect van herdenken. Afhankelijk van de jeugdcultuur, hebben jongeren soms de behoefte om een herdenking op een eigentijdse manier vorm te geven. Mensen kunnen op veel verschillende manieren hun gevoelens uiten.

Herdenken heeft verschillende functies. Zo kan herdenken gezien worden als een vorm van verwerking van ingrijpende emotionele gebeurtenissen. Herdenken helpt dan om te gaan met (on) verwerkte gebeurtenissen uit het verleden. De belangrijkste functie van herdenken in de context van deze inspiratiebundel is echter het maken van een verbinding tussen verleden, heden en de toekomst. We herinneren ons het verleden en doen ons best daar betekenis aan te geven. Daaruit kunnen dan weer lessen getrokken worden voor de toekomst.

Opstap

Deze les kan volledig op zichzelf staan of deel uitmaken van een groter geheel. Ze kan bijvoorbeeld gebruikt worden als afsluiter van een lessenreeks over 'Herinnering en de Tweede Wereldoorlog' of gebruikt worden naar aanleiding van een onthulling van een monument in de school of in de buurt.

Het is zinvol om leerlingen uit te leggen waarom we herdenken en de functies van herdenken en monumenten te behandelen. Afhankelijk van de leeftijd of de beginsituatie van de leerlingen maak je gebruik van de leestekst 'Over herdenken, monumenten en rituelen' die je in deze map kan terugvinden.

Werkvormen

1

Kies een monument

Verdeel de leerlingen in groepjes. Vraag hen vervolgens om een monument uit te kiezen. Het kan gaan om een monument uit hun onmiddellijke omgeving, een monument dat hen is bijgebleven tijdens een reis, een zoektocht op internet of één van de voorbeelden uit de leestekst.

2

Beschrijf het monument

De leerlingen beschrijven het monument en beantwoorden de vragen in de vragenwaaier.

VRAGENWAAIER

- Waarom heb je juist dit monument gekozen? Wat vond je bijzonder treffend of beklijvend?
- Wie is de doelgroep van dit monument? Zijn er volgens jou doelgroepen die het monument niet bereikt?
- Welk verhaal wil de kunstenaar of ontwerper vertellen met dit monument?
- Op welke manier brengt het monument het verhaal naar de toeschouwers?
- Welke materialen werden er gebruikt?
- Zijn er elementen in het monument die je zou weglaten of net zou toevoegen?

3

Maak zelf een monument

De leerlingen maken zelf een monument. Het kan ook gaan om een tegenmonument of een afgelijnde opdracht zoals het ontwerpen van een monument dat jongeren die schoolliepen tijdens een oorlog wil herdenken (indien men wil aansluiten bij de getuigenissen). Dit onderdeel is uiteraard afhankelijk van de klassikale (on)mogelijkheden en de vaardigheden en ervaring van de leerlingen met bepaalde materialen. Zo kan je een digitaal monument ontwerpen maar dat vraagt de nodige digitale skills. Of in samenwerking met het Fablab+ van het Stedelijk Onderwijs Antwerpen kan je een 3D-model van een monument ontwerpen en printen. Hiervoor moet je wel eerst een gesprek aangaan met de medewerkers van het [Fablab+](#). Het kan evengoed gaan om een eenvoudige ontwerpschets en een beschrijving.

Laat de leerlingen nadenken over onderstaande vragen.

VRAGENWAAIER

- Wat wil je met dit monument bereiken?
- Wat is de aanleiding voor het monument?
- Is er een 'boodschap' die je wil overbrengen, iets dat je absoluut wil vertellen?
- Tot wie zal het monument zich richten? Gaat het om leeftijdsgenoten, slachtoffers of verwanten van slachtoffers? Richt het monument zich ook tot daders of mogelijke dadergroepen?
- Hoe geef je vorm aan het monument? Welke materialen wil je gebruiken? Zijn er bepaalde beelden of foto's die je wil opnemen in het monument? Ga je tekst gebruiken in het monument? Zo ja, welke tekst en waarom?

4 Persmededeling

In een volgende stap stellen leerlingen een beknopte persmededeling op waarin ze informatie vermelden over de aanleiding voor het monument, het doelpubliek en de boodschap die het monument wil overbrengen.

5 Plechtigheid

Tenslotte vraag je de leerlingen om een plechtigheid te beschrijven voor tijdens de opening van het monument.

VRAGENWAAIER

- Wie krijgt een uitnodiging?
- Wie geeft een speech?
- Leg je bloemen bij het monument, of zorg je voor een alternatief?
- Welke muziek speelt?

6 Afsluitmoment en debriefing

Afhankelijk van de opzet van deze les(sen) kunnen hieraan verschillende afsluitmomenten worden gekoppeld. In de meest eenvoudige vorm kunnen de ontwerpen in de klas (of op school) worden tentoongesteld waardoor medeleerlingen de gelegenheid krijgen om de realisaties van hun collega's te bekijken en te bespreken. Dit kan een les op zichzelf zijn.

Anderzijds kunnen de ontwerpen deel uitmaken van een groter geheel. Zoals een wedstrijd als de school een monument wil ontwerpen en het belangrijk vindt dat de leerlingen daarbij betrokken worden (naar aanleiding van een historische gebeurtenis in de school bijvoorbeeld). Er kan dan een samenwerking gezocht worden met een kunstenaar om een bekroond ontwerp te bespreken en eventueel te realiseren.

De Eerste Wereldoorlog heeft een grote invloed gehad op de herdenkingstraditie. Zo is in België 11 november, Dag van de Wapenstilstand, het belangrijkste herdenkingsmoment van alle oorlogsslachtoffers, net als in Groot-Brittannië trouwens. In andere landen zoals Frankrijk, worden beide Wereldoorlogen op aparte dagen herdacht. In veel landen wordt in toenemende mate ook stilgestaan bij de Holocaust Memorial Day. In 2005 riepen de Verenigde Naties 27 januari uit tot een herdenkingsdag van de systematische en georganiseerde vernietiging van de Joden. Op die dag werden in 1945 het concentratiekamp en vernietigingscentrum van Auschwitz-Birkenau bevrijd.

In de context van de Tweede Wereldoorlog wordt herdenken en vieren vaak in één adem genoemd. Dat is niet verwonderlijk, omdat in de meeste landen op één dag wordt stilgestaan bij het einde van de Tweede Wereldoorlog. Enkel Nederland en Denemarken organiseren een Dodenherdenking en een Bevrijdingsdag op verschillende momenten, namelijk op 4 en 5 mei. In beide landen worden op 4 mei de oorlogsslachtoffers herdacht en op 5 mei wordt de vrijheid gevierd. Wanneer op één dag bij deze twee afzonderlijke aspecten wordt stilgestaan is het soms moeilijk om ze uit elkaar te halen. Het is alsof je de vrijheid van onze democratie viert met tranen in de ogen. Toch zijn beide elementen, vieren en herdenken, onafscheidelijk met elkaar verbonden en zijn ze aanwezig in ceremonies in de meeste Europese landen. Vanuit pedagogisch oogpunt is het goed om het verschil te duiden.

Leesteksten

De Jodenvervolging in België

Lang voor Hitler in 1933 aan de macht komt, heerst in Duitsland een groeiend antisemitisme. De Joden krijgen de schuld van de nederlaag in 1918. Na de machtsovername van het nationaalsocialisme leidt die georganiseerde stemmingmakerij tot een ware golf van Jodenhaat. Het naziregime doet er alles aan om de Joden het leven zo moeilijk mogelijk te maken. In 1938 stuurt de SS de Poolse Joden terug naar hun land. Als reactie vermoordt een jonge Poolse Jood een Duitse diplomaat in Parijs. Die moord is voor propagandaminister Goebbels de aanleiding om een ware klopjacht op Joden te organiseren. De eerste pogrom in de aanloop naar de Tweede Wereldoorlog is een feit. De nazi's steken huizen en synagogen in brand en vernielen Joodse winkels. Deze pogrom zal de geschiedenis ingaan als de *Kristallnacht*. De bedoeling van de *Kristallnacht* is om zoveel mogelijk Joden uit Duitsland weg te krijgen. Kort na de *Kristallnacht* arresteert de Duitse politie ongeveer 30.000 Joden en dwingt hen tot emigratie.

Verschillende Joodse families emigreren naar de buurlanden. Ook naar België. Deze Joodse 'illegale asielzoekers' worden voorlopig geïnterneerd in opvangcentra zoals de kolonie in Merksplas. België weet niet goed wat ze met hen moet aanvangen. De meesten blijven dan ook geïnterneerd tot de Duitse inval in mei 1940. De toevloed van Joodse families bemoeilijkt de opvang en leidt in verschillende landen tot antisemitische reacties. In heel West-Europa worden vele Duitse Joden zonder pardon naar Duitsland teruggestuurd.

Op het ogenblik van de Duitse inval zijn er ongeveer 70 à 75.000 Joden in België. Nauwelijks 5.000 van hen hebben de Belgische nationaliteit. De meeste Joden concentreren zich in Antwerpen en Brussel en werken als kleine zelfstandigen in de lederbewerking, de textielsector en de diamant. Vanaf de jaren dertig neemt het antisemitisme toe, vooral in Antwerpen. In 1933 wordt er voor het eerst geweld gebruikt tegen de Joden en enkele jaren later vindt de eerste anti-Joodse bijeenkomst plaats.

Wanneer op 10 mei 1940 het Duitse leger België binnenvalt, slaat een deel van de Joodse bevolking, samen met tienduizenden Belgen, op de vlucht. Vooral Joden hebben alle redenen om een bezetting van het nationaalsocialistisch Duitsland te vrezen.

Ondertussen laten de Belgische autoriteiten enkele duizenden verdachte vreemdelingen aanhouden. Onder hen bevinden zich ook duizenden Duitse en Oostenrijkse Joden die aan de vooravond van de Tweede Wereldoorlog naar België zijn gevlucht om aan de antisemitische vervolgingen te ontsnappen. Achtduizend Joden die vóór mei 1940 in België verbleven, komen uiteindelijk in Franse interneringskampen terecht. Bijna 6.000 van hen zullen vanuit het kamp te Drancy naar Auschwitz worden gedeporteerd. Van de gevluchte Joden komt in de loop van de zomer van 1940 de meerderheid terug naar België. Gunstige berichten over het correct gedrag van de Duitse bezetter overtuigen hen dat het in België nog niet zo'n vaart zal lopen als in Duitsland. De realiteit draait echter anders uit.

Tot de herfst van 1940 worden de Joden in België met rust gelaten. Daarna volgt een geleidelijk proces van identificatie, registratie, uitsluiting en tenslotte verwijdering. In oktober 1940 wordt een omschrijving gegeven van het begrip 'Jood' en wordt de terugkeer verboden van Joden die het land hebben verlaten. Daarnaast wordt een Jodenregister geopend, waar alle Joden ouder dan 15 jaar zich moeten laten inschrijven.

Een verordening van 31 mei 1941 verbiedt Belgen vervolgens om handel te drijven met Joden. Daarnaast worden Joden in België uitgesloten van functies in openbare diensten, het onderwijs, het gerecht, de medische sector en de pers.

Op Paasmaandag 1941 wordt in Antwerpen de propagandafilm 'De Eeuwige Jood' vertoond in cinema Rex aan de De Keyserlei. De vertoning is georganiseerd door de antisemitische groepering Volksverwering met de ondersteuning van het Duitse Ministerie van Propaganda. Op het einde van de vertoning nodigen enkele leden van die anti-Joodse vereniging andere toeschouwers uit om een tochtje te maken door de Antwerpse Joodse wijken. Van de ongeveer 1.500 toeschouwers zijn er een 200-tal die de manifestanten volgen en een Antwerpse *Kristallnacht* organiseren. Ze steken twee synagogen in brand en van een aantal zorgvuldig uitgekozen Joodse winkels worden de ruiten ingegooid. De brandweer wil tussenkomen maar dat wordt verhinderd door de demonstranten.

De tweede golf van anti-Joodse maatregelen is gericht op het verwijderen van Joden uit het openbare en economische leven en het concentreren van de Joden in vier grote steden: Brussel, Antwerpen, Luik en Charleroi. In mei 1942 worden meer dan 2.000 werkloze Joden – als gevolg van het beroepsverbod – tewerkgesteld in Frankrijk. Daar moeten ze in slechte omstandigheden helpen bij

de bouw van bunkers van de Atlantikwall. Enkele maanden later wacht hen de kampen in Duitsland.

Enkele weken na de verplichte tewerkstelling volgt de eerste zichtbare anti-Joodse maatregel. Op 27 mei 1942 worden de Joden verplicht een ster te dragen. Door de Jodenster wordt de discriminatie van de Joodse medeburgers nu duidelijk zichtbaar op straat. De bevolking reageert niet langer onverschillig, maar kiest partij voor de vernederde Joden. In Brussel bijvoorbeeld weigeren de gemeentebesturen unaniem om de Jodenster uit te reiken waardoor de nazi's verplicht worden om zelf over te gaan tot de uitreiking van de Jodenster.

Voor het uitvoeren van de Jodenvervolging in België was de medewerking van de Belgische autoriteiten van groot belang. Belgische instanties nemen weliswaar zelf geen initiatieven, maar voeren de anti-Joodse verordeningen wel uit. Vooral in Antwerpen kan de bezetter rekenen op de steun van de lokale autoriteiten. Ook helpen lokale Jodenjagers in Antwerpen met het oppakken van Joden.

In Brussel werkt het stadsbestuur vanaf 1941 de anti-Joodse verordeningen steeds meer tegen. Zo werkt de politie hier niet langer mee aan de arrestaties van Joden. Ook is er verzet tegen de uitsluiting van Joden in het onderwijs en verzet tegen de uitreiking van de Jodenster. In Antwerpen worden de opdrachten van de nazi's loyaal opgevolgd. Dit resulteert erin dat van de Brusselse Joodse gemeenschap 37% naar Auschwitz wordt weggevoerd en in Antwerpen 68%.

In de bezette gebieden zorgt de bezetter er via misleiding voor dat de Joodse notabelen zelf de uitvoerder worden van de anti-Joodse maatregelen. De Jodenraad of de Vereniging van de Joden in België is bevoegd voor het vervolledigen van het Jodenregister. Daardoor heeft de bezetter een perfect overzicht van alle in België verblijvende Joden ter ondersteuning van razzia's en deportaties.

In juni 1942 roept de Duitse bezetter 10.000 Joden op om in het Oosten te gaan werken. De Jodenraad wordt belast met de uitvoering hiervan. Het is een beslissende stap om Joden uit België te verwijderen. Ze moeten zich melden in de Dossinkazerne, de centrale verzamelplaats in Mechelen. Nauwelijks 4.000 Joden geven gehoor aan de oproep. Als reactie hierop gaan de nazi's over tot grootschalige razzia's. In Antwerpen krijgt de Duitse bezetter hierbij steun van de Antwerpse politie. Bij de eerste razzia in augustus 1942 sluiten Antwerpse politiemannen de straten af. Bij de laatste razzia in september gaat de Antwerpse politie verder en arresteren ze Joden zonder hulp van de nazi's.

Ze schuwen hierbij het geweld niet. Ze pakken tijdens deze laatste razzia ruim 1.200 Joden op, meer dan wat is gevraagd.

De huizen van de Joden die zijn weggevoerd, worden verzegeld en nadien door Duitse SS-leden geïnspecteerd. De inboedel wordt geroofd en door gespecialiseerde verhuysfirma's rechtstreeks naar Duitsland gebracht ten behoeve van Duitse families die hun inboedel verloren door de geallieerde bombardementen.

Door de gecombineerde inspanningen van verzetsorganisaties worden ongeveer 2.000 Joodse kinderen uit de handen van de nazi's gered door hen te laten onderduiken. Ze worden onder andere verstopt in kloosters en in de huizen van het Nationaal werk voor Kinderwelzijn. Ook tal van individuele gezinnen hebben met gevaar voor eigen leven de moed om Joodse kinderen een onderkomen te bezorgen en hen te verstoppen voor de nazi's. Joden treden zelf ook toe tot het verzet. Zo ontstaat het Joods Verdedigingscomiteit dat Joden helpt de oorlog te overleven.

Enkele Belgische notabelen zoals de secretaris-generaal van het Departement van Justitie, Gaston Schuind, kardinaal Van Roey en koningin-moeder Elisabeth, onderhandelen met de Duitse bezetter over het lot van de Belgische Joden. Maar dat is slechts een minderheid van 5% en ook zij worden uiteindelijk door de bezetter gedeporteerd.

Auschwitz is de eindbestemming voor 24.899 Joden die vanuit de Dossinkazerne worden weggevoerd. Bijna 5.000 onder hen zijn jonger dan 16 jaar. Van deze gedeporteerde Joden, overleeft slechts 5 %, oftewel 1.218 mensen de oorlog. Ook 352 Roma en Sinti worden uit de Dossinkazerne naar Auschwitz gedeporteerd. Er komen er slechts 32 terug.

Kon men in België weten wat voor een verschrikkelijk lot de gedeporteerden te wachten stond? Omdat er weinig onderzoek naar is gedaan is dit moeilijk te zeggen. Uit getuigenissen weten we dat er een psychologische barrière was, die maakt dat het bijzonder moeilijk was om het onvoorstelbare voor te stellen. We vinden ook geen berichten terug in de door de bezetter opgeëiste pers, al verschijnt hier en daar wel summier een verwijzing in de sluikpers.¹⁰

Het leven van jongeren tijdens de bezetting

En dan is het plots oorlog. Het begint met een hard ronkend geluid van Duitse vliegtuigen die over de huizen vliegen op weg naar strategische doelen. De angst zit er meteen in, vertellen veel ooggetuigen. In Antwerpen is de haven het doelwit. ‘Het leek wel of de Schelde in brand stond’, zegt de 89 jarige Henri. ‘De Schelde was één grote vuurbal’. Daarna richtten de Duitse bommenwerpers de aandacht op de luchthaven van Deurne. ‘Die wilden ze treffen,’ legt Jan (°1921, Antwerpen) uit, ‘maar ze raakten het Sint-Amedeusgesticht. Er raasde toen net een goederentrein voorbij en de wagons stonden in brand. Een madammetje was aan het krijsen: ‘Het is oorlog!’¹¹

De Duitse bezetting verandert het leven in Antwerpen grondig vanaf 1941. Met een groot aanpassingsvermogen en flink wat behendigheid proberen de meeste mensen er zich doorheen te slaan. De materiële omstandigheden zorgen ervoor dat men daar slechts ten dele in slaagt.

Nochtans is het leven in de jaren dertig niet enkel rozengeur en maneschijn. Voor sommigen blijft het beeld hangen dat dit de glamourtijden waren van Hollywood en Big Bands, waarbij luxe zo zichtbaar mogelijk moet worden uitgedragen. Maar in de eerste plaats zijn de jaren dertig een angstige tijd. De beurscrash van 1929 blijft als een donkere schaduw over de economie hangen.

Een groot deel van de bevolking heeft een onzeker bestaan door de groei van het politiek extremisme en de toenemende oorlogsdreiging ten gevolge van de agressieve politiek van het nationaalsocialistische Duitsland en het fascistische Italië. Kranten schrijven dan wel over de onrust in Europa maar de meeste jongeren interesseert het niet zo wat er in de rest van Europa gebeurt. De oorlog betekent dan ook een brutale breuk in hun dagelijks leven.

Voor de oorlog is slechts de helft van de voedselconsumptie gedekt door de binnenlandse landbouwproductie. De invoer uit de overzeese gebieden vullen de rest aan. België is dus niet zelfvoorzienend. De bezetting en de Atlantische blokkade op zee, ingesteld door de Engelsen, legt deze invoer zo goed als droog. België wordt daardoor volledig afhankelijk van de bezetter die levensmiddelen opeist voor de bezettingstroepen en voor de export naar Duitsland.

Om dit nijpend tekort te regelen wordt een gigantische administratie in het leven geroepen. De bevolking moet een rantsoeneringskaart afhalen op het gemeentebestuur. Dat geeft hen recht op een aantal rantsoeneringszegels per maand.

Voor de meeste Belgen staat dit gelijk aan een streng dieet. Het aantal calorieën zakt meteen tot ongeveer de helft van de vooroorlogse periode en betekende een inname van 1.300 tot 1.450 calorieën per dag. Ter vergelijking: het gemiddeld aantal ingenomen calorieën in West-Europa ligt vandaag volgens de Organisatie voor Economische Samenwerking en Ontwikkeling (OESO) op ongeveer 3.500 calorieën/dag.

Daarbij is het voedsel vaak van een bedenkelijke kwaliteit. Het dagelijks broodrantsoen bijvoorbeeld is 225 gram. Omdat de beschikbare meelvoorraden ontoereikend zijn lengt men ze aan met allerlei vervangmiddelen zoals aardappelmeel, droge groenten en fijngemalen stro.

Het aardappelrantsoen bedraagt 500 gram, wat lang niet slecht is en waardoor aardappelen een belangrijke voedselbron worden. Maar de kwaliteit is vaak op het randje en ook rotte en bevroren aardappelen worden aan de man gebracht.

Het rantsoen boter en margarine bedraagt 10 tot 15 gram per dag. Ook het rantsoen aan vlees is erg bedroevend. Meestal moet men zich behelpen met 20 tot 35 gram per dag waarin dan nog eens 1/5 aan beenderen zijn inbegrepen.

Enkel de goede suikerbietoogsten zorgen ervoor dat suiker overvloedig aanwezig is en iedereen een portie van 30 tot 33 gram krijgt.

Het oorlogsdieet is voor Belgen een bijzonder bittere pil. Mensen hebben honger en moeten voor dit karig voedselrantsoen ook nog eens uren in de rij staan. Het is dan ook niet verwonderlijk dat de 'zwarte markt' welig tiert. Hier is nagenoeg alles te verkrijgen, tegen woekerprijzen weliswaar. Talrijke oorlogsgetuigen vertellen verhalen over de risicovolle smokkelroutes die tijdens de oorlogsjaren letterlijk brood op de plank moeten krijgen. Met risico, want controleurs kunnen overal opduiken en wie betrapt wordt krijgt zware straffen. Een ander middel om de honger te ontlopen is om zelf voedsel te produceren. Parken, pleinen, spoorwegbermen worden omgetoverd tot inventieve 'volkstuintjes' en paddenstoelen en tamme kastanjes creatief verwerkt in geïmproviseerde oorlogsrecepten.

Het is dan ook niet verwonderlijk dat leerlingen naar school gaan met een lege maag. Toch staan de meeste jongeren er iets beter voor dan de doorsnee

volwassene. Jongeren hebben recht op een extra rantsoen melk, een product dat niet op het menu van de gewone consument staat. Daarbij bekommeren hulporganisaties zoals Winterhulp zich over kinderen en jongeren die het moeilijk hebben.

Voor de meeste jongeren is het schoolleven plots heel anders dan ze gewend zijn. Veel jongeren zijn afhankelijk van het openbaar vervoer om op school te komen. Omdat zij daar helemaal niet meer op kunnen rekenen, betekent dit dat een dag zeer vroeg begint. En dan is er de kou. In de meeste woningen wordt bij gebrek aan kolen maar één vertrek warm gestookt.

De meeste scholen hebben ook al snel geen middelen meer om de klassen voldoende te verwarmen. Warme kleding krijgt daarom extra aandacht. Naarmate de textiel schaarste toeneemt, zien leerlingen hun klasgenoten op school verschijnen in bizarre outfits. Versleten blouses, jassen, jurken of broeken worden verknipt en terug aan elkaar genaaid tot weinig modieuze maar wel bruikbare kledingstukken.

Om de leerlingen te ontzien vinden de hoofdvakken zoveel mogelijk in de ochtend plaats. Overigens verschilt het lesplan weinig van voor de oorlog. Het vak Duits wordt als derde taal onderwezen. Daarvoor worden leerkrachten via extra bijscholingen opgeleid, soms zelfs in Duitsland. Het vak lichamelijke opvoeding krijgt tijdens de bezetting bijzondere aandacht. Het wordt gezien als een goedkope vorm van gezondheidszorg en de bezetter stimuleert dit omdat het aansluit bij de nazi-ideologie. Het turnlokaal moet daarom ook altijd kraaknet en goed verlucht zijn. Als gevolg van de onevenwichtige voeding dringt het departement onderwijs wel aan om uitputtende oefeningen te vermijden en ook sportwedstrijden worden afgeraden.

Tijdens de lessen wordt er ook geoefend in de omgang met brandblusapparaten en ander reddingsmateriaal. In alle scholen richt de overheid oefeningen in die leerlingen leren hoe snel en veilig de school te verlaten in geval van luchtalarm. In een aantal scholen worden geïmproviseerde schuilkelders ingericht waar de leerlingen bij het luchtalarm in veiligheid worden gebracht.

Huiswerk wordt tot het minimum beperkt omwille van de zwakke gezondheid van leerlingen en het feit dat veel jongeren thuis in moeilijke omstandigheden leven. Veel jongeren worden ingezet in het huishouden om het hoofd boven water te houden of om aan te schuiven bij de verdeling van de rantsoeneringszegels. Om dezelfde redenen worden de examens verspreid in de tijd en

worden de leraren gevraagd om bij de evaluatie rekening te houden met de levensomstandigheden van de leerlingen.

En dan zijn er de mentale problemen waar jongeren mee te maken krijgen. Angst is het overheersende gevoel. Jongeren worden op weg van huis naar school geconfronteerd met geweld. Ze horen verhalen van familieleden die zijn omgekomen of ondergedoken. Ze zien leraren of klasgenoten verdwijnen. Tijdens een luchtalarm worden ze uit hun slaap gerukt om een veiliger onderkomen te zoeken.

Naarmate de oorlog vordert worden de lessen om de meest uiteenlopende redenen geschorst. Vanaf 1944 neemt het luchtalarm in dergelijke mate toe dat het departement onderwijs besluit om de scholen in steden met meer dan 20.000 inwoners te sluiten. De leerlingen krijgen huiswerk mee en in sommige gevallen organiseren leraren bij een leerling thuis onderwijs voor beperkte groepjes.

Alle uitingen van vaderlandsliefde worden door de bezetter verboden. Zo is 11 november niet langer een vrije dag omdat de bezetter niet herinnerd wil worden aan de nederlaag in de Eerste Wereldoorlog. Uit de schoolboekjes verdwijnen te triomfantelijke teksten over de overwinning op de Duitsers tijdens de Eerste Wereldoorlog. Al die verbodsbepalingen zorgen er echter niet voor dat sommige leerlingen stiekem of subtiel uiting geven aan patriottisme als een stil verzet tegen de bezetting.

Omdat onderwijs heel veel mensen bereikt, is de bezetter bijzonder beducht voor vormen van antipropaganda. Het is ten strengste verboden om anti-Duitse leuzen op de schoolbanken te krassen of op de muren aan te brengen. Leraren die betrappt worden op het propageren van een anti-Duitse houding worden onmiddellijk ontslagen en voor een Duitse rechtbank gebracht. In de meeste gevallen worden ze verklikt door collega's, leerlingen of ouders. Dat belet echter niet dat er op school aan politiek wordt gedaan. Collaborerende leraren staan tegenover hun anti-Duitsgezinde collega's. Hetzelfde geldt voor de leerlingen. Vrienden van vroeger zijn plots vijanden. In het midden bevindt het merendeel van de leraren en leerlingen die zich niet willen of durven uitspreken.

Het gruwelijkste aspect van de bezetting is zondermeer de Jodenvervolging. Van in het prille begin bouwt de bezetter aan een systeem dat de afzondering en uiteindelijk de eliminatie van Joden mogelijk maakt. Vanaf 1942 worden de voorschriften streng nageleefd. Zo maken veel Antwerpse scholieren het mee dat Joodse klasgenoten plots niet meer opdagen. Pas veel later zullen ze de tragiek

beseffen die zich voltrok. In de leestekst over 'Jodenvervolging in België' kan je meer achtergrondinformatie vinden.

Is er ondanks al deze moeilijke levensomstandigheden nog ruimte voor ontspanning? Ja, maar ook hier is er onvermijdelijk een beperking in de mogelijkheden. De avondklok zorgt ervoor dat niemand nog op straat mag zijn tussen 23 uur 's avonds en vijf uur 's ochtends. Ook is er de verplichte verduistering. Om de geallieerde piloten om de tuin te leiden mag er vanaf het invallen van de duisternis geen straaltje licht meer te zien zijn. Alle vensters moeten worden afgeplakt of voorzien van zwarte gordijnen. Alle openbare verlichting wordt uitgeschakeld en van voertuigen (treinen, trams en auto's) moeten de lampen afgeschermd worden zodat enkel een smalle sleuf nog wat schaars licht doorlaat.

Toch is de behoefte aan ontsnapping groot. Men wil even de groezeligheid van de oorlog achter zich laten en vluchten in een fantasiewereld. Bioscoopbezoek staat met stip vooraan. Helaas wordt de programmatie ook streng beoordeeld door de Duitse bezetter. Amerikaanse en Britse films worden volledig verbannen. Wat overblijft zijn voornamelijk Duitse films, naast enkele Franse en Italiaanse films die de censuur overleven. En ook in de bioscoop dringt de werkelijkheid van de oorlog binnen. De bioscoopuitbaters worden verplicht het 'Deutsche Wochenschau' te programmeren vlak voor de hoofdfilm. Dit Duitse journaal brengt de onoverwinnelijkheid van het Duitse leger en de grootsheid van Hitler en de nazipartij in beeld.

Ook het lezen van boeken is een populair tijdverdrijf. Alhoewel de bezetter al de nieuwe boeken controleert, hebben ze weinig greep op de vooroorlogse lectuurvoorraden. Die worden dan ook met de nodige omzichtigheid doorgegeven.

Tenslotte is luisteren naar muziek en dansen de ultieme ontspanning. Dat laatste soms clandestien, met iemand op uitkijk, want er is een dansverbod voor openbare gelegenheden. De door de bezetter gecontroleerde radio brengt vooral Duitse schlagers en sentimentele Franse chansons. Bij de jongeren is swingmuziek bijzonder populair. Ook wordt er gedanst op het ritme van de uitbundige jazzmuziek. Ook hier moeten de Duitse verbodsbepalingen omzeild worden door bijvoorbeeld de Engelstalige nummers een Duitse, Franse of Nederlandse titel te geven. Jazzmuziek is immers door de Duitsers verboden omdat ze het als 'volksvreemde negermuziek' zien.¹²

Stedelijke basisschool Crea 16 tijdens de Tweede Wereldoorlog

Tijdens de Tweede Wereldoorlog vinden verschillende razzia's plaats. Een razzia is een actie waarbij op grote schaal mensen worden opgepakt. Eerder heeft de Duitse bezetter de Joden opgeroepen zich vrijwillig te melden om te gaan werken in het Oosten. Maar de meeste Joden melden zich niet aan. In de zomer van 1942 gaat de Duitse bezetter daarom de Joden via razzia's oppakken: mannen en vrouwen, jong en oud. De straten waar veel Joden wonen worden afgezet en alle huizen worden grondig doorzocht. Ontsnappen is nauwelijks mogelijk.

De razzia's worden door de Duitse bezetter uitgevoerd met hulp van de Antwerpse politie. Behalve de razzia op 28 augustus. Dan moet de Antwerpse politie de razzia op eigen houtje uitvoeren, hetgeen zij ook doen. De medewerking van de Antwerpse politie is vandaag de dag maar moeilijk te begrijpen. De razzia's zijn namelijk een schending van internationaal recht. Er zijn wel verschillende redenen te bedenken waarom de Antwerpse politie heeft meegewerkt aan de Jodenvervolging. Agenten zijn op dat moment bijvoorbeeld bang dat als zij de bevelen van de bezetter niet opvolgen, ze in het gevangenkamp Breendonk zullen worden opgesloten.

De politie pakt op 28 augustus honderden Joden op in Zurenborg. Onder andere de Oostenstraat, de Van den Nestlei en de Rolwagenstraat worden afgezet, ook de Lange van Ruusbroeckstraat, de Grote en Kleine Beerstraat en de Ramstraat.

De opgepakte Joden worden naar de speelplaats in de Grotehondstraat 50 gebracht. Net als vandaag is hier ook tijdens de Tweede Wereldoorlog een school gevestigd. Het is tijdens de oorlog een school waar veel Joodse kinderen les volgen. Ook is

deze school tijdens de bezetting een van de locaties waar de Joden een Jodenster moeten afhaken die ze vervolgens zichtbaar op hun kleren moeten dragen.

Op de speelplaats in de Grotehondstraat 50 moeten de honderden opgepakte Joden de nacht van 28 op 29 augustus 1942 doorbrengen. In de vroege ochtend rijden vrachtwagens voor om deze mensen op te halen. Ze worden naar het doorgangskamp Dossinkazerne in Mechelen gebracht. Auschwitz is de eindbestemming voor 24.899 Joden die vanuit de Dossinkazerne worden weggevoerd. Bijna 5.000 onder hen zijn jonger dan 16 jaar. Slechts 5 %, oftewel 1.218 Joden overleven de uitroeiingskampen. Ook 352 Roma en Sinti worden uit de Dossinkazerne naar Auschwitz gedeporteerd. Er komen er slechts 32 terug.

Na de oorlog is er lange tijd geen aandacht voor deze gebeurtenissen. Pas aan het einde van de 20ste eeuw gaat de Jodenvervolgung deel uitmaken van ons collectieve geheugen. Vanaf dat moment wordt er meer onderzoek naar gedaan en worden steeds weer nieuwe feiten ontdekt. In de zomer van 2017 is er voor het eerst publieke aandacht voor de razzia's in Antwerpen. De roman 'Wil' van Jeroen Olyslaegers draagt hiertoe bij. Naar aanleiding van deze roman organiseert de buurtvereniging van de Antwerpse wijk Zurenborg op 28 augustus 2017 een wandeling door de straten waar de razzia's 75 jaar geleden plaatsvonden. De wandeling stopt ook op de Grotehondstraat 50, de speelplaats van de huidige basisschool Crea 16.

In de wijken waar razzia's plaatsvonden ontbreken vandaag de dag herinneringsobjecten. Ook op de speelplaats van Crea 16 is er niets dat verwijst naar de gebeurtenissen van 28 augustus 1942. Na het 75ste herdenkingsjaar wordt vanuit verschillende hoeken besloten hier verandering in te brengen. Een lessenspakket van het Stedelijk Onderwijs over de Tweede Wereldoorlog, met ruime aandacht voor de Jodenvervolgung in Antwerpen, is één van die initiatieven.

Collaboratie en verzet

De inwoners van België schrikken wanneer de nazi's hun land binnenvallen in mei 1940. Toch gaat het gewone leven al snel gewoon weer verder. Het land is nu weliswaar bezet door de Duitsers, maar in het dagelijks leven lijkt niet direct veel te veranderen. De meeste mensen passen zich daarom aan de nieuwe situatie aan. Maar er is ook een klein deel dat zich bewust aansluit bij de Duitsers en hen helpt. Deze mensen noemen we collaborateurs. Daarnaast is er ook een klein deel dat bewust de Duitse bezetter tegenwerkt. Deze mensen noemen we verzetsleden.

Een kleine minderheid van de Belgen werkt tijdens de bezetting samen met de Duitsers. Collaboratie kan vele vormen aannemen. Zo vechten Belgische mannen mee aan de kant van de Duitsers. Zij gaan bijvoorbeeld naar het Oostfront om tegen de Russen te vechten. Sommige vrouwen sluiten zich ook aan bij het Duitse leger, bijvoorbeeld als verpleegster om gewonde Duitse soldaten te verzorgen.

Er zijn ook lokale politieke bewegingen die de Duitsers steunen, bijvoorbeeld het Vlaams Nationaal Verbond (VNV) in Vlaanderen en Rex in Wallonië. De Belgische regering was gevlucht naar Londen en deze bewegingen krijgen van de Duitsers de macht in België. Zo komen er bijvoorbeeld VNV-burgemeesters en schepenen in Vlaamse steden en gemeenten tijdens de bezetting.

Daarnaast zijn er andere helpers van de Duitsers, zoals Belgische politiemannen. Zij ondersteunen de Duitsers in de ordehandhaving, maar ook bij de Jodenvervolging. Een deel van de Antwerpse politie is bijvoorbeeld betrokken bij de razia's in de Joodse wijken in augustus en september 1942 in Antwerpen.

Waarom helpen deze mensen de Duitsers? Ze hebben verschillende motieven. Mensen worden bijvoorbeeld lid van een collaborerende beweging om extra geld te verdienen. Tijdens de bezetting is er namelijk schaarste, wat betekent dat er te weinig producten zijn. Door met de Duitsers samen te werken, proberen zij hun eigen leven beter te maken.

Daarnaast zijn er mensen die Adolf Hitler bewonderen en geloven in het nationaalsocialisme. Zij worden bijvoorbeeld lid van een Duitse organisatie en maken pro-Duitse propaganda.

In Vlaanderen werken sommige mensen samen met de Duitsers in de hoop dat de Duitsers voor een onafhankelijke Vlaamse staat zullen zorgen. Dit zijn anti-Belgische Vlaams-nationalisten.

Kinderen worden ook betrokken bij de collaboratie. Voor de kinderen van collaborateurs bestaan er speciale jeugdverenigingen, zoals de Vlaamse Hitlerjugend. Deze kinderen kiezen niet bewust voor de collaboratie, maar komen hierin terecht door de keuze van hun ouders. Deze kinderen worden op school of in de buurt soms buitengesloten en gepest.

Na de bezetting worden ongeveer 100.000 Belgen bestraft wegens collaboratie.

De meeste Belgen zijn het niet eens met de bezetting van hun land door de Duitsers. Een klein deel van de bevolking gaat daar ook actief iets tegen doen. Zij verzetten zich tegen de bezetter. Op veel verschillende manieren kan verzet worden gepleegd: van vrij onschuldig tot levensgevaarlijk.

Klein of symbolisch verzet doet men door bijvoorbeeld een mop te vertellen over de Duitsers of een anti-Duits liedje te zingen. Op deze vrij onschuldige manier laten mensen zien dat ze tegen de Duitsers zijn.

Gevaarlijker wordt het als mensen toetreden tot een georganiseerde verzetsbeweging. Samen maken zij dan bijvoorbeeld verboden kranten en verspreiden deze onder de bevolking. Hierin staat nieuws over de oorlog. De Duitsers vinden het niet goed dat deze kranten verschijnen want er heerst censuur. Dit betekent dat de Duitsers bepalen wat er in de krant moet staan.

Ook helpt het verzet mensen die gevaar lopen, zoals Joden of werkweigeraars. Het verzet biedt deze mensen onderduikplaatsen en voedsel. Ook geven mensen uit het verzet inlichtingen aan de geallieerden over de toestand in het land.

Daarnaast pleegt het verzet sabotage om de Duitsers tegen te werken. Telefoonkabels of belangrijke spoorwegen worden door mensen uit het verzet vernield.

Naarmate de bezetting voortduurt wordt het verzet gewelddadiger. Verzetsleden plegen zo'n 1.500 aanslagen op collaborateurs. Zij willen hiermee de collaborateurs om het leven brengen. De collaboratiebewegingen reageren hierop met gewelddadige wraakacties. Deze spiraal van geweld zorgt voor een groot aantal slachtoffers.

Waarom gaan de mensen in het verzet? Onder de verzetsleden heersen sterke anti-Duitse gevoelens. Zij komen op tegen onrecht en vechten uit liefde voor het vaderland. Soms behoren verzetsmensen ook tot een andere politieke stroming, zoals het communisme dat fel tegen het nationaalsocialisme is.

Het zijn vooral mannen tussen de 20 en 40 jaar die zich aansluiten bij het verzet. Het is moeilijk om het leven bij het verzet te combineren met een gezin. Het bestaan als lid van het verzet is namelijk onzeker en niet zonder risico's.

De gevolgen van verzet zijn groot. Tijdens de bezetting worden zo'n 30.000 verzetsstrijders door de Duitsers gearresteerd. Velen worden afgevoerd naar een concentratiekamp, zoals Breendonk. De Duitsers reageren ook met wraak op acties van het verzet. Soms worden onschuldige mensen die niets met het verzet te maken hebben vermoord door de Duitsers. Dit heet represailles.¹³

Herdenken, monumenten en rituelen

De Duitse dichter en (toneel)schrijver Bertold Brecht schreef in zijn theaterwerk 'Galileo': 'Een land dat een held nodig heeft om de oorlog te herdenken, is geen gelukkig land'. Hij bedoelt dat herdenken nooit zo wit-zwart is als we soms denken en een complexe aangelegenheid. Ook in naam van het goede kunnen erge dingen gebeuren. Deze leestekst geeft een korte introductie in enkele facetten die verbonden zijn aan herdenken.

Bij herdenken spelen monumenten en vaste rituelen (ceremonieën) een belangrijke rol. Het woord monument komt van het Latijnse werkwoord *monere* en betekent 'herinneren (aan)' of 'waarschuwen' en 'onder de aandacht brengen'.

Een monument brengt een persoon, een gebeurtenis of een situatie onder de aandacht waarvan gevonden wordt dat het deze herinnering verdient. Het kan gaan om een individuele beleving zoals bijvoorbeeld bermmonumenten langs de weg als herinnering aan verkeersslachtoffers. Oorlogsmonumenten doen appel op een collectieve beleving. Ze verwijzen naar een heel scala aan emoties zoals pijn en verdriet maar ook vreugde, trots en erkenning. Zo zijn er in elke stad monumenten te vinden ter ere van de oorlogsoverwinning. Andere monumenten herinneren aan het lot en de herinnering van een specifieke groep. Zo verwijzen de omhoogstaande spoorrails bij de voormalige Dossinkazerne naar de tragische transporten van Joden, Roma en Sinti naar de concentratie- en vernietigingskampen. Ook individuele beroepsgroepen worden herdacht. Zo vindt men in verschillende scholen herdenkingsplaten voor gesneuvelde leerkrachten of leerlingen.

Bij herdenkingen horen ook ceremonieën met meestal een terugkerend ritueel. Dat kan gaan om vaste elementen zoals speeches, muziek, gedichten, een kranslegging of een moment van stilte. Dergelijke rituelen bieden een kader waarbinnen emoties beleefd en getoond worden. Het is ook een symbolische verbinding tussen de uiteenlopende aanwezige groepen bij de herdenking.

Monumenten en rituelen horen dus bij herdenkingen. Net zoals andere cultuuruitingen zijn ze niet statisch maar dynamisch en veranderen ze doorheen de tijd. De recente en spontane rituelen van burgers met bloemen, kaarsen, knuffels en brieven op een plek waar slachtoffers vielen, zijn allicht anders dan de rituele beleving 50 jaar geleden.

Niet alleen rituelen maar ook de betekenis die we aan een monument geven is dynamisch en verandert doorheen de tijd. Kort na de oorlog illustreerden monumenten vaak het herstel na de verwoestende gebeurtenissen. Dit kwam tot uiting door symbolen als overwinningszuilen, verbroken ketenen, vredesduiven of feniksen. Gaandeweg beïnvloedden andere elementen de herdenkingscultuur, komt het individuele leed meer aan bod en krijgen slachtoffers meer aandacht. Een bekend voorbeeld is het monument van de Nederlandse schrijver/ beeldhouwer Jan Wolkers 'Nooit meer Auschwitz'. De gebroken spiegels van dit monument reflecteren de onherstelbaar beschadigde hemel.

'Nooit meer Auschwitz', Jan Wolkers

'Der verlassene Raum', Jan Biederman (boven)

'Schoenen aan de Donau', Can Togay en Gyula Pauer (onder)

Vandaag reflecteren monumenten in toenemende mate meer universele waarden zoals de integriteit en de rechten van elk individu. Het zijn monumenten waar we vaak geen namen meer vinden. De herinnering wordt vastgelegd in één treffend beeld dat het universele leed symboliseert van alle slachtoffers, zowel vroeger als nu. Een voorbeeld is het bronzen monument 'Der verlassene Raum' van Jan Biederman op de Koppenplatz in Berlijn ter nagedachtenis aan de slachtoffers van de Holocaust. Een omvergeworpen stoel op een parketvloer toont de onomkeerbare schending van de individuele integriteit op een bijzonder pakkende en treffende wijze.

Een ander aangrijpend voorbeeld staat in de Hongaarse hoofdstad Budapest. Het gedenkmonument 'Schoenen aan de Donau' van de Hongaarse kunstenaars Can Togay en Gyula Pauer uit 2005 laat over 40 meter een rij metalen schoenen zien. Het monument is geplaatst ter nagedachtenis aan de Joden die langs de oever van de Donau zijn gefusilleerd. Ze werden eerst gedwongen om hun schoenen uit te trekken en vervolgens op de rand te gaan staan. Vervolgens werden ze doodgeschoten, vielen ze in de rivier en werden ze door de stroming meegenomen. Het monument werd onthuld in 2005.

Juist omdat een monument vaak een zeer emotionele lading draagt, geeft de creatie ervan meer dan eens aanleiding tot bijzonder verhitte discussies. Allicht het bekendste voorbeeld is het Vietnam Memorial in Washington D.C. De ambivalentie rond de oorlog in Vietnam leidde tot een jarenlange discussie over zowel de inhoud als de vorm van het monument. Het Vietnam Veterans Memorial bestaat uit zwart granieten muren waarop de namen van omgekomen of vermiste veteranen zijn gegraveerd. Het abstracte monument staat in

Het Vietnam Memorial in Washington D.C

contrast met traditionele, figuratieve oorlogsmonumenten uit wit graniet, maar toch zijn het de zwarte muren die de bezoekers emotioneel raken.

Ontwerp voor monument ter herinnering aan het bloedbad dat Anders Breivik aanrichtte op een Noors eiland, Jonas Dahlberg

Hoe moeilijk en emotioneel geladen een monument soms kan zijn ondervond ook de Noorse regering toen ze een ontwerp liet maken naar aanleiding van het bloedbad dat Anders Breivik op een Noors eiland aanrichtte. Kunstenaar Jonas Dahlberg stelde voor om een permanent litteken te maken, een snede in de kuststrook met aan weerszijden een kijkvenster. De reacties van de bewoners waren zeer heftig. Ze wilden niet elke dag visueel herinnerd worden aan de fysieke pijn van de terreurdaad. Het project werd geschrapt.

Ekeren

LEOPOLD II
beeldhouwer Jozef I Decaju (1823 - 1891)
Bentheimer zandsteen

Op 11 augustus 1869 stapte koning Leopold II af in het station van Ekeren, op weg naar het militaire kamp van Brasschaat. Vier jaar later werd dit standbeeld opgericht, ter herinnering aan dat koninklijke bezoek.

Oorspronkelijk stond het naast de pomp temidden van de markt. In 1975 werd het beeld een eerste keer verplaatst, in 1993 kreeg het een meer bescheiden sokkel.

Twaalf jaar na de oprichting van het beeld, in 1885, verkrijgt koning Leopold II persoonlijk zeggenschap over Congo Vrijstaat. Dit zou duren tot 1908. Teneinde winst te kunnen maken met rubber en ivoor worden geweld en uitbuiting niet geschuwd. Historici noteren een ontelbaar grote terugval van het Congolese bevolkingsaantal.

De Ekerse bevolking is met zijn gedachten bij de slachtoffers van de kolonisatie.

Het standbeeld van koning Leopold II in Ekeren (bovenste rij); De Dammtordamm te Hamburg (onderste rij)

Elk monument heeft dus een geschiedenis en een betekenis. En die betekenis raak je niet zomaar kwijt. Als de ideologie achter het monument verdwijnt door het verstrijken van de tijd of na een omwenteling, onafhankelijkheid of oorlog, vindt men het vaak wenselijk dat het monument mee verandert. In augustus 2017 wierpen demonstranten in North Carolina, VS, een standbeeld omver van een Zuidelijke soldaat. Het beeld was er neergezet in 1924 ter nagedachtenis aan de soldaten van de Zuidelijke staten die vochten voor het behoud van de slavernij tijdens de Amerikaanse burgeroorlog. Het filmpje ging de wereld rond en veroorzaakte veel controverse.

Een andere aanpak is die van het 'Tegenmonument'. Men laat het monument staan maar voegt er iets aan toe. Dat kan gaan om enkele woorden, zoals op een bordje bij het standbeeld van koning Leopold II in Ekeren. Soms gaat het om een heus tegenbeeld dat minstens zo beladen of emotioneel is als het oude beeld. Zo staat tot op de dag van vandaag op de Dammtordamm te Hamburg een nazistisch oorlogsmonument met marcherende soldaten, geweren en

Het monument aan Ground Zero in New York (links); het monument ter herinnering van de slachtoffers van de aanslagen in het Zoniënwoud in Brussel (rechts)

stahlhelmen, begeleid door teksten over heroïek en vaderlandsliefde. De Weense beeldhouwer Alfred Hrdlicka heeft hiervoor een tegenmonument ontworpen. Op die manier worden twee tragedies uit de Hamburgse geschiedenis van de Tweede Wereldoorlog in herinnering gehouden.

Monumenten en herdenkingen staan niet los van de tijdsgeest. Zoals bovenstaande voorbeelden duidelijk maken, geldt dit ook voor de vorm waarin ze worden gegoten. Vaak denken we bij monumenten over oorlog en vrede aan majestueuze uit natuursteen gehouwen beelden en taferelen. Toch zijn er in de loop van de geschiedenis monumenten ontworpen die gemaakt werden uit verschillende materialen. Denk bijvoorbeeld aan de origami kraanvogels ter ere van Sadako Sasaki, één van de vele slachtoffers die na de atoombom op Hiroshima op jonge leeftijd stierf aan leukemie. Het monument aan Ground Zero in New York is een combinatie van water en enkele natuurelementen. Twee gigantische fonteinen van 65 meter bij 65 meter roepen het beeld op van de voormalige WTC – torens. Rond het vallende water werd een bomenrij geplaatst. Het monument ter herinnering van de slachtoffers van de aanslagen in Brussel heeft een grote impact. Op een open plek in het Zoniënwoud werden 32 jonge berkenbomen geplant, evenveel als het aantal slachtoffers. De bomen staan in een perfecte kring en lijken elkaar de hand te reiken. Binnenin staan zitbanken van blauwe steen die tot meditatie uitnodigen. Combinaties van ‘levende’ en ‘dode’ monumenten komen steeds vaker voor. Brons of marmer gecombineerd met natuurelementen of geïntegreerd in een park.

Door de invloed van moderne media neemt de diversiteit in vormgeving van monumenten toe. Op het internet staan verschillende tijdelijke of meer permanente fragmenten die bestaan uit foto's, weblogs of geluidsartefacten. Een bekend voorbeeld is het Digitaal Monument Joodse Gemeenschap in Nederland waar op een actieve manier de herinnering aan allen die de vervolging niet hebben overleefd levend wordt gehouden. Je kan het [hier](#) vinden.

België in de Tweede Wereldoorlog met focus op Antwerpen

1938

9-10 november: *Kristallnacht* in Duitsland. De nazi's vernielden winkels, synagogen en huizen van Joden. Zo'n 20.000 Joden worden gearresteerd en naar concentratiekampen gebracht.

1939

1 september: Duitsland valt Polen aan. Engeland en Frankrijk verklaren daarop de oorlog aan Hitler. Dit is het begin van de Tweede Wereldoorlog.

1940

10 mei: Duitse inval in België. Duitsland valt onaangekondigd Nederland, België, Luxemburg en Frankrijk aan.

17 mei: Val van Antwerpen.

28 mei: Capitulatie van België. Het Belgische leger geeft zich over aan Duitsland. Duitsland bezet België.

7 juni: De eerste rantsoeneringszegels worden uitgedeeld. Door de oorlog ontstond een tekort aan voedsel. Om het voedsel eerlijk te verdelen, werden zegels uitgedeeld onder de bevolking.

28 oktober: Eerste anti-Joodse maatregel.

1941

14 april: Antwerpse pogrom. Er zijn verschillende racistische en nationaalsocialistische bewegingen actief in Antwerpen. Zij richten zich tegen de Joodse aanwezigheid in Antwerpen. In de Van Nestlei en Oostenstraat steken zij synagogen in brand.

22 juni: Met operatie Barbarossa valt het Duitse leger Rusland aan. Rusland raakt op deze manier bij de Tweede Wereldoorlog betrokken.

7 december: Japan, bondgenoot van Duitsland, bombardeert de marinebasis Pearl Harbor in de VS. De VS verklaart de oorlog aan Japan en raakt op deze manier bij de Tweede Wereldoorlog betrokken.

1942

3 januari: Verbod op het luisteren naar de radio. De Duitse bezetter verbood het luisteren naar de radio om te voorkomen dat mensen naar verboden radioprogramma's zou luisteren.

27 mei: Het dragen van de Jodenster wordt verplicht voor alle Joden. Op deze manier worden zij gekenmerkt en kan iedereen zien dat zij Joden zijn.

15-16 augustus: Eerste razzia op Joden.

1943

28-29 augustus: Tweede razzia op Joden in Antwerpen Crea 16.

11-12 september: Derde razzia op Joden in Antwerpen.

6 oktober: Begin verplichte tewerkstelling voor alle Belgen van 18 tot 50 jaar. In Duitsland ontstaat een tekort aan arbeiders in de industrie. Daarom besluit Duitsland om Belgische mannen tussen de 18 en 50 jaar en Belgische vrouwen tussen de 21 en 35 jaar verplicht in Duitsland te laten werken.

1944

5 april: Amerikaans bombardement op Mortsel. De Amerikanen willen de Duitse vliegtuigfabriek ERLA treffen, maar ze missen hun doel. De bommen komen neer op Mortsel-centrum. Er sterven 936 mensen, waaronder 209 kinderen.

6 juni: D-day, geallieerde troepen landen in Normandië (Frankrijk).

4 september: Britten bevrijden Antwerpen.

13 oktober: Eerste V-bom valt op Antwerpen. De Duitsers zetten V-bommen in om de Antwerpse haven te treffen.

16 december: V-bom op cinema Rex (567 doden).
Begin Ardennenoffensief.

1945

25 januari: Einde Ardennenoffensief.

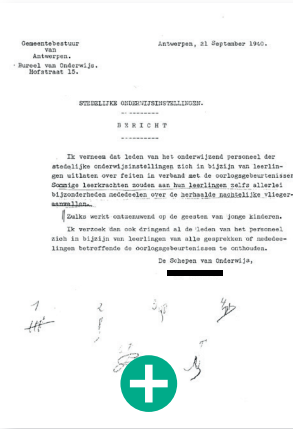
8 mei: Overgave van Duitsland.

6 augustus: Atoombom op Hiroshima.

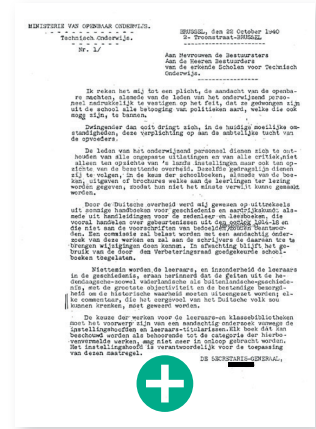
9 augustus: Atoombom op Nagasaki.

2 september: Capitulatie van Japan.

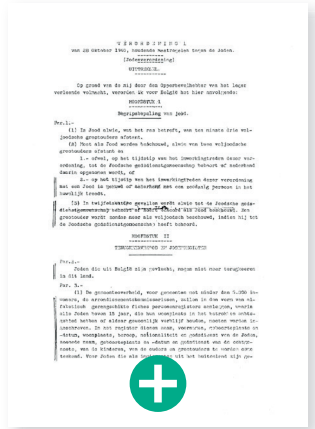
Uit het archief

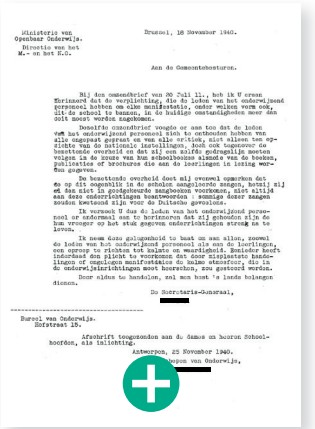
21-09-1940: Oorlogsgebeurtenissen

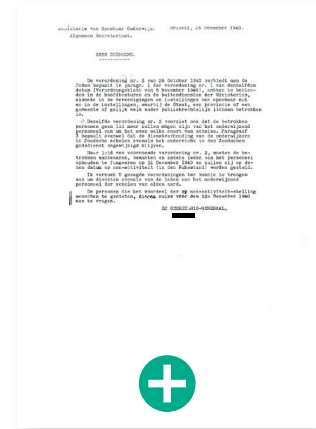
22-10-1940: Technisch onderwijs

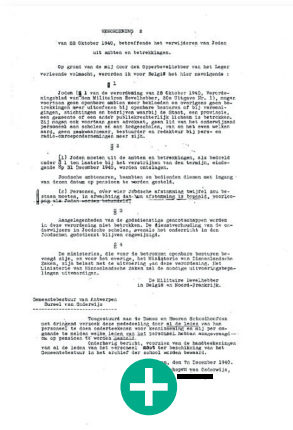
19401028_Verordening 1

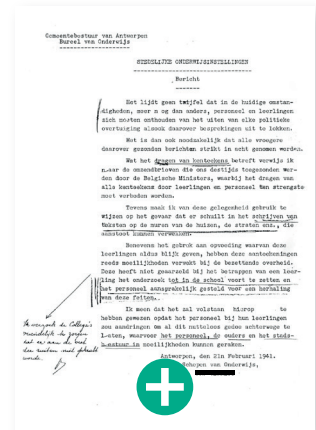
18-11-1940: Over omzendsbrief 20 juli

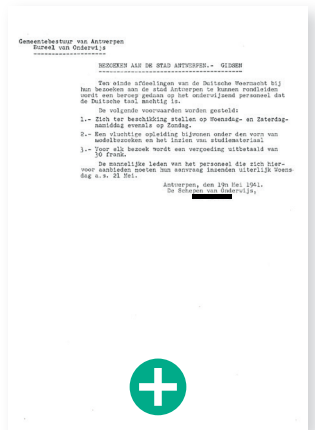
26-11-1940: Geen joodse leerkrachten 1

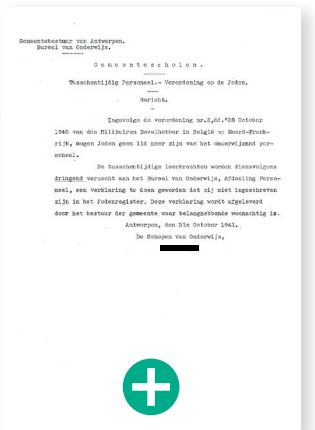
07-12-1940: Verordening 2

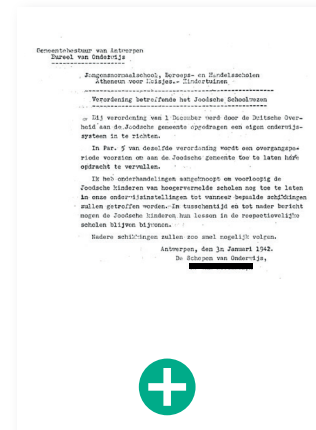
21-02-1941: Uiten politieke overtuiging

19-05-1941: Stadsgidsen

31-10-1941: Geen joodse leerkrachten 2

03-01-1942: Verordening joods schoolwezen 1

Gemeentesecretaris van Aalsmeer, ... Verordening betreffende het Joodsche Onderwijs. ... Het is de bedoeling van de verordening, van 1 December 1941, ...

13-01-1942: Verordening Joods schoolwezen 2

VERORDENING BETREFFENDE HET JODSCH OEDERWISSE. ... Besluit van de Gemeenteraad van Aalsmeer, van 13 Januari 1942. ...

15-01-1942: Namenlijst uitzonderingen onderwijs

Gemeentesecretaris van Aalsmeer, ... Besluit van de Gemeenteraad van Aalsmeer, van 16 Januari 1942. ...

16-01-1942: Verordening joods schoolwezen 3

VERORDENING BETREFFENDE HET JODSCH OEDERWISSE. ... Besluit van de Gemeenteraad van Aalsmeer, van 19 Januari 1942. ...

19-01-1942: Communicatie over toelating joodse leerlingen

VERORDENING BETREFFENDE HET JODSCH OEDERWISSE. ... Besluit van de Gemeenteraad van Aalsmeer, van 28 Januari 1942. ...

28-01-1942: Kennisgeving

VERORDENING BETREFFENDE HET JODSCH OEDERWISSE. ... Besluit van de Gemeenteraad van Aalsmeer, van 24 Februari 1942. ...

24-02-1942: Brief vakschool

GEMEENTERADEN ... Besluit van de Gemeenteraad van Aalsmeer, van 03 Maart 1942. ...

05-03-1942: Uitzonderingen

VERORDENING BETREFFENDE HET JODSCH OEDERWISSE. ... Besluit van de Gemeenteraad van Aalsmeer, van 23 Maart 1942. ...

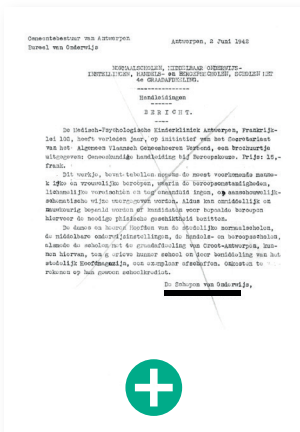
23-03-1942: Geen uitzonderingen

VERORDENING BETREFFENDE HET JODSCH OEDERWISSE. ... Besluit van de Gemeenteraad van Aalsmeer, van 30 Maart 1942. ...

30-03-1942: joodse leerlingen.pdf

VERORDENING BETREFFENDE HET JODSCH OEDERWISSE. ... Besluit van de Gemeenteraad van Aalsmeer, van 08 April 1942. ...

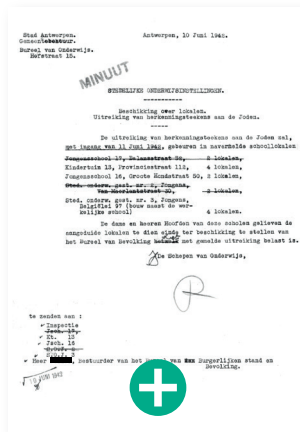
08-04-1942: Verordening niet leerplichtige joodse leerlingen uit het onderwijs

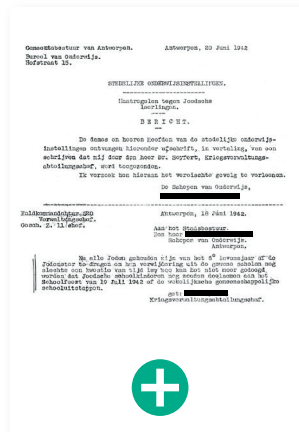
02-06-1942: Geneeskundige handleiding

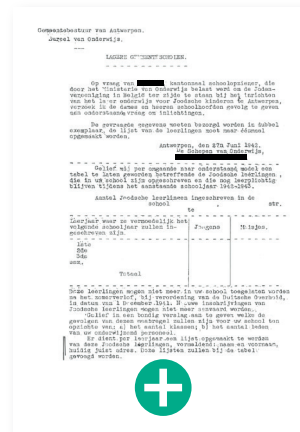
03-06-1942: Ophalen Jodenherkenningsteken

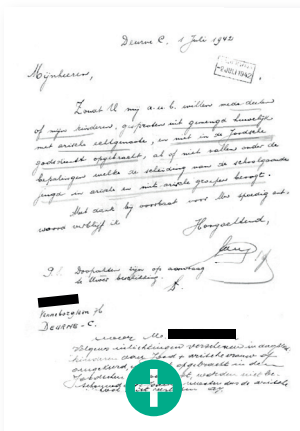
10-06-1942: Lokalen ophalen herkenningstekens

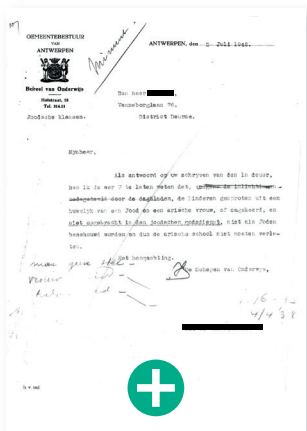
20-06-1942: Stedelijke onderwijsinstellingen

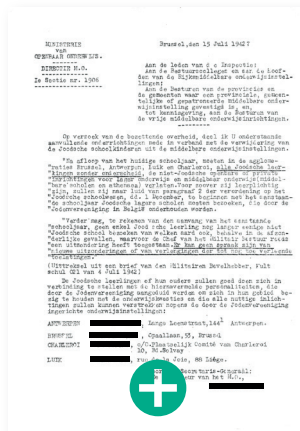
27-06-1942: Lagere gemeentescholen

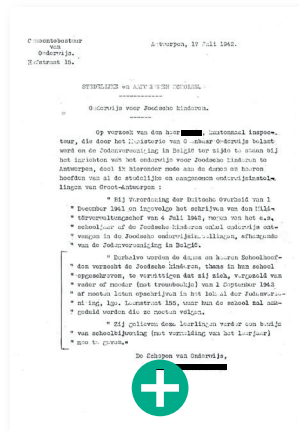
01-07-1942: Brief kinderen gemengd huwelijk

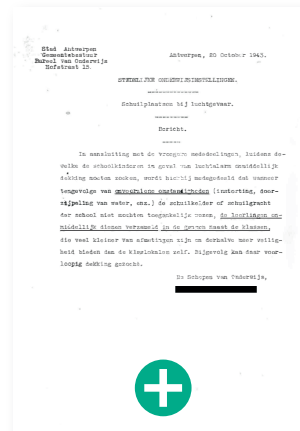
03-07-1942: Antwoord op brief gemengd huwelijk

15-07-1942: Geen Joden meer in het niet-joods onderwijs

17-07-1942: Stedelijke en aangenomen scholen

20-10-1943: Schuilplaatsen bij luchtgevaar

Aanvullende activiteiten

voor secundair onderwijs

Bezoek aan Kazerne Dossin in Mechelen

Kazerne Dossin in Mechelen houdt de herinnering aan de Holocaust in België levend. Hier ondervind je hoe belangrijk mensenrechten en een kritische houding zijn in situaties van uitsluiting, groepsdruk, discriminatie en onverdraagzaamheid. Voor leerlingen uit het secundair onderwijs zijn er verschillende mogelijkheden:

- Via een aantal gerichte vragen kijken leerlingen naar de introductiefilm en ontdekken zo de thema's die aan bod komen in de permanente tentoonstelling. Op die manier zijn ze goed gewapend om na afloop van de sessie zelfstandig op pad te gaan in het museum. Als leidraad krijgen ze bij aankomst een werkboekje mee dat hen begeleidt door de film en later door het museum.
- Een museumbezoek met een gids.
- Tijdens 'Een leven beleven' verkennen leerlingen in kleine groepjes het museum en het memoriaal, terwijl overlevende Malvine Löwenwirth op een tablet over haar lotgevallen vertelt.
- In de workshop 'ME SEM ROM' bouwen leerlingen een kritisch bewustzijn op en reflecteren ze over de heersende (vertekende) beeldvorming over Roma en Sinti. Aan de hand van foto- en filmmateriaal krijgen ze een realistisch en actueel beeld van deze groep. De voorbereidende lessen zijn noodzakelijk voor een zinvol traject.

Meer info vind je [hier](#).

Workshops in de klas via het Vredescentrum

De workshop Clash of Conflicts gaat dieper in op conflictbeheersing. **Conflicten komen dagelijks voor**. Hoe ze eindigen hangt af van hoe je ermee omgaat. Pak je een probleem aan of steek je liever je kop in het zand? Deze workshop, opgebouwd rond een **interactieve app**, daagt jongeren uit na te denken over hun conflictgedrag.

Meer info vind je [hier](#).

Spreekers in de klas via Getuigenbank

Getuigenbank brengt boeiende sprekers in contact met een geïnteresseerd publiek. Getuigenbank is daardoor een uitstekend hulpmiddel voor scholen bij het opzetten van lezingen, workshops, debatten of themawandelingen. Enkele voorbeelden zijn de twee wereldoorlogen, migratie, levensbeschouwingen, mensenrechten, ...

Meer info vind je [hier](#).

Bezoek aan Huis over Grenzen in Lommel

Huis Over Grenzen is een groepsaccommodatie en ontmoetingscentrum, verbonden aan de Volksbund Deutsche Kriegsgräberfürsorge e.V. (Duitse Oorlogsgravendienst), en is opgericht met een educatieve verantwoordelijkheid en functie. Zo worden er voor zowel binnenlandse als buitenlandse school- of jeugdgroepen en volwassenen projecten, workshops en internationale ontmoetingen georganiseerd in het teken van vredes- en herinneringseducatie. Huis Over Grenzen ligt vlak naast de Duitse militaire begraafplaats van Lommel, waar ruim 39.000 slachtoffers, hoofdzakelijk van WOII, begraven zijn.

Meer info vind je [hier](#).

Producten van Tumult over vredevol samenleven

Tumult streeft ernaar dat álle kinderen en jongeren in Vlaanderen en Brussel een actieve cultuur van vrede en geweldloosheid ontdekken, zelf vormgeven en geëngageerd uitdragen. Tumult wakkert bij hen een maatschappijkritische houding aan en leert hen vanuit een sterke verbondenheid om te gaan met conflict. Tumult werkt inclusief en versterkend vanuit ieders eigen kracht, en staat garant voor een speelse, interactieve en participatieve aanpak.

Meer info vind je [hier](#).

This is not a game – Bordspel met verhalen van vluchtelingen

This is not a game is een bordspel waarbij leerlingen in de huid kruipen van een vluchteling. Veertien vluchtelingen die leefden tussen de middeleeuwen en het heden brengen hun waargebeurde verhaal over hun tocht naar en uit België. Leerlingen verkennen via verhaalkaarten en doe-opdrachten het parcours van de vluchtelingen. Zo krijgen kinderen en jongeren inzicht in wat vluchten is, maken ze kennis met de basisbegrippen en ontdekken ze spelenderwijs de impact van vluchten.

Meer info vind je [hier](#).

Bezoek aan het Nationaal Gedenkteken van het Fort van Breendonk, Willebroek

Tijdens het bezoek biedt het Gedenkteken Breendonk jongeren informatie die hen moet toelaten een nauwkeurig beeld te vormen van de geschiedenis. Een gecombineerd bezoek aan Kazerne Dossin in Mechelen laat toe om naast de politieke vervolging - zoals die in Breendonk wordt belicht - ook de typische kenmerken van de raciale vervolging te belichten. Het Gedenkteken organiseert ook seminars die leerkrachten toelaat om hun bezoek aan het Gedenkteken voor te bereiden.

Meer info vind je [hier](#).

Literatuurlijst

Herinneringseducatie algemeen

- Het bundelen van binnen- en buitenlandse expertise leidde in 2012 tot de realisatie van het document *Toetssteen Herinneringseducatie: Een handleiding voor kwalitatieve projecten over herinneringseducatie*. Deze toetssteen bevatte suggesties voor iedereen die met collectieve herinneringen werkt. Dit kunnen leerkrachten zijn, maar ook jeugd- en erfgoedwerkers, educatief medewerkers, auteurs, socioculturele verenigingen enzovoort. De *Toetssteen Herinneringseducatie* van het Bijzonder Comité Herinneringseducatie is [hier](#) te vinden.
- Hoe pak jij herinneringseducatie aan? Via de app [Start to remember](#) krijg je hier meteen inzicht in.
- Het boek *Vroeger gaat niet over. Herinneringseducatie als pedagogische praktijk* bundelt de vele mogelijkheden van herinneringseducatie, adviseert met bijdragen van gerenommeerde historici, didactici en praktijkdeskundigen en toont je op welke manier je op school of met je organisatie aan de slag kunt met herinneringseducatie. Meer info vind je [hier](#).

Achtergrondinformatie over de Tweede Wereldoorlog en de Holocaust

- [Knack Historia Tweede Wereldoorlog](#)
- [Belgium WWII: Virtueel platform over België tijdens de Tweede Wereldoorlog](#)
- [De Holocaust en andere genociden: Een inleiding \(Amsterdam University Press\)](#)

Lesgeven over de Holocaust

- [Waarom lesgeven over de Holocaust? \(UNESCO\)](#)
- [Sporen](#) (het gratis tijdschrift van Stichting Auschwitz voor leerkrachten)
- [Antisemitisme: Geschiedenis en actualiteit \(Anne Frank Stichting\)](#)
- [Vanuit levensbeschouwelijke invalshoek is het dossier van Platform Thomas over de Holocaust](#)

Polarisatie en radicalisering:

- [Extreem in de klas \(ISVW uitgevers\)](#)
- [Polarisatie: Inzicht in de dynamiek van wij-zij denken](#)
- [Online dossiers over radicalisering](#)

Eindnoten

- 1 Michel Oukhow, *Het verbrande testament* (Brussel/Amsterdam 1988).
- 2 Sonia Kogan, *Het gebroken uur* (Antwerpen/Amsterdam 1979).
- 3 Regine Beer, *KZA5148* (Antwerpen 1992).
- 4 Dirk Timmermans en Ulrike Guerin, *Heritage for Peace and Reconciliation* (Parijs 2015).
- 5 Dirk Timmermans (ed.), *De Verenigde Naties in de klas: werken aan internationalisering in de school*, (Gent 2010).
- 6 Dirk Timmermans en F. Van Dinter, *Vrede herdenken: een didactische map voor leerkrachten* (Brussel 1996).
- 7 Dirk Timmermans en F. Van Dinter, *Vrede herdenken: een didactische map voor leerkrachten* (Brussel 1996).
- 8 Dirk Timmermans, Rik Vanmolkot en Misjoe Verleyen (eds.), *Onvoltooid Verleden Tijd: Knack op School* (Brussel 2003).
- 9 Actieplan Rijksoverheid Polarisatie en radicalisering 2007-2011.
- 10 De leestekst is gebaseerd op: Rudi Van Doorslaer, Etienne Verhoeyen en Herman van de Vijver (eds.), *België in de Tweede Wereldoorlog deel 6* (Brussel 1988); Lieve Saerens, 'Jodenvervolgung' in: Bruno De Wever, Helen Grevers, Rudi Van Doorslaer en Jan Julia Zurné (eds.), *België en de Tweede Wereldoorlog* (s.l. 2015), 94-101.
- 11 Pieter Serrien, *Zo was onze oorlog, getuigenissen over de Tweede Wereldoorlog in België* (Brussel/Amsterdam 2014).
- 12 Deze tekst is gebaseerd op: Mark Van den Wijngaert (eds.), *Schoollopen in oorlogstijd, Navorsings- en Studiecentrum voor de Geschiedenis van de Tweede Wereldoorlog*, (Brussel, 1988); De oorlog als thema en als breuk: WO II in de literatuur, www.literatuurgeschiedenis.nl, laatst geraadpleegd op 16 april 2018.
- 13 Deze tekst is gebaseerd op: Bruno De Wever, Helen Grevers, Rudi Van Doorslaer en Jan Julia Zurné (eds.), *België en de Tweede Wereldoorlog* (s.l. 2015), 94-101.

Colofon

2018

Auteur: Dirk Timmermans

Redactie: Vredescentrum van de Provincie en Stad Antwerpen

In opdracht van Stedelijk Onderwijs Antwerpen

Disclaimer

De auteur heeft ernaar gestreefd de auteursrechten op alle beelden en documentatiemateriaal te regelen volgens de wettelijke bepalingen. Degenen die menen desondanks zekere rechten te kunnen doen gelden, kunnen zich alsnog tot de auteur wenden: Vredescentrum van de Provincie en Stad Antwerpen, Everdijstraat 12, 2000 Antwerpen.

Niets uit deze lessen mag worden gebruikt buiten educatieve doeleinden. Niets uit deze lessen mag worden gekopieerd of verspreid zonder voorafgaande toestemming van het Stedelijk Onderwijs Antwerpen.

Gemeentebestuur
van
Antwerpen.

Antwerpen, 21 September 1940.

Bureel van Onderwijs.
Hofstraat 15.

STEDELIJKE ONDERWIJSINSTELLINGEN.

B E R I C H T

Ik verneem dat leden van het onderwijzend personeel der stedelijke onderwijsinstellingen zich in bijzijn van leerlingen uitlaten over feiten in verband met de oorlogsgebeurtenissen. Sommige leerkrachten zouden aan hun leerlingen zelfs allerlei bijzonderheden mededeelen over de herhaalde nachtelijke vliegeraanvallen.

|| Zulks werkt ontzenuwend op de geesten van jonge kinderen.

Ik verzoek dan ook dringend al de leden van het personeel zich in bijzijn van leerlingen van alle gesprekken of mededeelingen betreffende de oorlogsgebeurtenissen te onthouden.

De Schepen van Onderwijs,

████████████████████

1
HH

2
J

3
J

4
J

CT
S

T
J

Aan Mevrouwen de Bestuursters
Aan de Heeren Bestuurders
van de erkende Scholen voor Technisch
Onderwijs.

Ik reken het mij tot een plicht, de aandacht van de openbare machten, alsmede van de leden van het onderwijzend personeel nadrukkelijk te vestigen op het feit, dat ze gedwongen zijn uit de school alle betooging van politieke aard, welke die ook moge zijn, te bannen.

Dwingender dan ooit dringt zich, in de huidige moeilijke omstandigheden, deze verplichting op aan de ambtelijke tucht van de opvoeders.

De leden van het onderwijzend personeel dienen zich te onthouden van alle ongepaste uitlatingen en van alle critiek, niet alleen ten opzichte van 's lands instellingen maar ook ten opzichte van de bezettende overheid. Dezelfde gedragslijn dienen zij te volgen, in de keus der schoolboeken, alsmede van de boeken, uitgaven of brochures welke aan de leerlingen ter lezing worden gegeven; zoodat hun niet het minste verwijt kunne gemaakt worden.

Door de Duitse overheid werd mij gewezen op uittreksels uit sommige handboeken voor geschiedenis en aardrijkskunde alsmede uit handleidingen voor de zedenleer en leesboeken, die vooral handelen over gebeurtenissen uit den oorlog 1914-18 en die niet aan de voorschriften van bedoelden ^{omzendingen} zouden beantwoorden. Een commissie zal belast worden met een aandachtig onderzoek van deze werken en zal aan de schrijvers de daaraan toe te brengen wijzigingen doen kennen. In afwachting blijft het gebruik van de door den Verbeteringsraad goedgekeurde schoolboeken toegelaten.

Niettemin worden de leeraars, en inzonderheid de leeraars in de geschiedenis, eraan herinnerd dat de feiten uit de hedendaagsche-zowel vaderlandsche als buitenlandsche-geschiedenis, met de grootste objectiviteit en de bestendige bezorgdheid om de historische waarheid moeten uiteengezet worden; elke commentaar, die het eergevoel van het Duitse volk zou kunnen krenken, moet geweerd worden.

De keuze der werken voor de leeraars-en klassebibliotheken moet het voorwerp zijn van een aandachtig onderzoek vanwege de instellingshoofden en leeraars-titularissen. Elk boek dat kan beschouwd worden als behoorende tot de categorie der hierbovenvermelde werken, mag niet meer in omloop gebracht worden. Het instellingshoofd is verantwoordelijk voor de toepassing van dezen maatregel.

DE SECRETARIS-GENERAAL,
[REDACTED]

V E R O R D E N I N G 1
van 28 Oktober 1940, houdende maatregelen tegen de Joden.

(Jodenverordening)

UITTREKSEL.

Op grond van de mij door den Opperbevelhebber van het leger verleende volmacht, verorden ik voor België het hier navolgende:

HOOFDSTUK I

Begripsbepaling van jood.

Par. 1.-

(1) Is Jood alwie, wat het ras betreft, van ten minste drie voljoodsche grootouders afstamt.

(2) Moet als Jood worden beschouwd, alwie van twee voljoodsche grootouders afstamt en

1.- ofwel, op het tijdstip van het inwerkingtreden dezer verordening, tot de Joodsche godsdienstgemeenschap behoort of naderhand daarin opgenomen wordt, of

2.- op het tijdstip van het inwerkingtreden dezer verordening met een Jood is gehuwd of naderhand met een zoodanig persoon in het huwelijk treedt.

(3) In twijfelachtige gevallen wordt alwie tot de Joodsche godsdienstgemeenschap behoort of hoort behoort als Jood beschouwd. Een grootouder wordt zonder meer als voljoodsch beschouwd, indien hij tot de Joodsche godsdienstgemeenschap heeft behoort.

HOOFDSTUK II

TERUGKEERVERBOD EN JODENREGISTER

Par. 2.-

Joden die uit België zijn gevlucht, mogen niet meer terugkeeren in dit land.

Par. 3.-

(1) De gemeenteoverheid, voor gemeenten met minder dan 5.000 inwoners, de arrondissementsskommisnarissen, zullen in den vorm van alfabetisch gerangschikte fiches personenregisters aanleggen, waarin alle Joden boven 15 jaar, die hun woonplaats in het betrokken ambtsgebied hebben of aldaar gewoonlijk verblijf houden, moeten worden ingeschreven. In het register dienen naam, voornamen, geboorteplaats en -datum, woonplaats, beroep, nationaliteit en godsdienst van de Joden, zoodede naam, geboorteplaats en -datum en godsdienst van de echtgenoot, van de kinderen, van de ouders en grootouders te worden opgeteekend. Voor Joden die als immigranten uit het buitenland zijn ge-

komen, moet bovendien worden vermeld, sedert wanneer zij onafgebroken in België woonachtig zijn en waar zij voorezzen woonachtig waren.

(2) Ieder Jood, die den leeftijd van ten volle 15 jaar heeft bereikt, moet zich ten laatste op 30 November 1940 ter inschrijving in het Jodenregister persoonlijk aanmelden, bij de voor hem bevoegde overheid (overheid, die het register dient aan te leggen); het gezinshoofd kan echter het gansche gezin aanmelden. Alwie naderhand den leeftijd van ten volle 15 jaar heeft bereikt, moet zich binnen 3 dagen persoonlijk aanmelden bij de overheid, die het register dient aan te leggen.

Verder moeten bij de overheid, die het register dient aan te leggen, binnen 3 dagen worden aangegeven :

- a) alle wijzigingen aan de gegevens, ingeschreven op het fiche van den Jood, door hemzelf of door het gezinshoofd.
- b) geboorten en sterfgevallen, door het gezinshoofd of door den persoon, op wien de aangifteverplichting bij den burgerlijken stand rust.

(3) In geval een Jood van woonplaats of van gebruikelijke verblijfplaats veranderd, moet de voorafzige overheid, die het register dient aan te leggen, het fiche van den Jood overnemen aan de overheid, die voortaan ten deze is bevoegd.

(4) De inschrijving in het Jodenregister dient op de identiteitskaart van den aangemelden persoon te worden vermeld.

.....

Par. 19.-

INWERKINGSTREEDING

Deze verordening treedt in werking op den dag van haar afkondiging.

De Militaire Bevelhebber in België
en Noord-Frankrijk.

Ministerie van
Openbaar Onderwijs.

Brussel, 18 November 1940.

Directie van het
M.- en het N.O.

Aan de Gemeentebesturen.

Bij den omzendbrief van 20 Juli ll., heb ik U eraan herinnerd dat de verplichting, die de leden van het onderwijzend personeel hebben om elke manifestatie, onder welken vorm ook, uit de school te bannen, in de huidige omstandigheden meer dan ooit moest worden nagekomen.

Dezelfde omzendbrief voegde er aan toe dat de leden van het onderwijzend personeel zich te onthouden hebben van alle ongepast gepraat en van alle critiek, niet alleen ten opzichte van de nationale instellingen, doch ook tegenover de bezettende overheid en dat zij een zelfde gedragslijn moeten volgen in de keuze van hun schoolboeken alsmede van de boeken, publicaties of brochures die aan de leerlingen in lezing worden gegeven.

De bezettende overheid doet mij evenwel opmerken dat de op dit oogenblik in de scholen aangeleerde zangen, hetzij zij er dan niet in goedgekeurde zangboeken voorkomen, niet altijd aan deze onderrichtingen beantwoorden : sommige dezer zangen zouden kwetsend zijn voor de Duitsche gevoelens.

Ik verzoek U dus de leden van het onderwijzend personeel er andermaal aan te herinneren dat zij gehouden zijn de hun vroeger op het stuk gegeven onderrichtingen streng na te leven.

Ik neem deze gelegenheid te baat om aan allen, zoowel de leden van het onderwijzend personeel als aan de leerlingen, een oproep te richten tot kalmte en waardigheid. Eenieder heeft inderdaad den plicht te voorkomen dat door misplaatste handelingen of ongelegen manifestaties de kalme atmosfeer, die in de onderwijsinrichtingen moet heerschen, zou gestoord worden.

Door aldus te handelen, zal men best 's lands belangen dienen.

De Secretaris-Generaal,
[REDACTED]

Bureau van Onderwijs,
Hofstraat 15.

Afschrift toegezonden aan de dames en heeren Schoolhoofden, als inlichting.

Antwerpen, 25 November 1940.

De Schepen van Onderwijs,
[REDACTED]

Brussel, 26 November 1940.

ZEER DRINGEND.

De verordening nr. 2 van 28 October 1940 verbiedt aan de Joden bepaald in paragr. 1 der verordening nr. 1 van denzelfden datum (Verordnungsblatt van 5 November 1940), ambten te bekleeden in de hoofdbesturen en de buitendiensten der Ministeries, alsmede in de vereenigingen en instellingen van openbaar nut en in de instellingen, waarbij de Staat, een provincie of een gemeente of gelijk welk ander publiekrechtelijk lichaam betrokken is.

Dezelfde verordening nr. 2 voorziet ook dat de betrokken personen geen lid meer zullen mogen zijn van het onderwijzend personeel van om het even welke soort van scholen. Paragraaf 3 bepaalt evenwel dat de dienstverhouding van de onderwijzers in Joodsche scholen evenals het onderricht in den Joodschen godsdienst ongewijzigd blijven.

Naar luid van voornoemde verordening nr. 2, moeten de betrokken ambtenaren, beambten en andere leden van het personeel ophouden te fungeeren op 31 December 1940 en zullen zij op dezen datum op non-activiteit (in den Ruhestand) worden gesteld.

Ik verzoek U gezegde verordeningen ter kennis te brengen van uw diensten evenals van de leden van het onderwijzend personeel der scholen van elken aard.

De personen die het voordeel der op non-activiteit-stelling wenschen te genieten, dienen zulks voor den 12n December 1940 aan te vragen.

DE SECRETARIS-GENERAAL,
[REDACTED]

VERORDENING 2

van 28 Oktober 1940, betreffende het verwijderen van Joden uit ambten en betrekkingen.

Op grond van de mij door den Opperbevelhebber van het Leger verleende volmacht, verorden ik voor België het hier navolgende :

§ 1

Joden (§ 1 van de verordening van 28 Oktober 1940, Verordeningblad van den Militairen Bevelhebber, 20e Uitgave Nr. 1), mogen voortaan geen openbare ambten meer bekleeden en overigens geen betrekkingen meer uitoefenen bij openbare besturen of bij vereenigingen, stichtingen en bedrijven waarbij de Staat, een provincie, een gemeente of een ander publiekrechtelijk lichaam is betrekken. Zij mogen ook voortaan geen advocaat, geen lid van het onderwijzend personeel aan scholen en aan hoogeschoolen, van om het even welken aard, geen zaakwaarnemer, bestuurder en redakteur bij pers- en radio-omroepondernemingen meer zijn.

§ 2

(1) Joden moeten uit de ambten en betrekkingen, als bedceld onder § 1 ten laatste bij het verstrijken van den termijn, eindigende op 31 December 1940, worden ontslagen.

Joodsche ambtenaren, beambten en bedienden dienen met ingang van dezen datum op pensioen te worden gesteld.

(2) Personen, over wier Joodsche afstamming twijfel zou bestaan moeten, in afwachting dat hun afstamming is bepaald, voorloopig als Joden worden behandeld.

§ 3

Aangelegenheden van de godsdienstige gencotschappen worden in deze verordening niet betrekken. De dienstverhouding van de onderwijzers in Joodsche scholen, evenals het onderricht in den Joodschen godsdienst blijven ongewijzigd.

§ 4

De ministeries, die voor de betrokken openbare besturen bevoegd zijn, en voor het overige, het Ministerie van Binnenlandsche Zaken, zijn belast met de uitvoering van deze verordening. Het Ministerie van Binnenlandsche Zaken zal de noodige uitvoeringsbepalingen uitvaardigen.

De Militaire Bevelhebber
in België en Noord-Frankrijk.

Gemeentebestuur van Antwerpen
Bureel van Onderwijs

Toegestuurd aan de Dames en Heeren Schoolhoofden met dringend verzoek deze mededeeling door al de leden van hun personeel te doen ondertekenen voor kennisneming en mij per omgaande te melden welke leden van het personeel hebben aangevraagd om op pensioen te worden gesteld.

Onderhavig bericht, voorzien van de handteekeningen van al de leden van het personeel moet ter beschikking van het Gemeentebestuur in het archief der school worden bewaard.

Antwerpen, den 7n December 1940.

De Schepen van Onderwijs,

[REDACTED]

STEDELIJKE ONDERWIJSINSTELLINGEN

Bericht

Het lijdt geen twijfel dat in de huidige omstandigheden, meer nog dan anders, personeel en leerlingen zich moeten onthouden van het uiten van elke politieke overtuiging alsook daarover besprekingen uit te lokken.

Het is dan ook noodzakelijk dat alle vroegere daarover gezonden berichten strikt in acht genomen worden.

Wat het dragen van kenteekens betreft verwijs ik naar de omzendbrieven die ons destijds toegezonden werden door de Belgische Ministers, waarbij het dragen van alle kenteekens door leerlingen en personeel ten strengste moet verboden worden.

Tevens maak ik van deze gelegenheid gebruik te wijzen op het gevaar dat er schuilt in het schrijven van teksten op de muren van de huizen, de straten enz., die aanstoot kunnen verwekken.

Benevens het gebrek aan opvoeding waarvan deze leerlingen aldus blijk geven, hebben deze aantekeningen reeds moeilijkheden verwekt bij de bezettende overheid. Deze heeft niet gearzeld bij het betrappen van een leerling het onderzoek tot in de school voort te zetten en het personeel aansprakelijk gesteld voor een herhaling van deze feiten.

Ik meen dat het zal volstaan hierop te hebben gewezen opdat het personeel bij hun leerlingen zou aandringen om al dit nutteloos gedoe achterwege te laten, waarvoor het personeel, de ouders en het stadsbestuur in moeilijkheden kunnen geraken.

Antwerpen, den 21n Februari 1941.

De Schopen van Onderwijs,

*Ik verzocht de Collega's
vriendelijk te zorgen
dat er aan de voet
der ruiten niet gekraakt
wordt.*

BEZOEKEN AAN DE STAD ANTWERPEN.- GIDSEN

Ten einde afdeelingen van de Duitse Weermacht bij hun bezoeken aan de stad Antwerpen te kunnen rondleiden wordt een beroep gedaan op het onderwijzend personeel dat de Duitse taal machtig is.

De volgende voorwaarden worden gesteld:

- 1.- Zich ter beschikking stellen op Woensdag- en Zaterdag-
namiddag evenals op Zondag.
- 2.- Een vluchtige opleiding bijwonen onder den vorm van
modelbezoeken en het inzien van studiemateriaal
- 3.- Voor elk bezoek wordt een vergoeding uitbetaald van
30 frank.

De mannelijke leden van het personeel die zich hiervoor aanbieden moeten hun aanvraag inzenden uiterlijk Woensdag a. s. 21 Mei.

Antwerpen, den 19n Mei 1941.
De Schepen van Onderwijs,

Gemeentebestuur van Antwerpen.
Bureel van Onderwijs.

G e m e e n t e s c h o l e n .

Tusschentijdig Personeel.- Verordening op de Joden.

Bericht.
-

Ingevolge de verordening nr.2, dd. 28 October 1940 van den Militairen Bevelhebber in België en Noord-Frankrijk, mogen Joden geen lid meer zijn van het onderwijzend personeel.

De tusschentijdige leerkrachten worden diensvolgens dringend verzocht aan het Bureel van Onderwijs, Afdeling Personeel, een verklaring te doen geworden dat zij niet ingeschreven zijn in het Jodenregister. Deze verklaring wordt afgeleverd door het bestuur der gemeente waar belanghebbende woonachtig is.

Antwerpen, den 31n October 1941.

De Schepen van Onderwijs,

Gemeentebestuur van Antwerpen
Bureel van Onderwijs

Jongensnormaalschool, Beroeps- en Handelsscholen
Atheneum voor Meisjes.- Kindertuinen

Verordening betreffende het Joodsche Schoolwezen

Bij verordening van 1 December werd door de Duitse Overheid aan de Joodsche gemeente opgedragen een eigen onderwijsstelsel in te richten.

In Par. 5 van dezelfde verordening wordt een overgangspe-riode voorzien om aan de Joodsche gemeente toe te laten hare opdracht te vervullen.

Ik heb onderhandelingen aangeknoopt om voorloopig de Joodsche kinderen van hoogervermelde scholen nog toe te laten in onze onderwijsinstellingen tot wanneer bepaalde schikkingen zullen getroffen worden. In tusschentijd en tot nader bericht mogen de Joodsche kinderen hun lessen in de respectievelijke scholen blijven bijwonen.

Nadere schikkingen zullen zoo snel mogelijk volgen.

Antwerpen, den 3n Januari 1942.

De Schepen van Onderwijs,

████████████████████

MINUUT

Jongensnormaalschool, Beroeps- en Handelsscholen
Atheneum voor Meisjes.- Kindertuinen

Verordening betreffende het Joodsche Schoolwezen

Bij verordening van 1 December werd door de Duitse Overheid aan de Joodsche gemeente opgedragen een eigen onderwijsstelsel in te richten.

In Par. 5 van dezelfde verordening wordt een overgangspe-riode voorzien om aan de Joodsche gemeente toe te laten hare opdracht te vervullen.

Ik heb onderhandelingen aangeknoopt om voorloopig de Joodsche kinderen van hooger vermelde scholen nog toe te laten in onze onderwijsinstellingen tot wanneer bepaalde schikkingen zullen getroffen worden. In tusschentijd en tot nader bericht mogen de Joodsche kinderen hun lessen in de respectievelijke scholen blijven bijwonen.

Nadere schikkingen zullen zoo snel mogelijk volgen.

Antwerpen, den 3n Januari 1942.

De Schepen van Onderwijs,

Afschrift voor kennisgeving aan:

MM. Stedelijke Schoolopzieners

- ✓ Staatstoezicht
- ✓ Beroeps- en Handelsscholen
- ✓ Jongensnormaalschool
- ✓ Kindertuinen en kindertuinafdeelingen

✓ - 3 JAN. 1942
/

Gemeentebestuur van Antwerpen.

Bureau van Onderwijs.

Verordening betreffende het Joodsche Schoolwezen.

Ter uitvoering van de verordening, van 1 December 1941, tot het inrichten van scholen door de Joodsche gemeente, werd door de Duitse overheid voorloopig toegestaan ingevolge par.5 van dezelfde verordening dat :

1° al de Joodsche leerlingen van 6 tot 16 jaar de lessen in onze scholen mogen bijwonen.

2° de Joodsche leerlingen boven de 16 j. mogen de lessen volgen in de beroeps-, technische-en normaalscholen; dit geldt ook voor de avondcursussen waar een handwerk wordt aangeleerd: nijverheids- en ambachtsscholen, kleedersnede en modes.

3° al de Joodsche leerlingen onder den leerplichtigen leeftijd mogen in homogene Joodsche kindertuinen en klassen ondergebracht worden.

De Joodsche leerlingen boven de 16 jaar worden van 19 Januari af niet meer toegelaten in het Meisjesatheneum, de handelsscholen, de handelsleergangen voor talen en in snel- en machineschrift. De dames en heeren schoolhoofden zullen dit besluit tijdig bekend maken aan de betrokken leerlingen en mij melden hoeveel leerlingen aldus de school verlaten hebben.

Als homogene Joodsche kindertuinen worden aangeduid : Kt.16 Kruikstraat en Kt.21 Lamorinièrestraat.

De niet-Joodsche kinderen worden samengebracht in Kt.13 Provincie straat, en in de nieuw in te richten kindertuinafdeelingen in Ms.16 Groote Hondstraat 50, onder het bestuur van [REDACTED] en in de Albert Grisarstr.17 onder het bestuur van [REDACTED].

De Joodsche kinderen van Kt.1,2,6,7,9,15 en 24 zullen ondergebracht worden in een aparte klas in Kt.2 Kipdorpevest.

De dames bestuursters zullen dit besluit tijdig bekend maken aan de ouders, opdat deze regeling zou kunnen ingaan van 15 Jan.af.

De hoofden van de kindertuinen worden tevens verzocht mij gebeurlijk de namen en adressen der kinderen mede te deelen die ingevolge deze schikkingen onze scholen verlaten en naar een aangenomen school zijn overgegaan (met vermelding van de nieuwe school).

Antwerpen, den 13n Januari 1942.

De Schepen van Onderwijs,
[REDACTED]

Gemeentebestuur van Antwerpen.

Bureel van Onderwijs.

MINUUT

Verordening betreffende het Joodsche Schoolwezen.

Ter uitvoering van de verordening, van 1 December 1941, tot het inrichten van scholen door de Joodsche gemeente, werd door de Duitse overheid voorloopig toegestaan ingevolge par.5 van dezelfde verordening dat :

1° al de Joodsche leerlingen van 6 tot 16 jaar de lessen in onze scholen mogen bijwonen.

2° de Joodsche leerlingen boven de 16 j. mogen de lessen volgen in de beroeps-, technische- en normaalscholen; dit geldt ook voor de ~~avonds~~ ~~sussen~~ waar een handwerk wordt aangeleerd: nijverheids- en ambachtsscholen, kleedersnede en modes.

3° al de Joodsche leerlingen onder den leerplichtigen leeftijd mogen in homogene Joodsche kindertuinen en klassen ondergebracht worden.

De Joodsche leerlingen boven de 16 jaar worden van ¹³15 Januari af niet meer toegelaten in het Meisjesatheneum, de handelsscholen, de handelsleergangen ~~voet~~ talen en in snel- en machineschrift. De dames en heeren schoolhoofden zullen dit besluit tijdig bekend maken aan de betrokken leerlingen en mij melden hoeveel leerlingen aldus de school verlaten hebben.

Als homogene Joodsche kindertuinen worden aangeduid : Kt.16 Kruikstraat en Kt.21 Lamorinièrestraat.

De niet-Joodsche kinderen worden samengebracht in Kt.13 Provincie straat, en in de nieuw in te richten kindertuinafdeelingen in Ms.16 Groote Hondstraat 50, onder het bestuur van [redacted] en in de Albert Grisarstr.17 onder het bestuur van [redacted].

De Joodsche kinderen van Kt.1,2,6,7,9,15 en 24 zullen ondergebracht worden in een aparte klas in Kt.2 Kipdorpvest.

De dames bestuursters zullen dit besluit tijdig bekend maken aan de ouders, opdat deze regeling zou kunnen ingaan van 19 Jan.af.

De hoofden van de kindertuinen worden tevens verzocht mij gebeurlijk de namen en adressen der kinderen mede te deelen die)ingevolge deze schikkingen onze scholen verlaten en naar een aangenomen school zijn overgegaan. (met vermelding van de nieuwe school).

Antwerpen, den 13n Januari 1942.

De Schepenen van Onderwijs,
[redacted]

- te zenden aan:
- ✓ Stedelijke Schoolopzieners.
 - ✓ Staatstoezicht
 - ✓ Alle dag en avonds scholen.
 - ✓ Stadsgebouwen.
 - ✓ Districtsoversten (1 ex. per school)

ay

13 JAN. 1942

CAUTION
16 JAN 1942

15 Januari '42.

al
Hooggeachte Heer,

Ik ben zoo vrij u hier den naamlijst te sturen der leerlingen die ten gevolge van den omzendbrief van 31 December '41, ons toegestuurd door den Heer Secretaris Generaal [REDACTED], dezen een verzoek overmaakten om te mogen genieten van een uitzonderingsmaatregel en de lessen van het Atheneum te mogen blijven volgen.

Het zijn :

<i>R66</i>	[REDACTED]	geboren op: 29-7-24
<i>R66</i>	[REDACTED]	" 24-10-23
"	[REDACTED]	" 14-12-24
"	[REDACTED]	" 10-5-24
"	[REDACTED]	21-12-24
"	[REDACTED]	" 8-12-24
<i>1H a</i>	[REDACTED]	" 11-11-24
"	[REDACTED]	" 22-1-24
<i>266</i>	[REDACTED]	" 5-4-24
<i>2H a</i>	[REDACTED]	" 15-5-24
<i>2H b</i>	[REDACTED]	" 12-12-24
"	[REDACTED]	" 28-5-24
<i>2529</i>	[REDACTED]	" 20-6-25
"	[REDACTED]	" 15-6-25
"	[REDACTED]	" 11-4-25
"	[REDACTED]	" 25-2-25
<i>2H a</i>	[REDACTED]	" 6-1-25
"	[REDACTED]	" 1-1-25
<i>3H a</i>	[REDACTED]	"
<i>3H c</i>	[REDACTED]	" 1-1-25
"	[REDACTED]	" 15-7-25
"	[REDACTED]	" 5-7-25
<i>4H a</i>	[REDACTED]	" 3-1-25
<i>2H b</i>	[REDACTED]	" 12-2-25

Hierbij voeg ik een afschrift van het request dat ik den heer Secretaris Generaal overmaakte.

Mag ik u verzoeken deze leerlingen toe te laten de school te bezoeken totdat ik antwoord zal ontvangen hebben.

U dankend bij voorbaat, bied ik u de verzekering mijner eerbiedvolle gevoelens aan.

De studieprefecte:

aan den Heer Schepen van onderwijs der stad Antwerpen.
Hofstraat, 15
Antwerpen.

Gemeentebestuur
van
Antwerpen.
Bureel van Onderwijs.
Hofstraat 15.

Antwerpen, 16 Januari 1942.

Archief.

Verordening betreffende het Joodsche schoolwezen.

Kindertuinen :

Het is wel verstaan dat Joodsche leerlingen voortaan enkel ter school mogen gaan in de Kindertuinen nr. 16, Kruikstraat, nr. 21, Lamorinièrestraat, (homogene Joodsche kindertuinen) en nr. 2, Kipdorpvest (Joodsche klas).

Joodsche kinderen, thans nog ingeschreven in ~~een~~ anderen tuin, of die zich in de toekomst voor inschrijving zouden aanbieden, moeten onverwijld naar een van de drie bovenvermelde kindertuinen verwezen worden.

Atheneum voor Meisjes en Handelsscholen :

De Joodsche leerlingen van deze scholen, buiten deze onderworpen aan de wet op den verlengden leerplicht, mogen, individueel, een aanvraag inzenden bij den heer Secretaris-Generaal van het Ministerie van Onderwijs, voor het voortzetten van hun huidige studiën met het oog op het afleggen van hun eindexamen.

In afwachting dat hun de gevraagde toelating verleend wordt mogen zij de lessen niet bijwonen.

De Schepen van Onderwijs,

████████████████████

MINISTERIE
van
OPENBAAR ONDERWIJS.

DIRECTIE M.O.

Brussel, den 19 Januari 1942.
Aan de Leden der Inspectie.

Aan de Hoofden der instellingen
voor Rijksmiddelbaar Onderwijs;
Tot kennisgeving:

- a) aan de besturen der provinciën en gemeenten waar een provinciale, gemeentelijke of gepatroneerde onderwijsinstelling gevestigd is; middelbare
- b) aan de hoofden der vrije/onderwijsinstellingen. -----

Ik heb de eer U hieronder den tekst mede te deelen van een brief welke mij door de Duitse overheid gezonden werd ingevolge een aanvraag om toelating te bekomen tot het blijven volgen der cursussen van een instelling voor middelbaar onderwijs door joodsche leerlingen.

Ik verzoek U onverwijld aan de ouders de beslissing der Duitse overheid te doen kennen, zooals zij uit bedoeld schrijven blijkt.

"Naar aanleiding van de rekwisten welke gij mij voorlegt tot het bekomen van de gunst der uitzondering voorzien bij par. 5 der verordening dd. 1 December 1941 betreffende het Joodsch onderwijs, deelen wij U het volgende mede:

" 1°/ De joodsche mannelijke en vrouwelijke leerlingen, die aan den schoolplicht niet meer onderworpen zijn en die ter school gaan in de Rijksmiddelbare scholen en koninklijke athenaea, of in de gelijkaardige stedelijke, provinciale of vrije scholen, moeten de school ten laatste den 15 Januari 1942 verlaten. Geen enkele uitzondering wordt in deze gevallen toegestaan.

" Het begrip van den schoolplicht is vastgesteld in lid 6 van den rondzendbrief dd. 31 December 1941 van het Ministerie van Openbaar Onderwijs.

" 2°/ De joodsche leerlingen die niet meer aan den schoolplicht onderworpen zijn, en die de lessen van gelijk welke technische school volgen, mogen er voorloopig blijven, tot wanneer een definitieve beslissing zal vallen nopens de ingediende individueele aanvragen.

" De beslissingen zullen waarschijnlijk tegen het einde dezer maand kunnen genomen worden".

Voor den Secretaris-Generaal:
De Directeur van het M.O.,

*Bericht aan Heer H. H. H. (S.A.M.)
Boulevard, 100 Brussel, 1942*

MINISTERIE
van
OPENBAAR ONDERWIJS.

DIREKTIE M.O.

Brussel, den 19 Januari 1942.
Aan de Leden der Inspectie.
Aan de Hoofden der instellingen
voor Rijksmiddelbaar Onderwijs;

- Tot kennisgeving:
- a) aan de besturen der provinciën en gemeenten waar een provinciale, gemeentelijke of gepatroneerde onderwijsinstelling gevestigd is; middelbare
 - b) aan de hoofden der vrije/onderwijsinstellingen.

Ik heb de eer U hieronder den tekst mede te dekken van een brief welke mij door de Duitsche overheid gezonden werd ingevolge een aanvraag om toelating te bekomen tot het blijven volgen der cursussen van een instelling voor middelbaar onderwijs door joodsche leerlingen.

Ik verzoek U onverwijld aan de ouders de beslissing der Duitse overheid te doen kennen, zooals zij uit bedoeld schrijven blijkt.

"Naar aanleiding van de rekwesten welke gij mij voorlegt tot het bekomen van de gunst der uitzondering voorzien bij par. 5 der verordening dd. 1 December 1941 betreffende het Joodsch onderwijs, deelen wij U het volgende mede:

"1°/ De joodsche mannelijke en vrouwelijke leerlingen, die aan den schoolplicht niet meer onderworpen zijn en die ter school gaan in de Rijksmiddelbare scholen en koninklijke athenaea, of in de gelijkaardige stedelijke, provinciale of vrije scholen, moeten de school ten laatste den 15 Januari 1942 verlaten. Geen enkele uitzondering wordt in deze gevallen toegestaan.

X "Het begrip van den schoolplicht is vastgesteld in lid 6 van den rondzendbrief dd. 31 December 1941 van het Ministerie van Openbaar Onderwijs.

"2°/ De joodsche leerlingen die niet meer aan den schoolplicht onderworpen zijn, en die de lessen van gelijk welke technische school volgen, mogen er voorloopig blijven, tot wanneer een definitieve beslissing zal vallen nopens de ingediende individuele aanvragen.

"De beslissingen zullen waarschijnlijk tegen het einde dezer maand kunnen genomen worden."

Voor den Secretaris-Generaal:
De Directeur van het M.O.,

STEDELIJK ATHENEUM VOOR MEISJES
MECHELSCHE STEENWEG 125
ANTWERPEN.

ONDERWIJS
31 JAN 1942

Bijgevoegd stuk: afschrift van een brief

28 Januari 1942.

Geachte Heer Schepen,

Naar aanleiding van ^{het} een schrijven mij
gezonden ^{van} door den Heer Secretaris Generaal van het Ministe-
rie van Openbaar Onderwijs ^{dat ik mij hebt overhandigd} heb ik de ouders der Joodsche leer-
lingen die niet meer leerplichtig zijn en een vraag hadden
ingezonden om een uitzonderingsmaatregel te bekomen voor-
zien door paragraaf 5 van de verordening van 1 December 1941.
verwittigd dat hun vraag verworpen werd door een brief waar-
van hierbij een afschrift is gevoegd.

Aanvaard, geachte Heer Schepen, de verze-
kering mijner hoogachting.

De Studiefprefecte:

aan den Heer Schepen van Onderwijs
der stad Antwerpen
Hofstraat, 15
Antwerpen.

MIDDELBARE BEROEPSSCHOOL VOOR JONGENS

VAKSCHOOL

BESTUUR

TELEFOON : 266.93

ANTWERPEN 24 Februari 1942.
MEISTRAAT 5

Den Heer Schepen-Voorzitter van den
Beheerraad der Middelbare Beroepsschool
voor Jongens

Hofstraat, 15

T/S.

Heer Schepen-Voorzitter,

Bij uw bericht van 26 Januari werd ons medegedeeld dat de goddsche leerlingen, welke niet meer aan den schoolplicht onderworpen zijn, een persoonlijk verzoekschrift meesten richten aan den heer Militairen Bevelhebber voor België en Noord-Frankrijk.

Aangezien de lessen in onze school gescherst waren van 26 Januari tot en met 16 Februari, kon dit bericht eerst ter kennis van de belanghebbenden gebracht worden in de week van 17 tot 21 Februari; voor semnige, die vorige week afwezig waren, kon de mededeeling eerst heden gebeuren.

Ik ontvang gisteren bijgaand bericht van het Ministerie van Openbaar Onderwijs - Dienst van het Technisch Onderwijs (dd. 10 Februari).

Deze beslissing kan voor onze leerlingen nog niet genomen zijn, vermits de aanvragen pas verzonden werden.

Ik heb daarom de eer U te vragen of de leerlingen in kwestie zonden gevaar mijn school mogen blij-

ven bezoeken.

Gelief, Heer Schepen-Voorzitter, de betuiging
mijner achting te aanvaarden.

De Bestuurder,

GEMEENTEBESTUUR

VAN
ANTWERPEN

Bureel van Onderwijs

Hofstraat, 15
Tel. 314.11

ANTWERPEN, den ~~5n~~ Maart 1942.

MINUUT

Aan den heer Dr. [REDACTED],
Oberkriegsverwaltungsrat
Militärverwaltung (Kultur)
Wetstraat 12.
BRUSSEL.

Heer Verwaltungschef,

Verskillende Joodsche leerlingen van de stedelijke Beroeps-
scholen alhier, die buiten den schoolplicht vallen, hebben, inge-
volge uw schrijven dd. 20 Januari jl., betreffende de verordening
van 1 December 1941 op het Joodsche schoolwezen, een aanvraag in-
gediend om de school waar zij ingeschreven zijn verder te mogen
blijven bezoeken.

Enkele onder hen hebben thans een afwijzend antwoord ont-
vangen om reden dat hun aanvraag te laat is toegekomen.

Deze laattijdige toezending is evenwel geheel onafhankelijk
van hun wil geweest.

Wegens algemeene kolenschaarschte en de abnormale weersge-
steldheid waren, op het oogenblik dat uw schrijven van 20 Januari jl.
ons bereikte, hogergemelde scholen gesloten. Zij zijn dit gebleven
tot en met 16 Februari.

De betrokken leerlingen konden derhalve pas in den loop van
de daaropvolgende week van 17 tot 20 Februari verwittigd worden
(2 onder hen die de eerste week afwezig waren pas tijdens de week
van 24 tot 27 Februari) dat zij, om de gunst te bekomen van de uit-
zondering voorzien in par. 5 van de verordening van 1 December 1941
op het Joodsche schoolwezen, hiertoe een individueele aanvraag bij
uw bestuur moesten indienen.

Ik zou U derhalve dank weten hoogergemelde aanvragen, waarvan ik een afschrift hierbijvoeg, nog in overweging te willen nemen en hieraan, zoo mogelijk, een gunstig gevolg te willen verleen.

Ik dank U bij voorbaat en bid U meteen, Heer Verwaltungschef, de verzekering mijner hoogachting te aanvaarden.

 De Schepen van Onderwijs,

 - 9 MAART 1942

AFSCHRIFT TOT KENNISNEMING

ONDERWIJS
-2 APR 1942

De Militaire Bevelhebber in
België en het Noorden van Frankrijk
Het hoofd van het Militair Bestuur,
Groep: Kult; Ae Schul 805

Brussel, den 23n Maart 1942

Aan de Vereeniging der Joden in België
BRUSSEL
18, Handelskaai.

Joodsch Schoolwezen.

De verordening over het Joodsch schoolwezen werd op 1 December 1941 uitgevaardigd. In paragraaf 4 der verordening werd bepaald dat de niet-leerplichtige Joodsche kinderen ten laatste op 31 December 1941 de niet-Joodsche onderwijsinrichtingen en leergangen moeten verlaten voor zoover overeenkomstig paragraaf 5 geen uitzondering wordt toegestaan.

Het Militair Bestuur heeft tot heden nog steeds de aanvragen voor het verlenen van uitzonderingen in ontvangst genomen en er over beslist. Nu er 4 maanden verlopen zijn sedert de verschijning der verordening, heeft ieder niet meer schoolplichtige Joodsche scholier tijd en gelegenheid gehad om een aanvraag in te dienen. Sommigen hebben zelfs, nadat hun aanvraag werd afgewezen, een tweede ingediend zonder van de eerste gewag te maken of nieuwe argumenten naar voren te brengen. Ook deze herhaalde aanvragen zijn onderzocht geworden, hoewel het gepast zou geweest zijn er geen kennis van te nemen.

Met ingang van 1 April a.s., zullen de aanvragen van Joden die tot 31 December 1941 een niet-Joodsche school bezocht hebben en die verzoeken om zulke scholen te mogen blijven bezoeken, niet meer in ontvangst genomen worden. Moest er na dezen datum in een niet-Joodsche openbare of particuliere school van gelijk welken aard een niet meer schoolplichtig Joodsch scholier aangetroffen worden, die niet in het bezit is van een schriftelijke toelating van het hoofd van het Militair Bestuur, dan zal hij of de voor zijn opvoeding verantwoordelijke persoon gestraft worden overeenkomstig par. 7 der verordening van 25 November 1941 over de oprichting van een vereeniging der Joden in België. Dezelfde straf treft den Bestuurder der betrokken school.

Voor den Militairen Bevelhebber in België
en Noord-Frankrijk:
Het Hoofd van het Militaire Bestuur,
i.o.

(g) [redacted]

Gr. Kult Az/Schul 805
Aan het Ministerie van Openbaar Onderwijs
Brussel, Leuvensche Weg, 42.

-1-4-1942
119

Tot kennisneming, met verzoek de hoofden van alle openbare en private scholen hiervan op de hoogte te brengen.
Brussel, den 23n Maart 1942

Voor den Militairen Bevelhebber in België en Noord-Frankrijk,
Het Hoofd van het Militair Bestuur, i.o.

(g) [redacted]

gemaakt wat de gemeente betreft met bericht -2 APR 1942
Dist. West- in
6.0. V. 46

COPIE POUR INFORMATION

BRUXELLES, le 23 mars 1942

Grup.kult Az.schul 805

A l'Association des Juifs en Belgique
Quai du Commerce, 18,
BRUXELLES.

OBJET: Enseignement Juif.

L'ordonnance relative à l'enseignement juif a été prise le 1er décembre 1941. Le paragraphe 4 prescrit que les élèves juifs qui ne sont plus soumis à l'obligation scolaire devaient avoir quitté les établissements d'enseignement et cours non juifs le 31 décembre 1941 au plus tard, à moins qu'une exception ne soit admise, conformément au par.5.

Jusqu'à présent, l'administration militaire a encore toujours accepté les demandes d'exception et pris une décision à leur sujet. Maintenant que 4 mois se sont écoulés depuis la publication de l'ordonnance, tout élève juif qui n'est plus soumis à l'obligation scolaire, a eu le temps et l'occasion d'introduire une requête. D'aucuns ont même renouvelé leur requête, après qu'elle eût été rejetée, sans se référer à leur première demande ni produire de nouveaux arguments. Même ces requêtes répétées ont été examinées, quoi qu'il eût été tout indiqué de n'en pas prendre connaissance.

A partir du 1er avril prochain on n'acceptera plus les requêtes émanant de juifs qui ont fréquenté une école non juive jusqu'au 31 décembre 1941, et tendant à obtenir l'autorisation de continuer à fréquenter les écoles de l'espèce. Si, après cette date, on trouve un élève juif, qui n'est plus soumis à l'obligation scolaire, dans une quelconque école non juive officielle ou libre, sans qu'il possède l'autorisation écrite du chef de l'administration militaire, lui-même ou la personne responsable de son éducation sera puni conformément à l'ordonnance du 25 novembre 1941, relative à la création d'une association des juifs en Belgique. Le directeur de l'école intéressée encourt la même peine.

Pour le Commandant militaire pour
la Belgique.....
Le Chef de l'administration militaire
p.o.
(sé) [REDACTED]

Transmis pour information au Ministère de l'Instruction Publique,
Bruxelles, 42, rue de Louvain, en le priant d'en informer les di-
recteurs de toutes les écoles officielles et libres.

Bruxelles, le 23 mars 1942

(sé) [REDACTED]

Antwerpen, den 30ⁿ Maart 1942.

STEDELIJK ATHENEUM VOOR MEISJES. - STEDELIJKE
NORMAALSCHOLEN. - TECHNISCHE SCHOLEN. -

Joodsche leerlingen.

BERICHT.

De Duitse Overheid heeft mij het hiernavolgend schrijven
laten geworden:
(Vertaling)

Aan de Joodsche Vereeniging in België werd op 23n Maart 1942 door het Hoofd van het Militair Bestuur medegedeeld, dat van 1.4.1942, aanvraging van Joden, - die tot den 31n December 1941 een niet-joodsche school bezochten-, om toelating te bekomen deze onderwijsinstellingen verder te mogen bezoeken, niet meer in overweging kunnen genomen.

De Vereeniging werd er verder op gewezen dat niet meer schoolplichtige joodsche scholieren (t.t.z. de personen die voor hun opvoeding verantwoordelijk zijn), die na den 1n April 1942 in een niet-joodsche openbare of private school van gelijk welken aard nog aangetroffen worden, zonder in het bezit te zijn van een door het Hoofd van het Militair Bestuur afgeleverde schriftelijke toelating, gestraft zullen worden ingevolge par. 7 der Verordening op het instellen van een Joodsche Vereeniging in België, dd° 25 November 1941, en dat eenzelfde straf tevens de hoofden van de betrokken onderwijsinstellingen zal treffen.

Het Hoofd van het Militair Bestuur heeft zich verplicht gezien dergelijke beslissing te nemen, daar er nu meer dan 4 maanden verstroken zijn sedert de afkondiging van de verordening, zoodat elke niet meer schoolplichtige joodsche scholier tijd en gelegenheid heeft gehad de vereisde aanvraag in te dienen.

Ik verzook U vriendelijk hiervan kennis te willen nemen.

Get: [REDACTED]

De dames en heeren Schoolhoofden gelieven hiervan goed nota te nemen en oventueel de belanghebbenden uit de school te verwijderen.

De Schepen van Onderwijs,
[REDACTED]

Brussel, den 8^e April 1942.

Directie van het Lager Onderwijs

1° SECTIE

N° 13.412.

*Aan de Leden der Inspectie,
Aan de Gemeentebesturen,
Aan de Besturen der gemeentelijke, aangenomen en
aanneembare lagere scholen,*

MIJNE HEEREN,

Onder verwijzing naar mijn omzendbrief dd. 31 December 1941, heb ik de eer U te laten weten dat de bezettende overheid mij de volgende mededeeling heeft overgemaakt :

« *Voorwerp : Joodsch Schoolwezen.*

» De verordening over het Joodsch schoolwezen werd op 1 December 1941 uitgevaardigd. In paragraaf 4 der verordening werd bepaald dat de niet-leerplichtige Joodsche kinderen ten laatste op 31 December 1941 de niet-Joodsche onderwijsinrichtingen en leergangen moeten verlaten voor zoover overeenkomstig paragraaf 5 geen uitzondering wordt toegestaan.

» Het Militair Bestuur heeft tot heden nog steeds de aanvragen voor het verlenen van uitzonderingen in ontvangst genomen en er over beslist. Nu er vier maanden verlopen zijn sedert de verschijning der verordening, heeft ieder niet meer schoolplichtige Joodsche scholier tijd en gelegenheid gehad om een aanvraag in te dienen. Sommigen hebben zelfs, nadat hun aanvraag werd afgewezen, een tweede ingediend zonder van de eerste gewag te maken of nieuwe argumenten naar voren te brengen. Ook deze herhaalde aanvragen zijn onderzocht geworden, hoewel het gepast zou geweest zijn er geen kennis van te nemen.

» Met ingang van 1 April 1942, zullen de aanvragen van Joden die tot 31 December 1941 een niet-Joodsche school bezocht hebben en die verzoeken om zulke scholen te mogen blijven bezoeken, niet meer in ontvangst genomen worden. Moest er na dezen datum in een niet-Joodsche openbare of particuliere school van gelijk welken aard een niet meer schoolplichtig Joodsch scholier aangetroffen worden, die niet in het bezit is van een schriftelijke toelating van het hoofd van het Militair Bestuur, dan zal hij of de voor zijn opvoeding verantwoordelijke persoon gestraft worden overeenkomstig paragraaf 7 der verordening van 25 November 1941 over de oprichting van een vereeniging der Joden in België. Dezelfde straf treft den bestuurder der betrokken school. »

Gelieve de aandacht der betrokkenen op deze mededeeling te vestigen.

Voor den Secretaris-Generaal, afwezig :
De Gemachtigde Directeur-Generaal,

████████████████████

MINISTÈRE
DE
L'INSTRUCTION PUBLIQUE

Bruxelles, le 8 avril 1942.

Direction de l'Enseignement primaire

1re SECTION

N° 13.412.

*Aux Membres de l'Inspection,
Aux Administrations communales,
Aux Directions d'écoles primaires communales, adoptées
et adoptables,*

MESSIEURS,

Me référant à ma circulaire du 31 décembre 1941, j'ai l'honneur de vous faire savoir que l'Autorité occupante m'a fait parvenir la communication ci-après :

« *Objet : Enseignement juif.*

» L'ordonnance relative à l'enseignement juif a été prise le 1er décembre 1941. Le paragraphe 4 prescrit que les élèves juifs qui ne sont plus soumis à l'obligation scolaire devaient avoir quitté les établissements d'enseignement et cours non juifs le 31 décembre 1941 au plus tard, à moins qu'une exception ne soit admise, conformément au paragraphe 5.

» Jusqu'à présent, l'administration militaire a encore toujours accepté les demandes d'exception et pris une décision à leur sujet. Maintenant que quatre mois se sont écoulés depuis la publication de l'ordonnance, tout élève juif qui n'est plus soumis à l'obligation scolaire a eu le temps et l'occasion d'introduire une requête. D'aucuns ont même renouvelé leur requête, après qu'elle eût été rejetée, sans se référer à leur première demande, ni produire de nouveaux arguments. Même ces requêtes répétées ont été examinées, quoi qu'il eût été tout indiqué de n'en pas prendre connaissance.

» A partir du 1er avril 1942, on n'acceptera plus les requêtes émanant de juifs qui ont fréquenté une école non juive jusqu'au 31 décembre 1941, et tendant à obtenir l'autorisation de continuer à fréquenter les écoles de l'espèce. Si, après cette date, on trouve un élève juif, qui n'est plus soumis à l'obligation scolaire, dans une quelconque école non juive officielle ou libre, sans qu'il possède l'autorisation écrite du chef de l'administration militaire lui-même ou la personne responsable de son éducation, sera puni conformément à l'ordonnance du 25 novembre 1941, relative à la création d'une association des juifs en Belgique. Le directeur de l'école intéressée encourt la même peine. »

Vous voudrez bien attirer l'attention des intéressés sur la dite communication.

Pour le Secrétaire général, absent :
Le Directeur général délégué,
[REDACTED]

Antwerpen, 2 Juni 1942

NORMAALSCHOLEN, MIDDELBAAR ONDERWIJS-
INSTELLINGEN, HANDELS- en BEROEPSSCHOLEN, SCHOLEN MET
4e GRAADAFDEELING.

Handleidingen

B E R I C H T.

De Medisch-Psychologische Kinderkliniek Antwerpen, Frankrijk-
lei 102, heeft verleden jaar, op initiatief van het Secretariaat
van het Algemeen Vlaamsch Geneesheeren Verbond, een brochuurtje
uitgegeven: Geneeskundige handleiding bij Beroepskeuze. Prijs: 15,-
frank.

Dit werkje, bevat tabellen, nopens de meest voorkomende manne-
k ijke en vrouwelijke beroepen, waarin de beroepsomstandigheden,
lichamelijke vereischten en teg enaanduid ingen, op aanschouwelijk-
schematische wijze weergegeven worden. Aldus kan onmiddellijk on
nauwkeurig bepaald worden of kandidaten voor bepaalde beroepen
hiervoor de noodige phisische geschiktheid bezitten.

De dames en heeren Hoofden van de stedelijke normaalscholen,
de middelbare onderwijsinstellingen, de handels- en beroepsscholen,
alsmede de scholen met 4e graadafdeeling van Groot-Antwerpen, kun-
nen hiervan, ten g erieve hunner school en door bemiddeling van het
stedelijk Hoofdmagazijn, een exemplaar afschaffen. Onkosten te
rekenen op hun gewoon schoolkrediet.

De Schepen van Onderwijs,
[REDACTED]

3n Juni 1942.

Den Heer [REDACTED]

Bestuurder Dienst Burgerlijken Stand.

Waarde Collega,

Hierbij de lijst van de lokalen in de gemeentescholen die ter beschikking kunnen gehouden worden voor het afleveren van het herkenningsteeken aan de Joden.

Mag ik U vragen me terstond te verwittigen, wanneer desgevallende deze lokalen door uw diensten zullen gebruikt worden, opdat ik dadelijk de betrokken schoolhoofden kan verwittigen.

Met oprechte groeten.

De Afdelingsoverste,
[REDACTED]

*Bevolking
ingang 11/6*

3 JUNI 1942

Stad Antwerpen.
Gemeentebestuur.

Antwerpen, 10 Juni 1942.

Bureel van Onderwijs.
Hofstraat 15.

MINUUT

STEDELIJKE ONDERWIJSINSTELLINGEN.

Beschikking over lokalen.
Uitreiking van herkenningsteekens aan de Joden.

De uitreiking van herkenningsteekens aan de Joden zal, met ingang van 11 Juni 1942, gebeuren in navermelde schoollokalen:

Jongensschool 17, Balansstraat 32,	2 lokalen,
Kindertuin 13, Provinciestraat 112,	4 lokalen,
Jongensschool 16, Groote Hondstraat 50,	2 lokalen,
Sted. onderw. gest. nr. 2, Jongens,	2 lokalen,
Van Maerlantstraat 30,	2 lokalen,
Sted. onderw. gest. nr. 3, Jongens, Belgiëlei 97 (bouw naast de wer- kelijke school)	4 lokalen.

De dame en heeren Hoofden van deze scholen gelieven de aangeduide lokalen te dien einde ter beschikking te stellen van het Bureel van Bevolking ^{dat} met gemelde uitreiking belast is.

 De Schepen van Onderwijs,

te zenden aan :

- ✓ Inspectie
- ~~Jsch. 17,~~
- ✓ Kt. 13
- ✓ Jsch. 16
- ~~S.O.J. 2~~
- ✓ S.O.J. 3
- ✓ Heer [REDACTED], Bestuurder van het Bureel van ~~het~~ Burgerlijken stand en Bevolking.

10 JUNI 1942

Gemeentebestuur van Antwerpen.
Bureel van Onderwijs.
Hofstraat 15.

Antwerpen, 20 Juni 1942

STEDELIJKE ONDERWIJSINSTELLINGEN.

Maatregelen tegen Joodsche
leerlingen.

B E R I C H T.

De dames en heeren Hoofden van de stedelijke onderwijsinstellingen ontvangen hieronder afschrift, in vertaling, van een schrijven dat mij door den heer Dr. Soyfert, Kriegsverwaltungsabteilungschef, werd toegezonden.

Ik verzoek hen hieraan het vereischte gevolg te verleenen.

De Schepen van Onderwijs,
[REDACTED]

Feldkommandantur 520
Verwaltungschef.
Gesch. Z. 11 chef.

Antwerpen, 18 Juni 1942.

Aan het Staasbestuur.
Den heer [REDACTED]
Schepen van Onderwijs.
Antwerpen.

Nu alle Joden gehouden zijn van het 6^e levensjaar af de Jodenster te dragen en hun verwijdering uit de gewone scholen nog slechts een kwestie van tijd is, zoo kan het niet meer gedoogd worden dat Joodsche schoolkinderen nog zouden deelnemen aan het Schoolfeest van 19 Juli 1942 of de wekelijkse gemeenschappelijke schooluitstappen.

get: [REDACTED]
Kriegsverwaltungsabteilungschef.

Gemeentebestuur van Antwerpen.

Bureau van Onderwijs.

LAGERE GEMEENTESCHOLEN.

Op vraag van [redacted] kantonnaal schoolopziener, die door het Ministerie van Onderwijs belast werd om de Jodenvereniging in België ter zijde te staan bij het inrichten van het lager onderwijs voor Joodsche kinderen te Antwerpen, verzoek ik de dames en heeren schoolhoofden gevolg te geven aan onderstaande vraag om inlichtingen.

De gevraagde gegevens moeten bezorgd worden in dubbel exemplaar, de lijst van de leerlingen moet maar éénmaal opgemaakt worden.

Antwerpen, den 27n Juni 1942.
De Schepen van Onderwijs,
[redacted]

Gelief mij per omgaande naar onderstaand model een tabel te laten geworden betreffende de Joodsche leerlingen, die in uw school zijn opgeschreven en die nog leerplichtig blijven tijdens het aanstaande schooljaar 1942-1943.

Aantal Joodsche leerlingen ingeschreven in de school , str.
te

Leerjaar waar ze vermoedelijk het volgende schooljaar zullen ingeschreven zijn.	Jongens	Misjes.
1ste		
2de		
3de		
enz.		
Totaal		

Deze leerlingen mogen niet meer in uw school toegelaten worden na het zomerverlof, bij verordening van de Duitse Overheid, in datum van 1 December 1941. Nieuwe inschrijvingen van Joodsche leerlingen mogen niet meer aanvaard worden.

Gelief in een bondig verslag aan te geven welke de gevolgen van dezen maatregel zullen zijn voor uw school ten opzichte van: a) het aantal klassen; b) het aantal leden van uw onderwijzend personeel.

Er dient per leerjaar een lijst opgemaakt te worden van deze Joodsche leerlingen, vermeldend: naam en voornaam, huidig juist adres. Deze lijsten zullen bij de tabel gevoegd worden.

Deurne C, 1 Juli 1942

Mijnheeren,

RECEIVED
-2 JULI 1942

Zouat U mij a.u.b. willen mededeelen
of mijn kinderen, gesproken uit gemengd huwelijk
met arische echtgenote, en niet in de Joodsche
godsdienst opgebracht, al of niet vallen onder de
bepalingen welke de scheiding van de schoolgaande
junge in arische en niet-arische groepen beoogt.

Met dank bij voorbaat voor Uw spoedig ant.
woord verblijf ik

Hoogaachtend,

J. S. Doopakten zijn op aanvraag
te Uwer beschikking.

J. S.

Kenneboezelaan 76

DEURNE - C.

mevrouw M. [redacted]

Volgens inlichtingen verscheen in dagblad
"kinderen van Jood + arische vrouw of
omgekeerd, en niet opgebracht in den
Joodschen godsdienst, worden niet be-
schouwd als Joden. moeten dus de arische
moeder niet verlaten etc.

GEMEENTEBESTUUR
VAN
ANTWERPEN

Büreeel van Onderwijs
Hofstraat, 15
Tel. 314.11

ANTWERPEN, den 3 Juli 1942.

Minnant

Den heer [redacted],
Venneborglaan 76.

Joodsche klassen.

District Deurne.

Mynheer,

Als antwoord op uw schryven van den 1n dezer,
heb ik de eer U te laten weten dat, ~~volgens de inlichtingen~~
~~medegedeeld door de dagbladen~~, de kinderen gesproken uit een
huwelyk van een Jood en een arische vrouw, of omgekeerd, en
niet opgebracht in den joodschen godsdienst, niet als Joden
beschouwd worden en dus de arische school niet moeten verla-
ten.

Met hoogachting.

[Signature]
De Schepen van Onderwys,

man geen stel -
vrouw id -
kinderen id -

12/16 - 32
4/4 '38

[redacted]

MINISTERIE
van
OPENBAAR ONDERWIJS.

DIRECTIE M.O.

Ie Sectie nr. 1906

Brussel, den 15 Juli 1942?

Aan de leden van de Inspectie;
Aan de Bestuurscolleges en aan de Hoofden van de Rijksmiddelbare onderwijsinstellingen;
Aan de Besturen van de provinciën en de gemeenten waar een provinciale, gemeentelijke of gepatroneerde middelbare onderwijsinstelling gevestigd is, en,
tot kennisgeving, aan de Besturen van de vrije middelbare onderwijsinstellingen.

Op verzoek van de bezettende overheid, deel ik U onderstaande aanvullende onderrichtingen mede in verband met de verwijdering van de Joodsche schoolkinderen uit de middelbare onderwijsinstellingen.

"Na afloop van het huidige schooljaar, moeten in de agglomeraties Brussel, Antwerpen, Luik en Charleroi, alle Joodsche leerlingen zonder onderscheid, de niet-Joodsche openbare of private inrichtingen voor lager onderwijs en middelbaar onderwijs (middelbare scholen en athenaea) verlaten. Voor zoover zij leerplichtig zijn, zullen zij naar luid van paragraaf 2 der verordening op het Joodsche schoolwezen, dd. 1 December, te beginnen met het aanstaande schooljaar Joodsche lagere scholen moeten bezoeken, die door de Jodenvereniging in België onderhouden worden.

"Verder mag, te rekenen van den aanvang van het aanstaande schooljaar, geen enkel Joodsche leerling nog langer eenige niet Joodsche school bezoeken van welken aard ook, behalve in de afzonderlijke gevallen, waarvoor de Chef van het Militair bestuur reeds een uitzondering heeft toegestaan. Er kan geen spraak zijn van nieuwe uitzonderingen of van verlengingen der tot nog toe verleende toelatingen."

(Uittreksel uit een brief van den Militairen Bevelhebber, Kultschul 021 van 4 Juli 1942)

De Joodsche leerlingen of hun ouders zullen goed doen zich in verbinding te stellen met de hiernavermelde personaliteiten, die door de Jodenvereniging aangeduid werden om zich in hun gebied bezig te houden met de onderwijskwesties en die alle nuttige inlichtingen zullen kunnen verstrekken nopens de door de Jodenvereniging ingerichte onderwijsinstellingen:

ANTWERPEN [REDACTED], Lange Leemstraat, 144¹ Antwerpen.
BRUSSEL [REDACTED], Opaallaan, 53, Brussel
CHARLEROI [REDACTED], c/O. Plaatselijk Comité van Charleroi
. 10, Bd. Solvay
LUIK [REDACTED], rue de la Joie, 88 Liège.

Voor den Secretaris-Generaal:
De Directeur van het M.O.,
[REDACTED]

Gemeentebestuur
van
Onderwijs.
Hofstraat 15.

Antwerpen, 17 Juli 1942.

STEDELIJKE en AANGENOMEN SCHOLEN.

Onderwijs voor Joodsche kinderen.

Op verzoek van den heer [REDACTED], kantonnaal inspecteur, die door het Ministerie van Openbaar Onderwijs belast werd om de Jodenvereniging in België ter zijde te staan bij het inrichten van het onderwijs voor Joodsche kinderen te Antwerpen, deel ik hieronder mede aan de dames en heeren hoofden van al de stedelijke en aangenomen onderwijsinstellingen van Groot-Antwerpen :

" Bij Verordening der Duitse Overheid van 1
" December 1941 en ingevolge het schrijven van den Militär-
" tärverwaltungschef van 4 Juli 1942, mogen van het a.s.
" schooljaar af de Joodsche kinderen enkel onderwijs ont-
" vangen in de Joodsche onderwijsinstellingen, afhangende
" van de Jodenvereniging in België.

" Derhalve worden de dames en heeren Schoolhoofden verzocht de Joodsche kinderen, thans in hun school opgeschreven, te verwittigen dat zij zich, vergezeld van vader of moeder (met trouwboekje) van 1 September 1942 af moeten laten opschrijven in het lokaal der Jodenvereniging, lge. Leenstraat 155, waar hun de school zal aangeduid worden die ze moeten volgen.

" Zij gelieven deze leerlingen verder een bewijs van schoolbijwoning (met vermelding van het leerjaar) mee te geven."

De Schepon van Onderwijs,
[REDACTED]

Stad Antwerpen
Gemeentebestuur
Bureau van Onderwijs
Hofstraat 15.

Antwerpen, 20 October 1943.

STEDELIJKE ONDERWIJSINSTELLINGEN.

Schuilplaatsen bij luchtgevaar.

Bericht.

In aansluiting met de vroegere mededeelingen, luidens de-
welke de schoolkinderen in geval van luchtalarm onmiddellijk
dekking moeten zoeken, wordt hierbij medegedeeld dat wanneer
tengevolge van onvoorziene omstandigheden (instorting, door-
zijpeling van water, enz.) de schuilkeider of schuilgracht
der school niet mochten toegankelijk wezen, de leerlingen on-
middellijk dienen verzameld in de gangen naast de klassen,
die veel kleiner van afmetingen zijn en derhalve meer veilig-
heid bieden dan de klaslokalen zelf. Bijgevolg kan daar voor-
loopig dekking gezocht.

De Schopen van Onderwijs,

HERINNEREN EN HERDENKEN, HOE DOE JE DAT?

STRAATNAMENLIJST

STRAAT	INFORMATIE	POSTNUMMER	DISTRICT
Adolf Menystraat	Belgische soldaat, vocht mee in WO II	2050	Antwerpen
Albert Dickschenstraat	Gemeentebediende in Wilrijk bij de rantsoeneringsdienst. Hij bevoorradde de ondergedoken leden van de verzetsgroep. Albert Dickschen werd gefusilleerd.	2610	Wilrijk
Albert Spietaelslaan	Politieofficier, overleden in een concentratiekamp tijdens WO II	2100	Deurne
Alfons Schneiderlaan	(1892-1944), burgemeester van Deurne (1937), overleden tijdens WO II	2100	Deurne
Churchilldok	Winston Churchill, premier van het VK, oprichter van de VN	2030	Antwerpen
Dascottelei	Vader Henri (1889-1944) en zoon Jean (1919-1943), gefusilleerd in WO II	2100	Deurne
Delwaidedok (Leo Delwaide)	Tijdens zijn burgemeesterschap werden de Jodensterren verdeeld door Antwerpse ambtenaren en vonden drie Jodenrazzia's plaats. Delwaide werkte als hoofd van de politie mee aan de razzia's en ging akkoord dat lijsten van Joden aan de bezetter werden bezorgd.	2030	Antwerpen
Ernest Claesstraat	Claes was Vlaamsgezind en leunde aan bij de Frontpartij en later het VNV. Tijdens WOII schaarde hij zich achter de Eenheidsbeweging-VNV, wat hem later zwaar aangerekend werd. In 1944 werd hij beschuldigd van collaboratie en voor drie maanden opgesloten in de gevangenis van Sint-Gillis.	2050	Antwerpen
Eugeen Fahyiaan	Politieofficier, overleden in een concentratiekamp tijdens WO II	2100	Deurne
Frank Craeybeckxlaan	Tijdens de Tweede Wereldoorlog nam hij duidelijk afstand van de collaboratie.	2100	Deurne
Franklin Rooseveltplaats	President van de VS, oprichter van de VN	2060	Antwerpen
Frans Van Heymbeecklaan	(1902-1945), adjunct-politiecommissaris, gedeporteerd door de nazi's, omgekomen in een concentratiekamp.	2100	Deurne

STRAAT	INFORMATIE	POSTNUMMER	DISTRICT
Frans Van Hombeekplein	sr. (1825-1879) en jr. (1855-1907), respectievelijk burgemeester (1872-79 en 1884-1907)	2600	Berchem
Frans Van Hombeekstraat	sr. (1825-1879) en jr. (1855-1907), respectievelijk burgemeester (1872-79 en 1884-1907)	2600	Berchem
Gebroeders De Wachterstraat	Henri (1926-1943) en Guillaume (1925-1944), als weerstanders gefusilleerd tijdens WO II.	2610	Wilrijk
Generaal Eisenhowerlei	Dwight David Eisenhower was een Amerikaans generaal en politicus. Hij was de opperbevelhebber van de geallieerde strijdkrachten in Europa tijdens WOII en de 34ste president van de Verenigde Staten.	2140	Borgerhout
Generaal Simondslaan	Guy Simonds was een Canadees legerofficier die de leiding had over het 2e Legerkorps (Canada) gedurende WOII	2030	Antwerpen
Herman Vosstraat	Armandus Vos (1889-1952), Vlaams-nationalistisch en socialistisch politicus, Tijdens WOII was hij lid van de ondergrondse BWP en van het Politiek Comité van de Weerstand dat de Belgische regering in ballingschap van informatie voorzag. Hierdoor maakte hij in feite deel uit van het verzet.	2600	Berchem
Hof ter Schrieklaan	Hoeve (1516), later een speelhof, in 1945 door een V-bom vernield	2600	Berchem
Jaak Van Rillaerlaan	Gedepoteerd en gestorven in kamp Dora	2100	Deurne
Jean Louis Cautreelslaan	Zat in het verzet, neergeschoten in Hoogboom tijdens een gevecht met Gestapo.	2610	Wilrijk
Jodenstraat	Deze straat draagt haar naam sinds voor de Holocaust.	2000	Antwerpen
Jos Van Eyndestraat	Belgisch politicus voor de BSP. Tijdens WO II was hij actief in het Belgisch verzet.	2030	Antwerpen
Jozef de Hasquestraat	In 1940 werd hij door de Duitsers opgepakt en opgesloten in het concentratiekamp Sachsenhausen waar hij in de bitterkoude winter van 1941 aan ontberingen overleed.	2000	Antwerpen
Jozef Voetlaan	Politieofficier, overleden in een concentratiekamp tijdens WO II	2100	Deurne
Jules Draeyersstraat	Verzetstrijder, meermaals gearresteerd en ontsnapt, gefusilleerd in 1943.	2610	Wilrijk
Karel Van Overmeirelaan	(1906-1944), politieagent, gedepoteerd door de nazi's en omgekomen in een concentratiekamp.	2100	Deurne
Kolonel Harrystraat	Schuilnaam van Eugène Colson (1913-2000), bevrijder van de Antwerpse haven (1944)	2660	Hoboken
Kolonel Silvertopstraat	Britse kolonel, vecht mee in WO II en bevrijdde onder meer Antwerpen en haven.	2020	Antwerpen
Kolonel Slaterplein	Britse militair, WO II	2610	Wilrijk
Leopold Gilislaan	Verzetstrijder uit Deurne, stierf in kamp Gross Rosen.	2100	Deurne
Lode Craeybeckxtunnel	Belgisch, socialistisch politicus. Tijdens WO II nam hij duidelijk afstand van de collaboratie. Werd in 1947 burgemeester van Antwerpen.	2610	Wilrijk

STRAAT	INFORMATIE	POSTNUMMER	DISTRICT
Lode Sellaan	(1924-1944), student, overleden in een concentratiekamp in WO II.	2100	Deurne
Louis Paul Boonstraat	Vlaamse schrijver die tijdens WO II gevangengenomen en als krijgsgevangene naar Fallingbostel (thans Bad Fallingbostel genaamd) bij Hannover gebracht. Vier maanden later, in augustus 1940, mocht hij naar huis. Zijn ervaringen als soldaat zijn beschreven in de eerste kronieken van Mijn kleine oorlog (1947).	2050	Antwerpen
Luitenant Naeyaertplein	Charles Naeyaert was tijdens WO II luitenant-kolonel. Hij sneuvelde in oktober 1944 tijdens een obusaanval nabij een lucifersfabriek aan het Albertkanaal in Merksem.	2140	Borgerhout
Maarschalk Montgomeryplein	Britse maarschalk, vocht mee in WO II (Noord-Afrika).	2140	Borgerhout
Marcel De Backerstraat	(1897-1942), verzetstrijder in WO II, gefusilleerd in Antwerpen.	2180	Ekeren
Marshalldok	Het Marshallplan was een omvangrijk materieel hulplan, dat op initiatief van de toenmalige Amerikaanse minister van Buitenlandse Zaken George C. Marshall drie jaar na de Tweede Wereldoorlog in werking trad.	2030	Antwerpen
Maurice Serletstraat	Weerstander, werd gefusilleerd in 1943.	2610	Wilrijk
Michel Geysmansstraat	Actief lid van de weerstand, maar verklikt en gefusilleerd in 1943. (Kontich)	2610	Wilrijk
Paul Henri Spaaklaan	Tijdens de Tweede Wereldoorlog verbleef Spaak in ballingschap te Londen, waar hij aan de grondslag van de samenwerking tussen België, Nederland en Luxemburg meewerkte .	2660	Hoboken
Paul Housmansstraat	Verzet, zat in het geheim leger tijdens WO II.	2050	Antwerpen
Regine Beerplein	(1920 - 2014) Auschwitz-overlevende en gelauwerde vredesactiviste.	2018	Antwerpen
Robert Broeckhovestraat	Overleden in kamp Gusen	2610	Wilrijk
Robert Schumanlaan	Frans christen-democratisch politicus en later premier. Vluchtte tijdens WOII en dook onder.	2660	Hoboken
Urbain Reniersstraat	Het coördineren van de acties binnen de verschillende verzetsorganisaties werd toevertrouwd aan het "Coördinatiecomité van het Antwerps verzet". In juli 1944 stond dit comité onder leiding van Urbain Reniers, luitenant van het Geheim Leger.	2050	Antwerpen
Victor Brunclairstraat	Vlaams activist, dichter, literair criticus, essayist en romanschrijver. Werd in 1944 gedeporteerd en stierf van ontbering in concentratiekamp Neuengamme.	2030	Antwerpen
Weerstandlaan	Vernoemd naar de Weerstanders uit de Tweede Wereldoorlog.	2660	Hoboken
Wim Saerensplein	Politieofficier, overleden in een concentratiekamp tijdens WO II.	2100	Deurne